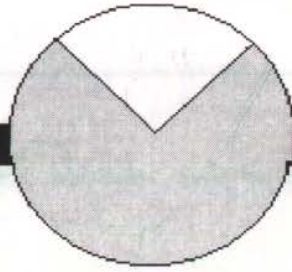

کونټه راکت

سالی 1998

گؤڅاریکی سیاسیه

ژماره 2

هیچ که سینگ به سه رگردهیی له دایک نابیت، هیچ سه رگردایه تیه کیش تا مردن نییه

هر مانگی زیاد له دوو هزار کس به لوغم دهرنیت لاپهړه (21)

که ینم ده لیت دهنگ بده به سهوز ، بانگم ده کهیت دهنگ بدهم به زهر دیش ! لاپهړه (46)

باشه گونا همان چی بوو، ئاوامان لی به سر هات، چیمان کردبوو خواجه گیان ! لاپهړه (25)

روشنییران سکوت به خویان ده کم، به لام ناتوانم ده سه لاته کان روو سوور بکه نه وه!

لاپهړه (53)

جگه له مال و مهرو مالاتیان ژنه کانیشیان حه لالتانن پروانه لاپهړه 29

هینانی سوپای داگیرکهرانی کوردستان جگه له تاوان و خیانت به و لاوه، ناویکی دیکه ی ناتوانم لینیم. (سه بری بوتانی) لاپهړه (44)

ئەو دەسلەپتەى رېزى نەبىت بۇ خەلك، بېرېزى خۆتە دەلامت نەبىت بۇى

ئەو رېزى بۇ مىللەت نەبىت، پىشەكى رېزىشى بۇ تۇ دانەناوۋە كە ئەندامىكى تىبايدا، ئەوانەى بە ھەر ھۆيەكەوۋە بىت مىللەتەكەيان بەرەوروى تىچوون كىردۆتەوۋە، بىن دوۋىلى بەرەى خۇيان ھەلبىزاردوۋە. ئەو مافەيان دارە بە خۇيان كە بىن بەسەر ھەموو رەوشتىكى مىللى و جوانىيدا بنىن، ئەو ھەشيان دانائوۋە بۇ تۇكە ئەركى سەرشانى خۆتە ھەموو سوکايەتتەىك و بىن رېزىيەكە قىبول بکەيت. گومانىيان لەوۋەدا نەھىشتۆتەوۋە كە ئەوۋە دېكەن لەسەر حسابى ژيانى ئىستاي ئەوانى ترو داھاتوۋى ھەموۋمانە.

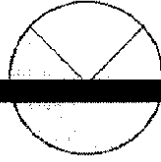
لە كوردستان مىللەتەكەيان توشى ھەلوۋەشان كىردوۋە. ژمارەبەكى زۆر ھەرچى مال و سامان و رابووردوى ھەبە، نەفىرۆشەيت و رېنگاى ھاتونەھات دەگىرتە بەر. لە دەرەوۋەى و لات، ئەو بارە ناھەموارەى ناوۋە، سەرەپراى دەرىدەرى، لە سەر ھەر بەكىكمان كەوتوۋە. جگە لەوۋەى ھىوای كەپانەوۋەى خستە چالەوۋە، ناھەموارىى ئابوورىى ئەوئ ئابوورىى و ژيانى خىزانىى كوردى دەرەوۋەشى تىك دارەو بۇ ژمارەبەك بۇتە ماىەى تەنگوچە لەمەى كەورە.

مىللەتەكە بە دەسلەتە سىياسىيەكەى بە رېتە دەجىت و خۆى لە ھىرشى دوژمنان دەپارتىت. لە رېنگاى خەلكە زانىارەكانىەوۋە ئاگادار دەكرىتەوۋە رېنگاى پىشان دەدرىت. مىللەتەكەى زىندوۋە كە كارەساتىكى لى دەقەومىت چەندەھا چارەسەرى و ئەلئەرناتىف دەخستە مەيدانەكەوۋە بۇ ئەوۋەى جگە لە ھەلسانەوۋەى ئاكامەكەى، بەر لە دوپارەبونەوۋەشى بگىرت. مىللەتەى كورد لە بارىكى مېژوۋى و دژوارداپە كە شانبەشانى كەورەبوۋنى كارەساتەكانى تا ھاتوۋە زىاتر تۋاناي نەھىشتىنى ھۆى كارەساتەكانى لى براوۋە. ھەر دەستەبەك خىيانەتكارو كەسانى تاوانكارى مىللەتەكە نىن كە لە جىگەى بەرئۆپەرەنى كۆمەل و پارىزانىدا دانىشتوۋن. ژمارەبەكى زۆرەش ھەھادەدار و نوسەرو ھۆنەر و قسەزانىش لە جىاتى رېنگاى كۆپانكارى، بە دەيان شۆرە پارىزكارى لە بارە دەكەن و ھەولى مانەوۋە بەردەوامبوۋنى بۇ دەدەن. لە جىاتى ئەوۋەى بەرامبەر بە ھەر تىكشكان و چاوشكاندەتتىكى مىللەتەكە، ھىزىكى ھەلسانەوۋە جۆرەھا بەرەنگارىى بۇ دروست بکەن، دەيان رېنگاى چاۋپۆشەن و مەكەچى و بەندىتى پىشانى خەلكەكەيان دەدەن. دەنگەكان چەند جىاواز بن و بە گۆرەى كەورەبى و پچوكىى روداۋەكان بەرزو نزم بن، بە گشتى لەوۋەدا بەك دەگىرنەوۋە كە ستورى ئەو خەتە سورە نەشكىن كە دابونەرىتى دەسلەتە سىستىمى حىزبەكان و مېژوۋەكە بۇى داناون. ئەمە رېتەوت نىبە كە "رۆشنىران" لە كاتىكدا لەسەر پچوكتىن پەخنە كە لە خۇيان بگىرت، رۇ ھەلگىر و قەلەمى چاۋدەرھىتان بېستەن و، لە بەردەمى بچوكتىن ئاۋرلېدائەوۋەى حىزبەكانىشدا، چاۋيان لە كۆرەرتىن تاۋان بنوقىن، كەچى بىلقەبلىق خىنكانى كۆتەرە منالانى دەرياي ئىجە و قوربانىەكانى ئەنقال و ھەلەبجە نەكەن بە مەسەلەبەكى سىياسى. ئەو كۆلتورەى كە دەسلەتەكان و دامودەزگاۋ "رۆشنىران" لى دروست بوۋە، ئاسايىبە بە ھەموو ھاۋارى شەرو چەپلەى تەبايىانەوۋە لە خەتى سەكى مېژوۋەكە تى نەپەرن. ئاسايىبە تا ئىستا كارەساتە كۆرەكانى كورد نەيان تۋانىوۋە ئەدبىي كەورە، كەسانى زانىارو نەوۋەبەكى نوئ بەرھەم بەيتن. مېژوۋەبەك بىن حساب و لى پرسىنەوۋە، لەسەر ھىلى بەندى و مەكەچى بىرات، بەرھەمەكەى ھەر دەبىت خىانەت و غەدرو "رۆشنىران" كۆل بىت. ئەمە ھەلەبەكى رۋنە ئەوانەى نىشتىمانىك دەفرۆشەن، ئەوانەش بن كە نىشتىمانەكەش رىزگار بکەن، ئەو دەسلەتەنەى كە رۆلەى خەلكەكە دەخەنە شەرىكى ناوخۆى خىانىيەوۋە، ھەر ئەو دەسلەتەنە بن كە مۆڧى كورد بپارتىزىن و ژيان و دلنىايى بۇ دابىن بکەن، ئەو دەسلەتەنەى بە دەست داكىرەكەكانى كوردستانەوۋە بن، ھەر ئەوانەش بن نوئەرى مىللەت و مەسەلەكەى بن، ئەو "رۆشنىران" ھى كە خۇيان بەرھەمى حىزبەكان، ھەلوئىستىگر بن لەو خراپانەى كە نوئەرانى كۆلتورو بىر كوردنەوۋەى خۇيان دەيان كەن.

ئىمە لە بەردەمى ئەو ئەر كە سىياسىيەدا نەوستاۋىن كە ئەو دەسلەتەى ئەمۆڧى چى بكات،، يان لەو كۆلتورەى كە ئەوانىشى لى دروست بوۋن چى دروست بکەين، دەسلەتدارەكان ئەو دەكەن كە تا ئىستا كوردوۋىانەوۋە ئەو كۆلتورەش ھەر ئەوۋەى لى دروست دەبىت كە تا ئىستا لىى دروستكراۋە. ئەوانەى گىتوگۆ لەسەر ئەو دەكەن كە سەر كوردەى حىزبەكانى باشور چى بکەن، ھەر ئەو پىشان دەدەن كە خۇشيان ھەلگىرى ھەمان كۆلتورن. ئىمە لە بەردەمى ئەو ئەر كە سىياسىيەدا ۋەستاۋىن كە ھىلى شەمەندەفەرى مېژوۋەكە ۋەرچەرخىن. ئەوانەى نەفەرى ئەم مېژوۋەن، ھەر قسەبەكى تر بکەن، جگە لە درۆ سەرلېشىۋاۋى و پەرتبۋىنى كەسايەتى، ھىچ شىتىكى تىر ناگەبەتتە، چونكە شەمەندەفەرەكە ديارە لە كۆتۈرە ھاتوۋە بۇ كۆن دەجىت. ئەوۋەى كە دەشچىتە حسابەوۋە كوردارو پەقتارو ھەلوئىستەكانە. ئەو قسە سەوزسور و فېكرىانەى فۆرمى رۆحى بونىكى ماددى نىن، تەنھا لە واگۆنەكانى شەمەندەفەرەكەدا دەخۆن و بۇ ئەو نەفەرە ماندوۋانە دەست دەدەن كە وزەى دابەزىنەيان پىن نەماۋە پىوئىستىان بە خۆخەلەتاندەن.

1998.05.12

کوئٹہ راکٹ

لهم ژماره بهدا هم بايهت و باسانه ده خوښنه وه

- ناو سه راچاوهی شهري داهاتوو هيمن لاپهزه 4
- دوو سيمای سياسي کرنگ ئيسماعيل بيشکچی لاپهزه 8
- له کرده وه دا هر کوردستان گومي خوښ يوو پ. سولتانی لاپهزه 11
- شکستی نه سلی خودموضاری سهروه لاپهزه 15
- نامار کوئتراکت لاپهزه 20
- لوغم : کيروکرفتيکی شاراوهی کوردستان هيمن لاپهزه 21
- پیکخواوی کوردستان سوليداريتی لاپهزه 24
- ميله تيکی بی په ساپورت ئالان موحه مه د لاپهزه 25
- کن له شه هيدکردنی بارزان و هاوژين بهرپرسياره ؟
عومهر نوری قادر لاپهزه 28
- گه رميان به ره و رووی رۆزی چه شر ده کړينه وه
ئالان موحه مه د لاپهزه 29
- کوئتراکت و تيوری سياسي نه يوونی ده سه لاتی هيزبه کان
ناسر حه قيد لاپهزه 33
- مافی مروف له عيراقدا لاپهزه 39
- دادکايه کی نه ته وه بی و قانونیک سهروه لاپهزه 40
- هموو که سيک زاتی نه وه ناکات راستی بليت
(سه بری بوتانی) لاپهزه 44
- نه و رۆزه ی تريفه ی هه ليه ست بوم يوو ...
کامهران قازی لاپهزه 46
- وه لامیک بو شيرکو بيکس لاپهزه 48
- زمان و ده ورو بهر هيمن لاپهزه 49
- کوردو وه فیک لاپهزه 51
- هه واله کان چی ده گه يهنن ؟ ناسر حه قيد لاپهزه 53
- ميژووی خوښاوی ئيران بهرامبه
به کورد، له گه ل ده وری هيزبه
کوردیيه کان له (شکستی نه سلی
خودموضاری) دا بخوښنه وه .
- تاچ راده يه که کوردي روزه لات،
ئيران به داگير که له قه له م
ده دن و کوردستان به
ريزگار کراوی ئاوات ده خوازن؟
کوئتراکت ثاماریکی له م
باره يه وه ناماده کردو .
- کين نه وانهی له ده ریا ی نيجه دا
ده ضکين و هاواره کانيان
به که س ناکات؟
- په رله مانی ئينگلته ره فه رمانی
کوشتنی چارلسی پاشايان دا،
چرتکه نه و بق دامرکاندنه وه ی
راپه رينه کانی ناوخوی ولات، داوا ی
سویای بيگانه ی کرد.
- نه و زولم و زوردارانه ی ميله لت
له دژيان هه ستاون، نه و نمونانه
نه يوون که سوپای دوزمنيان
هيناييته سه ر نيشتمانه که ی خوښان.
- بوجی (M16) ی ئينگليزی
گروپی وه فیکی له ده سته يه که
سه ربازی عيراقی دروست کرد،
دواييش (CIA) پالپشتی کرد؟

ئاو: سەرچاوهی شەری داھاتوو

شێمەن

- سەرچاوهی لە سەدا پەنجای ناوی رۆباری دیجە لە کوردستانی خواروو
- لەداھاتوودا، ھێرشکردنە سەر سەرچاوهی ئاو تەنیا کاریکی تاکتیکی نابێت، بەلکو دەبێتە
مەبەستی سەرەکیی شەڕەکە
- خێزانیکێ شەھەریکی رۆژی 2000 لیتر ئاو، خێزانیکێ ولاتانی سن (150) ی
بەردەگەویت

بینی لە شەری ناوخوای سۆمالییا، ئەوانەیی که لەشەر دەبەزین، بیری ئاوهکانیان بەبەرد پێدەکردووه. لەشارەکاندا، یۆریو دامووبەزگای ئاوو پەمپیان دەدزی. ئیستاش بە سەدھەزاران خەلکی راگوتراو لەبەشی رۆژھەلاتی ئەفریقادا بێ ئاوان. لەسالی (1992) ھوہ تا کۆتایی سالی (1997) کولتیراوەگە لێک نەخۆشی دیکە، کە بەریگای ئاوه دەگوتێریتەو، بەھەزارھا سۆمالیان کوشتووہ (1).

پالوتگایەکی ناوی کویتی کە سەریازە عێراقییەکان، پاش شکانیان لە شەری کەنداودا، تیکۆپیکیاندا

لەداھاتوودا، ھێرشکردنە سەر سەرچاوهی ئاو تەنیا کاریکی تاکتیکی نابێت، بەلکو دەبێتە مەبەستی سەرەکیی شەڕەکە. لەگەڵ زیادبوونی ژمارەیی دانیشتوانی جیھان، ھەولی دەست بەسەرداگرنتی ئەو ئاوه کەمەیی جیھان زۆردەبێت و گەلێک شەری لێدەکەوتتەو. لەبەتیکەلەھەرناوچەھە ساسەکانی جیھاندا (رۆژھەلاتی ناوہراست)، شا (حسین) ی ئێردەن دەلێت: "تەنیا ناکوکی لەسەر ئاو دەتوانیت ئەو ئاشتیەیی ئێوان ئێردەنو ئیسرائیل تیک بەدات (1). ھەرچەندە دوولەسەرسپێ رووی ئەم ئەستێرە شینە (زەوی) ئاوه، لەسەدا نەوھدرحەوتی (97%) ئەو ئاوه ناوی سووتیری دەریایەو بەکەلکی خوارنەوہ نایەت. لەسەدا دووی (2%) لەبەفری پۆلەکاندا کوپۆتتەو. ئەو (12600) کیلۆمەتر سێجایەیی کە دەمێنیتتەو، زۆر بە

سەریازمەکانی رژیمی عێراقی، پاش تیکدانی گوندەکانی کوردستان و راگواستنی خەلکە بۆ چادەرگا زۆرەملیپەکانیان سەرھونگوتنکردنیان، خانووہکانیان دەتەقاندەوہو کێلگەکانیان دەسووتاند. بۆ ئەوہی کە بەتەواوەتی وا لەناوچە کە بەن بۆ ژیان دەست نەدات، سەریازمەکان کانیک نیشیان دەتەقاندەوہو کانیکەکان وشکیان دەکرد.

ئاوی ژێر زەوی لەناو بەردی کوناویدا لەژێر زەویدا کۆ دەبیتتەو. بۆئەوہی کە ئاو لەناو بەردەکەدا بمانیتتەو، دەبیت ئەو بەردە کوناویە، چینییک بەردی پیاھەتلی لەژێردا بیت کە ریگا نەدات ئاوه کە بۆ قولایی خۆی بدزیتتەو. ئەگەر ئاویکی زیاتر لە قەبارەیی کونەکانی بەردەکە کۆ بێتتەو، ئەوا ئاوهکە، کە ریگای نییە بۆ قولایی بروت، ئەگەر ریگای ھەبێت، دیتتە سەر زەوی وکانی دروست دەبیت. کانێ ئەو جیگایەییە کە ئاوی ژێر زەوی لێیەوہ دیتتە سەر زەوی، کاتیک کانیکە دەتەقیندیتتەو، ئەو بەردە پیاھەتلی کە ناھیتلێت ئاوه کە خۆی بدزیتتەو، درز دەباتو ئەو کاتە ئاوهکە لەو درزانەوہ خۆی دەدزیتتەو بۆ جیگایەکی دیکە. بەو شێوہیە کانیکە وشک دەکات.

سوای سەفەوی چەند مانگیک بارەگای لە دەوری قەلای دمدم خست و نەیتوانی بەھێز دەست بەسەر قەلادا بگرت. بەلام کاتیک بەھۆی مەرگەوہری ناپاکەوہ سەرچاوهی ناوی قەلای دۆزییەوہ دەستی بەسەردا گرت، خەلکی ئازای قەلای تینواندا خۆیان کوشت بۆ ئەوہی دەستی سەفەویەکان نەکەون. قەلای بەو شێوہی گێرا.

ئاو لەمێژوودا چەکیکی زۆر گرنگ بووہ لەشەردا بەکارھێنراوہ بۆ لاوازکردنی لایەنی بەرامبەر. لەشەری بۆسنییەدا، ئەو سێریانەیی ئابلووقەیی سەراپیفۆیان داوو، بۆ بھێزکردنی شارەکە، تاکتیکیکی تازەیان بەکارھێنا کە زۆر کاریگەرتر بوو لەوہی راستەوخۆ ھێرش بەکەنە سەر شارەکە. بە برینی خەتی کارەبای شار، سێریەکان توانیان ئەو پەمپانە لەکار بخەن کە ئاوی شاریان دا بەش دەکرد. خەلکی شار لەناچاریدا لە دەوری بێرەکانی شار ریزیان دەگرت بۆ ئاوو دەبوونە نیشانەییکی دیار بۆ گوللەو توپیی سێریەکان. لەشەری (کویت) ییشدا، سوای عێراقی ھەندیک لەو پالوتگایانەیان تەقاندەوہ کە ئاوی سووتیری دەریایان دەپالوت. بۆ ئاوی خوارنەوہ.

دکتۆر ئاگوستینۆ پاکانینی، کە لە لیژنەیی یارمەتی منالانی نەتەوہ یەگرتووہکان لە سۆمالییا کار دەکات، دەلێت: "ئاو دەوریکی گرنگی

ناریکی دابش بووه. بۆ نمونه: مروفیکی که نه دی بیستوشه شه نه وهندهی مه کسکیکیه کناوی بهرده که ویت. له راستیدا ناوی خوار دهنهوی زهوی زۆر که مه. له جیگایانهی ناوه که زیاده، به شیوهیه کی ناریکی بک به کار ده هیندریت و به فیرو ده دریت. به پیتی رایو تیکی مانگی چواری نه ته وه به کگر تووه کاناو به یمانگی ستوکوهۆلمی ژینگه (Stockholm Environment Institute)، ناسالی (2025) دوو له سه رسیتی دانیشتهوانی جیهان توشی ناو که میی دهین له سالی (1995) دا له سه دا بیستی (20%) دانیشتهوانی جیهان بی ناوی خوار دهنه و بوون. له سه دا په نجا (50%) شیان بی ناو ده ستخانهی گونجاو بوون. سیر (کریسپن تیکیل) ای و مزیری پیشووی بهریتانیا له نه ته وه به کگر تووه کاناو به کیتک له ریکخه ره کانی کۆبوونه وهی زهوی له سالی (1992) دا له ریو دیجانیرۆ ده لیت: جیهان گیروگرفتیکی زۆر که ره ی ناوی هیه. ناو له نهوت زیاتر ده بیته هژی هه لگیر ساندنی شه (1).

هر بیست ساله پتیو بیستی ناوی جیهان دوو قات زیاد ده کات. به لام نه میقداره ناوهی که له بهرده ستدایه هر به قه دهر نه ناوهیه که له سه رده می رۆمانه کانا هه بووه. نه م هاوکیشیه به پیتی کات لاسه ننگ ده بیت و کیشیه کی گه وه دروسته کات. رادهی به کارهیتانی ناو له جیهاندا له سالی (1950) وه تا سالی (1990) سیتقات زیادیکرد. نه م زیادبوونه له نیوان هه ژارو ده وه له مه تدا وهک یهک نه بووه. له کاتیکدا خیزانیکه نه مریکی رۆژی (2000) لیتر ناو بۆ ناو ده ست و پاککردنه وه به کار ده هینت، خیزانیکه ولاتیکی جیهانی سی (developing country)، رۆژی ته نیا به (150) لیتر ناو ژیان به سه رده بات. زۆر جاریش، بۆ به ده سه تهیتانی نه و شله مه نیبه به نه خه، ده بیت چنده ها کیلۆمه تر پۆن.

نهوت و ناو دوو شله مه نین که له پیشبیرکتیان بۆ برده نه وهی نه و خه لاتهی که کامیان گرن گترین و پتیو سترین شله ن له جیهاندا. له ژماره ی رابوردووی نه م گۆناره دا، باسی گرنگی نه و تمان کرد له رۆژه لاتی ناوه راستدا. ئیران و عیراق به ته نیا له سه دا بیستی نه وتی دژراوهی جیهانیا تیدا به. به داخه وه، نه و سه ر ژمیره نه وه دیاری ناکات که چهند له نه وته که ویتۆته کوردستانه وه. به لام به هه لسه نگاننیکه زۆر سه ر پتیو بیسه ده توانریت نه م لیکدانه وهیه ی خواره وه به پیندریت به ره م:

۱- سیان له چاله نه وته گه وه کانی عیراق (که رکوک، موسل، خانه قین) که وتونه ته کوردستانی خواره وه. که رکوک و رومیله که وه ره ترین دوو چاله نه وتن له عیراقدا.

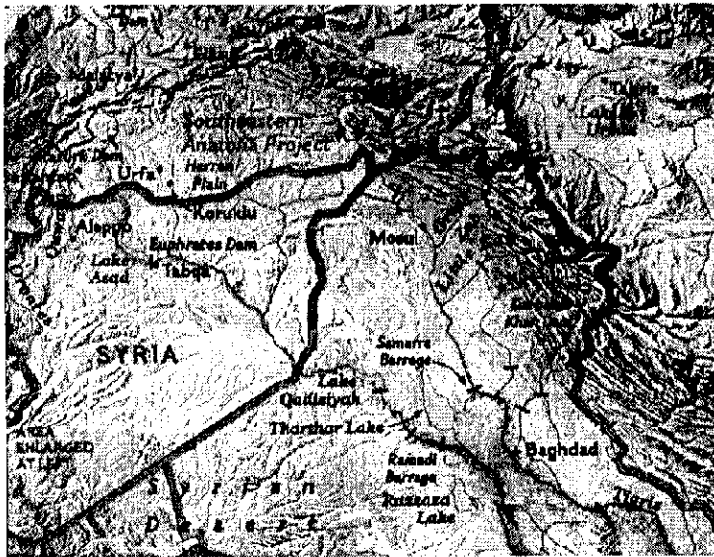
۲- کۆمه لیک چاله نه وت له جیگای دیکه ی کوردستاندا هه نو ده ستیان لینه براوه (بۆ نمونه: ته قته ق، دهۆک).

۳- زۆر جیگای کوردستان هیه که تا ئیستا له بهر بارودۆخی سیاسی نه پیشکیندراوه.

۴- عیراق له رووی جیۆلۆجیهیه وه کراوه به سی به شه وه: ناوچه ی به ردی زۆر لۆچبووی تیکشکاو (Thrust zone)، ناوچه ی به ردی به ئاسایی لۆچبوو (Simply folded zone)، و ناوچه ی به ردی ته خت (Unfolded zone). دوو ناوچه کی پیشوو که وتونه ته کوردستانی خواره وه و جیاکانی هه مرین له ناوچه ته ختاییه که بیان جیا ده کاته ره

که که ویتۆته عیراقی سه ره بییه وه. نه و به ره لۆچبوونه ی ناوچه ی دوو مه پیکهاته ی زۆر له بار دروسته ده کن بۆ کۆبوونه وهی نهوت. بیرنه وتی که رکوک، که یه کیتکه له که وه ره ترین بیرنه وت له رۆژه لاتی ناوه راستدا، بریتیه له جیا یه کی قۆزیه ی که نه وته که ی تیدا کۆبوته وه. نه و خالانه ی سه ره وه نه وه پیشان ده دن، که ریزه یه کی زۆر نهوت که ویتۆته کوردستانی باشووره وه به ئاسانی پتیو بیستی ناوخۆ پرده کاته وه. کوردستان ناوچه یه کی شاخاویشه و هیندیک له جیاکانی (3550) مه تر له سه رووی رووی ده ریاوه ن. کوردستان ناووه وه ای ده ریای سسپی ناوه راستی هیه و باران و به فریکی زۆریشی لیده باریت، هه ر بۆیه چهند لقیکی سه ره کی رووباری دیجله و رووباری فورات له جیاکانی کوردستانه وه هه لده قو لێن. سه ر چاوه ی له سه دا په نجا ی (50%) ناوی رووباری دیجله له کوردستانی خواره وه. له نیوان مانگی (11) و (4) دا، (1200) میلیمه تر باران له کوردستان ده باریت. له ناوه راست و خواره ی عیراقدا، بۆ نمونه، سالی ته نیا (100) میلیمه تر باران ده باریت. کۆمه لیک گۆمی گه وه رش (وان، ورمی، دوکان، ده ربه ندیخان، دهۆک) له کوردستاندا هه ن. سه ددی دوکان، که له سه ر زایی بچووک دروستکراوه، (6.8) کیلۆمه تر سێجا ناو، سه ددی ده ربه ندیخانی سه ر رووباری دیاله (5.74) کیلۆمه تر سێجا ناو ده گریته خۆی. سه ددی به خمه ش که له سه ر زایی گه وه دروستکراوو، (13.18) کیلۆمه تر سێجا ناوی ده گریته خۆی (سه دی به خمه ر و نیوونی ئامیره کانی سه دده که داستانیکه بۆخۆی و ئیره جیگای نه و داستانه نیبه). سه ره رای نه وه رش کوردستان ناوی ژیرزه ی زۆره وه له دامینی جیاکاندا کانی دروست ده کن. نه گه ر به راوورد بگریته به ناوی ژیرزه ی خواره ی عیراق که خۆی زۆره، ناوی ژیرزه ی له کوردستاندا زۆر خاوتنه. ناوی ژیرزه ی له دامینی جیاکانی کوردستانی خواره وه کۆتۆته قو لایی (5 تا 50) مه تره وه و نزیکی (10 بۆ 40) مه تر سێجا ناو له چرکه یه کدا ده رده دات. نه و ناوه ی له کوردستاندا هه به به زیادیشه وه پتیو بیستی ناوخۆ دا بینه دکات. نه گه ر کورد خۆی نه توانریت کۆنترۆلی خاکی خۆی و سه ر چاوه سرووشتییه کانی بکات، نه و سه ر چاوه سرووشتییه بئگومان له دا هاتوویه کی زۆر نزیکدا، گیروگرفتی زۆر له وانه ی نهوت که وه ره تر ی بۆ دروسته ده کن.

ریزه یه کی که می ناوی شیرینی زهوی بۆ خواره وه وه کاری شه خسی به کار ده هینریت. له سه دا شه ستونۆ (69%) ی ناوی زهوی بۆ کشتوکال به کار ده هیندریت. له سه دا هه شت (8%) ی بۆ ئیسی ناو مال و له سه دا بیستوستیش (23%) ی له پیشه سازیدا به کار ده هیندریت (1). له جیهاندا، باران زۆرترین پتیو بیستی ناو بۆ کشتوکال دا بینه دکات. بۆیه نه و جیگایانه ی که بارانیا ن زۆر لیده باریت پتیو بیستی ناویان تا راده یه کی زۆر مه یسه ر ده بیت. باران نا هیلیت رووبارو ده ریاچه کان (گۆمه کان) ووشکجه کن. نه گه ر نه وه وه ای یه پارانه که ی لیدر وسته ده بیت پیس نه بیت، باران سه ر چاوه یه کی گرنگی ناوی خواره وه یه و هه رزانترین پرۆسێسه که به شیوه یه کی سرووشتی ناوی سویری ده ریاکان ده بالیو ت بۆ ناوی شیرین. له کویت، به ده سه تهیتانی هه زار لیتر ناوی شیرین له ریگای پالائتی ناوی سویری ده ریاوه، دوو دۆلار ده که ویت.

دخه‌خه‌کانی کوردستان و ده‌وربه‌ری که لئه سه‌ره‌کیه‌کانی ده‌جله و فورات و سه‌ره‌کانی سه‌ره‌ره دوو روبراره پيشان ده‌دهن.

پس‌په‌ره‌کانی ئاو ده‌لێن پاک‌کردنه‌وه‌ی ئاوی ده‌ریا له پالائو‌تگا‌کاندا له قازانجی هه‌موو ولاتانی ناوچه‌که‌یه. بۆ نموونه، دابینکردنی پیتوستانی ئاوی به‌ره‌ی رۆژناو و ئیسه‌رائیل و ئه‌رده‌ن پێکه‌وه که‌متر له ده (10) ملیارد دۆلار ده‌که‌ویت. شه‌ری که‌نداو، بۆرزگارکردنی کویت، چوار سه‌ده‌رسی (430) ملیارد دۆلار که‌وت له‌سه‌ر ولاته‌ عه‌ره‌بیه‌کان⁽²⁾.

له‌سالی (1987) دا، تورکیا پێشنیاری دروستکردنی "بۆری ناشتی" کرد بۆ گواستنه‌وه‌ی ئاوی دوو روبراری (Ceyhan) و (Seyhan) ی تورکی که‌ ده‌رژینه‌ ده‌ریای سپی ناوه‌ر استه‌وه. بریار وابوو ئه‌م دوو بۆرییه‌ ئاوی خواردنه‌وه‌ بگۆژنه‌وه‌ بۆ ملیۆنه‌ها که‌س له سوریا و ئه‌رده‌ن و سه‌عوودییه‌ ولاته‌کانی دیکه‌ی که‌نداو. چه‌ند ولاتیکی که‌م به‌ده‌نگ ئه‌م پڕۆژه‌یه‌وه‌ چوون و پڕۆژه‌که‌ پشتگوێ خرا. ئه‌م‌ۆ بیستوودو سه‌ده‌ له‌سه‌ر روبراری ده‌جله‌ و فورات دروست کراوه. سه‌ده‌ی ته‌اتۆرک، که‌ که‌وتۆته‌ شه‌ستوچوار کیلۆمه‌تر له‌سه‌رووی شاری (Urfa) وه، به‌شیکه‌ له‌ پڕۆژه‌ی خوارووی رۆژه‌لاتی ئه‌نازۆل، ئه‌م سه‌ده‌ده‌ ئاوی روبراری فورات به‌ دوو له‌ گه‌وره‌ترین که‌نالی ئاو له‌ جیهاندا (که‌ هه‌ریه‌ که‌یان تیره‌ که‌یان که‌وت مه‌تر و نیوه) شه‌ستوچوار (64) کیلۆمه‌تر ده‌گۆژنه‌وه‌ بۆ ده‌شتی (Harran). له‌سالی (1989) دا تورکوت نوزالی سه‌ره‌که‌کوتماری ئه‌و کاته‌ی تورکیا به‌ عێراقو سوریا ی راگه‌یانده‌ که‌ بۆ پڕکردنی سه‌ده‌که‌ ئاوی روبراری فورات که‌مه‌ده‌که‌ نه‌وه، بۆ نه‌وه‌ی عێراقو سوریا نا‌ه‌زایی ده‌رنه‌برن، تورکیا بۆ دوو مانگ میقداری ئاوه‌که‌ی زیاده‌کرد بۆ شه‌وه‌ی هه‌قی ئه‌و که‌مه‌کردنه‌وه‌یان بۆ بکاته‌وه. به‌ته‌واو بوونی پڕۆژه‌ی ئه‌نازۆل، ئاوی روبراری فورات له‌سه‌دا شه‌ست (60%) که‌مه‌ده‌کات، ئه‌مه‌ زیانیکی گه‌وره‌ به‌ کشتوکال له‌ عێراقو سوریا ده‌گه‌یه‌نیت. عێراقو سوریا چه‌نده‌ها جار نا‌ه‌زاییان ده‌ره‌بریه‌وه‌ ده‌ریاره‌ی که‌مه‌بوونه‌وه‌ی ئاوی روبراری فورات. له‌سالی (1993) دا سه‌ره‌زکی وه‌فدی تورکی (یشار یقیش) له‌ لیژنه‌ی ئاو له‌که‌ل عێراقو سوریا دا رایگه‌یانده‌ که‌ تورکیا ئاوه‌که‌ له‌سه‌ر بناغه‌یه‌کی زانستی له‌که‌ل عێراقو سوریا دا به‌شده‌کات، ئه‌و پێشنیاره‌ی تورکیا به‌سه‌ر سه‌ قوناغدا دابه‌ش بوو: یه‌که‌م، مه‌سحیکی سه‌رچاوه‌ ئاوییه‌کان، دوهم، دراسه‌ی زه‌وی و سێهه‌م هه‌سه‌نگاندنی سه‌رچاوه‌ ئاوییه‌کانو ئه‌ره‌زه‌کان، سوریا ئه‌م

نیشانه‌کانی که‌می ئاو له‌ زۆر شویندا ناشکراو له‌ به‌رچاوه، له‌ هه‌موو جیهاندا، ناستی ئاوی ژێرزه‌وی (water table) نزم ده‌بێته‌وه‌ و خه‌زانه‌ی ئاوی ژێرزه‌وی که‌مه‌بێته‌وه، گۆمه‌کان بچووکه‌ بنه‌وه‌ و زه‌وی به‌ پیت، که‌ مه‌رجیکی سه‌ره‌که‌یه‌ بۆ رووه‌کو ئاوه‌ل، وشکه‌ده‌کات. زیاتر له (38000) سه‌ده‌ی گه‌وره‌ (یه‌کی به‌لایه‌نی که‌مه‌وه 15 مه‌تر به‌رز) و چه‌ند سه‌ده‌ی دیکه‌ بچروکی له‌مه‌اره‌ نه‌هاتو به‌ره‌ له‌ ئاوی روبراو و جۆگه‌کان ده‌گرن. هیندی که‌ له‌ روبراره‌ گه‌وره‌کانی جیهان (کۆلۆرادۆ له‌ وولاته‌ یه‌که‌گرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا و روبراری زه‌ره‌ له‌ چین) ئه‌وه‌نده‌یان سه‌ده‌ له‌سه‌ر دروستکراوه‌ و لقیان لیکراوه‌ ته‌وه‌ که‌ ئاویکی زۆر که‌میان ده‌گه‌نه‌ ده‌ریاکان.

هیندی که‌ ولات سوود له‌ ئاوی ده‌ریا ده‌بین و ده‌پالائون بۆ ئاوی شیرین. هیندی که‌ له‌ پالائو‌تگایه‌ی که‌ ئاوی سوێر ده‌گۆژن بۆ ئاوی شیرین به‌ خۆر نیشده‌که‌ن. به‌لام رێژه‌یه‌کی زۆر که‌م ئاو ده‌پالائون. بۆیه‌ له‌ ولاتانه‌ی که‌ نه‌وتیان زۆره‌ (وه‌که‌ سه‌عوودییه‌) ئه‌م پالائو‌تگایه‌ به‌ نه‌وت نیشده‌که‌ن و میقداریکی زۆر ئاو ده‌پالائون. له‌ جیهاندا (7563) پالائو‌تگای گه‌وره‌ی ئاو هه‌یه‌ که‌ هه‌ر یه‌که‌یان رۆژی زیاتر له (100) مه‌تر سێجا ئاو به‌ پێگای دلوپاندن (distillation) ده‌پالائون (3). یه‌که‌یکه‌ له‌ گه‌وره‌ترین پالائو‌تگایه‌ی ئاو که‌وتۆته‌ شه‌ری (جوبه‌یل)ی سه‌عوودییه‌وه‌ که‌ رۆژی یه‌که‌ ملیۆن مه‌تر سێجا ئاو ده‌پالائویت، ئه‌و بیستوودو پالائو‌تگا گه‌وره‌یه‌ی له‌ سه‌عوودییه‌دا هه‌ن له‌سه‌دا سی (30%) ئاوی پالئوراوی جیهان به‌ره‌م ده‌هێن. سه‌عوودییه‌، یه‌که‌م ولاتی شه‌ له‌ ده‌ره‌یتانی ئاوی کۆن له‌ جیهاندا. ئاوی کۆن، که‌ به‌ ئینگلیزی پێیده‌وترت فۆسیل ووتر (fossil water)، ئه‌و ناویه‌ که‌ ملیۆنه‌ها سال له‌ زه‌ویدا له‌ ئاو به‌ردا کۆبوته‌وه‌ بۆ شه‌وه‌ی له‌که‌ل ئاوی تازه‌دا تێکه‌ل بویت. به‌به‌کاره‌یتانی ئه‌و هه‌موو ناوه، سه‌عوودییه‌ که‌ به‌شیکه‌ی زۆری خاکه‌که‌ی بیابانه‌، شه‌مه‌رۆ، که‌وته‌م گه‌وره‌ترین ولاته‌ له‌ نارینه‌ده‌ره‌وه‌ی که‌نمدا (2). پاش به‌زینیان، سوپای عێراقی دوو پالائو‌تگای گه‌وره‌ی (کویت) یان وێرانکرد. ئیسه‌تا چوار پالائو‌تگای ئاو له‌ کویت رۆژی ئه‌وه‌نده‌و نیوی پیتوستانی ولات ئاو ده‌پالائون.

به‌شیکه‌ی گه‌وره‌ی گیروگرفتی ئاوی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست له‌ وه‌دا یه‌ که‌ ناوه‌که‌ به‌ نا‌پێکی دابه‌ش بووه. له‌سالی (1990) دا، ئه‌مه‌ریکه‌ یه‌که‌ سالی (10,000) مه‌تر سێجا ئاوی به‌رده‌که‌وت. له‌هه‌مان سالدا، عێراقیه‌که‌ (5500) مه‌تر سێجاو تورکیه‌که‌ (4000)، سوریه‌که‌ (2800)، میسه‌ریه‌که‌ (1100)، ئیسه‌رائیلیه‌که‌ (460) و ئه‌رده‌نیه‌که‌ (260) مه‌تر سێجا ئاوی به‌رده‌که‌وت. شه‌اره‌زاییانی ئاو ده‌لێن ئه‌گه‌ر ولاته‌کانی ناوچه‌که‌ ئاوه‌که‌ به‌ش بکه‌نو له‌ رووی نه‌کنۆلۆجیاوه‌ یاره‌تی یه‌کدی بدن، ئه‌وا به‌ناسانی پیتوستانی ئاو بۆ هه‌موو دانیشترانی ناوچه‌که‌، که‌ نزیکه‌ی (159) ملیۆنه‌، دابین ده‌کریته‌. به‌لام ولاتانی ناوچه‌که‌ ئاوه‌که‌ چه‌که‌یکه‌ به‌کارده‌هێن بۆ به‌ده‌سته‌هێنانه‌ی مه‌رامی سیاسی خۆیان. هیندی که‌

رؤژه‌لانی ناوه‌راستدا له‌سه‌ر ئاو ده‌بیت نه‌ک له‌سه‌ر سیاسه‌ت . کوردوسه‌رچاوه‌ئاوییه‌که‌ی ده‌که‌وێته‌چه‌ش‌یکێ ئه‌و به‌ریه‌رکانییه‌وه، ته‌نیا په‌یوه‌ندی به‌وه‌هه‌یه‌که‌ کورد خۆی تا چراده‌یه‌ک خاوه‌نی سیاسه‌تیکی خۆمالییه‌که‌ بتوانیت جی‌گایه‌کی بۆ دابین‌یکات له‌سه‌ر میترۆی دانیشتن ده‌ریاره‌ی گیرۆگرفتی ئاوی رؤژه‌لانی ناوه‌راست.

سه‌رچاوه‌کان:

1. Priit J. Vesilind, 1993. The Middle East's water critical resources. National Geographic, Volume 183 (5), p. 38-73.
2. Michael S. Serrill, 1997. Not enough drops to drink. Time (Special Volume), Volume 150 (17A), 16-21.
3. The Open University, 1995. Water resources. Physical Resources and Environment, Block 5., 150pp.
4. سوسن ابو‌حسین. الشرق الاوسط تابعت ملف المياه بين سوريا والعراق 1997. الشروق الاوسط.

پیتش‌نیاره‌ی ره‌تکرده‌وه. وه‌فدی سوریی (ده‌رویش) هۆی نا‌کۆکی ئاوی نێوان سوریا و تورکیا ده‌که‌ریتیته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌و ئاوه‌ی له‌ رووباری فورات ده‌کاته‌ سوریا به‌شی پتویستییه‌کانی سوریا ناکات، به‌تایبه‌تیش کاتیک که‌ هیندیک له‌ ئاوه‌که‌ ده‌چیت بۆ عێراق. بۆیه‌ سوریا دا‌وای زیاد‌کردنی ئاوه‌ی رووباری فورات ده‌کات له‌ (500) بۆ (750) متر سێجا له‌ چرکه‌یه‌که‌دا. له‌وه‌لامدا تورکیا ده‌لیت هۆی گیرۆگرفته‌که‌ ئه‌وه‌یه‌که‌ سوریا دا‌وای میقداریکی زیاتر له‌ ئاو ده‌کات له‌وه‌ی که‌ رووباری فورات هه‌یه‌تی، جا تورکیا له‌کوێ ئه‌و ئاوه‌ زیاده‌ به‌هینیت بۆ سوریا. تورکیا ده‌لیت: "سوریا دا‌وای (11,3) ملیارد متر سێجا ده‌کات و عێراق (23) ملیارد و تورکیاش (18) ملیارد متر سێجا ده‌وێت. کوێ ئه‌و میقدارانه‌ له‌ ئاو زیاتره‌ که‌ له‌ هه‌وزی رووباری فوراتدا (که‌ 32 ملیارد متر سێجایه‌) هه‌یه‌. به‌قه‌سه‌ی تورکیا له‌سه‌دا هه‌فتاویینجی (75%) ئاوه‌که‌ ده‌چیت بۆ عێراق و سوریا، تورکیا خۆی ته‌نیا له‌سه‌دا سی (30%) بۆ ده‌میتیته‌وه‌ (4). گیرۆگرفتی ئاو له‌ رؤژه‌لانی ناوه‌راستدا ته‌نیا له‌ نێوان ئه‌م سی ده‌وله‌ته‌دا نییه‌. ئیسرائیل و لوبنان و سوریا و ئه‌ردن و فه‌له‌ستینیش له‌سه‌ر ئاو له‌ کیشه‌یه‌کی به‌رده‌وامدان. له‌سالی (1967) دا ئیسرائیل بۆمبارانی سه‌ده‌تیکی کرد له‌سه‌ر رووباری (په‌رمووک) که‌ سوریا و ئه‌ردن به‌کاریان ده‌هینا. له‌سالی (1975) دا عێراق و سوریا ئه‌وه‌نده‌ی نه‌ما بوو بکه‌ونه‌ شه‌رپاش ئه‌وه‌ی سوریا و تورکیا، بۆپر‌کردنی سه‌ده‌هه‌کانیان، میقداری ئاو رووباری فوراتیان که‌م‌کرده‌وه. له‌م‌چه‌ندسه‌لانه‌ی دوا‌ییدا، فه‌له‌ستینی و ئیسرائیلییه‌کان مشتومریانه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ئاوی ژێر زه‌وی له‌ به‌ره‌ی رؤژئاو (west bank) دا که‌م‌کردوه. میسر، که‌ هه‌موو پتویستی ئاوی خۆی له‌ رووباری نیله‌وه‌ دابینده‌کات، له‌وه‌ ده‌ترسیت و لاته‌کانی دیکه‌ی سه‌ر رووباری نیل دا‌وای میقداریکی زیاتر له‌ ئاوی رووباره‌که‌ بکه‌ن. به‌رزاییه‌کانی جۆلان ته‌نیا کرنگی سه‌ریازیان نییه‌، به‌لکه‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی کرنگی ئاریش بۆیه‌ ئیسرائیل و به‌ناسانی نایدا ته‌وه‌ به‌ سوریا. وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی میسری (بوتروس غالی) له‌سالی (1985) دا وتی "شه‌ری داها ته‌وه‌ له‌"

سوپاس

سوپاس بۆ هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ی که‌ به‌ده‌نگ ژماره‌ یه‌کی "کۆنتراکت" وه‌ هاتن، وه‌لامی به‌شداری، یارمه‌تی، نامه، راو و بۆچون و سه‌رنجیان بۆ ناردین. ئه‌گه‌ر "کۆنتراکت" ده‌نگی تۆیه‌: -که‌مه‌ترخه‌می مه‌که‌! به‌رده‌وامبوونی هاریکاری تۆ بپه‌ری له‌سه‌ر ده‌دات. -راو بۆچون و سه‌رنجه‌کانت بنێره‌! -له‌ هه‌مووی گرنکتر: هه‌ر کاتیک باوه‌رت پیتی نه‌ما بیخه‌ره‌ ته‌نه‌که‌ی خۆله‌ره‌!

چه‌ند راستییه‌ک ده‌رباره‌ی ئاو

کانییه‌کانه‌وه‌ دینه‌وه‌ به‌رده‌ست. ته‌ستروۆمه‌کان میترۆی خۆیان ده‌پالێن و ئاوه‌ به‌رهمه‌که‌ی ده‌مخۆنه‌وه‌.
 2- هه‌ر نه‌فه‌ریک رؤژی چه‌ند لیتریک ئاوی به‌سه‌ بۆ ئه‌وه‌ی نه‌مریت. بۆ هه‌موو پتویستییه‌کانی رؤژانه‌ (ئاوی خواردنه‌وه‌و چیتشتلێنان و خۆشۆردن) هه‌ر نه‌فه‌ریک رؤژی (20 تا 40) لیتر ئاوی پتویست ده‌بیت.
 3- له‌سه‌دا شه‌ستونۆ (69%) ی ئاوی زه‌وی بۆ کشتوکال به‌کار ده‌هێنددریت. له‌سه‌دا هه‌شت (8%) ی بۆ ئیشی ناوماڵ و له‌سه‌دا بیستوسێش (23%) ی له‌پیشه‌سازیدا به‌کار ده‌هێنددریت.
 4- له‌به‌ری تانیا، ئاو هه‌رزانترین سه‌رچاوه‌ی سرووشتییه‌. له‌سالی (1993) دا یه‌ک ته‌ن (هه‌زار کیلو) ئاو به‌ (53) پێنس (6 دۆلار) بوو. هه‌هه‌زار لیتر ئاوی خواردنه‌وه‌، که‌ به‌پال‌واتنی ئاوی ده‌ریا به‌ده‌ستده‌هات، دوو دۆلار ده‌که‌وت له‌سه‌ر کویت. له‌ شیکاگو، ئه‌و هه‌زار لیتره‌ ته‌نیا (20) سینت ده‌که‌وێت.

1- ئاو سه‌رچاوه‌یه‌که‌ که‌ تازه‌ده‌بیته‌وه‌. به‌شیکێ زۆری ئه‌و ئاوه‌ی بۆ خۆشۆردن و کشتوکال به‌کار ده‌هێنددرین، له‌ریگای بارانه‌وه‌ یان

دوای پزگار بوونی کی شه ی نه ته وهی :

دوو سیاسی گرن گ

نیسماعیل بیشکچی

خووسینی :

نیسماعیل بیشکچی

گۆرینی له کرمانجیه وه :

مه هاباد کورنی

یا خود ته تیا بۆچونیک نه ماته سه رحوکم. به واتایه کی تر حوکمرانی نه که وته ژیر تاکه که س یان تاکه بۆچونیک وه. به لکو کوالیسونیک (هاوپه یما تیه ک) پیک هات، که کهسانی وه ک گاندی و نه هرۆ له نیو بزوتنه وه ی پزگاری نه ته وه یی هیندستاندا سه نگی نه په کی ته واویان له نار ئه م کوالیسونه دا هه برۆ. ئه م کوالیسونه ش له دامه زراندن و به ره و پشه وه بر دنی دیموکراسیدا بۆلیکی مه زنی بینی، بۆ نمونه کۆمۆنیسته کانیش له ناویدا جیی خزیان گرت.

ئه وه شمان ناییت له بیر بجیت، که له هیندستان هه چ جاریک پارتی کۆمۆنیست نا ئاسایی نه بووه. له پرسی ه ی پزگار بوونی هیندستانیشدا کۆمیونیسته کان هاوکارییه کی به رجاویان ئه نجام داوه. ئه مۆ هیندستان ده وله تیکی دیموکراسیه یه. بیگومان هیندییه کان که موکوری زۆریشیان له بواری دیموکراسیدا هه یه. له سه روی هه مووانه وه ش، تا ئیستاش هیندییه کان عه ودالی ناویکی وه کو "گاندی" ن، به لام ئاشکرایه که هیزه دیموکراسیه کان هه ستیان به م دژواری و سه خنیه کردوه و ده شانن پاشه پۆژ چی چاوه روانیان ده کات. ئه م زانبه ش له چاره سه رکردنی ته نگوچه له مه کانددا ده بیته هیزیکی بنجینه یی.

شیکردنه وه ی خه بات و تیکۆشانی جوله که کانیش بۆ دامه زرانندی ده وله تیکی جوله که له پۆژه لاتی ناوه راستدا کاریکی باش و به که لکه. ئه م خه بات و تیکۆشانه ش له کوالیسۆنیکه وه چه که ره ی کردو پتیه گه یشت. جوله که کان که خاوه نی گه لیک بیروبا وه ری جیاواز بوون گشتیان له ناو ئه م کوالیسونه دا کۆ بوو بوونه وه. ئه و هیزه سیاسیه ی له لایه ن وایزمان، به ن گۆریون، گۆلدامیر و ماناهام بیگینه وه نوینه رابه تیان ده کرا، له ناوکوالیسۆنه که دا به شدار بوون.

له (14) مایسی (1948) دا، کاتیک ئیسرا ئیل بووه ده وله تیکی سه ره خۆ، کوالیسۆنیک هاته سه رحوکم، که چ له دامه زرانندی ده وله تیکی دیموکراتی وه ک ئیسرا ئیل و چ له په ره پیدان و پیشخستی دیموکراسی له ئیسرا ئیلدا، بۆلیکی گه زره ی گه راره.

دوژمنداری کردنی ئیسرا ئیل هه چ سه وودیکی

ئه ونۆی ناییت

شتیکی زۆر چاکه نه گه ر کوردو به تاییه تیش (پ.ک.ک.)، پرسی دامه زرانندی ئیسرا ئیل و هیندستان و ئه و پووداوانه ی که دوای دامه زرانندی ئه م وولاتانه به سه ریاندا هات، بخه نه به رچاو و که لکیان لئ وه ر بگرن و به وردیش شیبان بکه نه وه، چونکه (پ.ک.ک.) به نا دیموکرات، تاکه روی و که له ره قبی و به خولقاندنی کۆمه لگایه کی

په یوسته ئامانجی بنجینه یی خه باتی سیاسی و کۆمه لایه تی له کوردستاندا، دامه زراندن و پیشخستی دیموکراسی بیت. ئه م خاله بۆ کوردان گه لیک گرنه چونکه کۆمه لگای کورده واری کۆمه لگایه کی وه هایه، ژبانی دیموکراسی به خۆیه وه نه دیوه. سیستیمی کۆلۆنیالیزمی نیو ده ولته تان، هه رچییه کیان له ده ست هاتیی بۆ به رقه رار نه بوونی دیموکراسی له کوردستاندا، کردیانه. ده ولته تانی کۆلۆنیالیست، بۆ ئه وه ی بتوان پش له به ر بزوتنه وه ی پزگاری نه ته وه یی کورد بگرن، که وتونه ته هاوکاری کردن ده گه ل ده زگا فیودالیه کانددا.

ده وله تانی داگیرکه ره له هه ولیکی مه زندان له پینا و به زیندوو پارتنی ئه و داموده زگا فیودالی و ده ره به گیانه. هه ولی سیاسیانه ی " په رتکه و زالبه" (فرق تسد) له خۆیدا کۆسپیکه له به رده م پیشکوتن و دامه زرانندی دیموکراسی دا.

ده بیست بزوتنه وه پزگاری خوازییه نه ته وه ییه کان له رووی ناوه روکی دیموکراتییانه وه شی بکرینه وه. له م مژاره دا جگه له نمونه کانی هیندستان و ئیسرا ئیل، هینانه وه ی نمونه کانی کۆنگۆ، سه نیگال و ئۆگه نداش شیکردنه وه یان سه وده خش ده بیت. هیندستان و ئیسرا ئیل، دوای جه نگی جیهانی دووه م بوونه دوو ده وله تی سه ره خۆ. هیندستان کۆلۆنی ئینگلیزه کان بوو. له سه ره تای سه ده ی بیسته مه وه هیندستان له شه ری سه ره خۆ بوونی خۆی دژی کۆلۆنیالیسته ئینگلیزه کان کرد.

ئه م شه ره له دوای جه نگی جیهانی یه که م به گۆرتر به رده وام بوو. به ره له جه نگی جیهانی دووه م و له کاتی جه نگیشدا، شه ری پزگاری هیندستان به به رده وامیه وه رووی له فراوان بوون ده کرد. خه باتی پزگاری نه ته وه یی، به پیشه نگی پارتی کۆنگره، به پتیه ده برا، به لام خه لکانیکی خاوه ن بۆجونی جیا جیاش له تیکۆشانی پزگاری نه ته وه ییدا جیی خۆیان کرد بووه وه. کاتیک له (15) ی ئابی (1947) دا، خه باتی سه ره خۆی هیندستان سه رکه وتتی وه ده ست هینا، ته نیا که سپک

رەق و وشك ناوانبار دەكریت. پتویستە (پ.ك.ك.) لەم بوارەدا هەول بەدات باوەرو متمانە لای كۆمەڵانی خەلك بەیدا بكات و هەموو چین و توتۆه كانی كۆمەڵگای كوردەواری بگریته خۆی. كۆمەڵگای كوردەواری (كۆمەڵگای كوردان) هەرگیز دیموكراسی بە خۆیوە نەدیووە لەم بوارەشدا چ هەلیکیان بۆ هەلنەكەوتوو. بۆیە ئەم جۆرە لیکۆلینەوانە بۆ كوردان پتویستە.

دوژمنایەتی كردنی ئیسرائیل لە لایەن كوردەووە، لە پۆژمەڵاتی ناووەپاستدا، لەژێر كارێگەری شۆفینیزی عەرەبدا، چ سویدیگی ئەوتزی نابیت. كوردان بۆیان هەیه پەيوەندی بەهیز بكن دەگەڵ كۆمەڵگای جولهكاندا. كورد نابیت چاوەدامودەزگا دیموكراتییه كانی ئیسرائیل بپۆشی. كۆمەڵگای جولهكان هاوكاری سروشتی كۆمەڵگای كوردان.

بە پێچەوانەیی ئەو نمونانەیی سەرەووە كە باس كران، بۆمان هەیه چەند شتیووی سیاسی دیکە بەیئینەووە. لەووە ولاتە ئەفریقییهكان كە دواي شەپری پزگاری نەتەوویی، بوونە دەولەتی سەرەخۆ. ولاتە ئەفریقییهكان، لە پاش جەنگی جیهانی دوویم و بەتایبەتیش لە دواي شەستهكان، ئازادی خۆیان بە دەست هینا. بۆ نمونە كۆنگۆ، لە (15) ی ئابی (1960) دا، سەنیگال لە (20) ی حوزەیرانی (1960) دا، تۆگەندا لە (9) ی ئیشربنی یەكەمی (1962) دا سەرەخۆیی خۆیان وە دەست هینا. وولاتانی وەك گانا، تەنزانیا، مالی، تۇنگۆ، سۆمال، نیجیریاو چادیش كەم تا زۆر، هەر لەو دەمەدا پزگاریان بوو. بەلام لەم ولاتانەدا، دواي ئازادبوونیان، پزیمی دیموكراتی جیی نەبوووە. لەم ولاتانەدا پزگاری نەتەوویی بە دانوستان لەگەڵ دەولەتە كۆلۆنیالیستەكاندا بەرقەرار بوون. لەم پزۆسەیهشدا زیاتر خیل و عەشیرەتەكان پۆلی گەورەیان بینی. لە ناو خیل و مپزە سیاسیه كانی ئەم ولاتانەدا كوالیسون چ بوونیکیی نەبوو. دواي پزگاریوونی نەتەوویی، خیلکی دەستەلاتدار دەستی دەكرد بە زۆرداریكردن لە گەلەكەیی خۆی. چەند جار ئەو زۆلم و زۆردارییانەیی ئەم پزیمانە پیتی پادەبوون، گەلیك لە زۆلم و زۆرداری ئیمپریالیست و داگیركەرەكانیش زیاتر بوو. لەم ولاتانەدا، چ لە سەردەمی پزگاری نەتەوویییداو چ لە دواي پزگاریوونیش، بە هۆی نەبوونی پزۆسە دیموكراتییهكان، ئەتجام گەلەكانیان بە ئیش و ئازارەووە دەژیان.

كوردان جگە لە هەردوو نمونەكانی ئیسرائیل و هیندستان، دەبیت لەسەر نمونەكانی ئەفریقاش هەلوپست وەرگیرن و لیکیان بەنەووە. كورد دەبیت لە هەولی ئەووەدا بن پئ و پبیازی دامەزراندنی كۆمەڵگایه كی دیموكراتی بدۆزنەووە. بیگومان شەپری پزگاری نەتەوویی كوردستان، كە بە رابەری و پێشەنگی پارتی كریكارانی كوردستان، لە می ولاتە ئەفریقیكان زۆر پێشكەرتووترە. بۆ یەكەم لە باكوری

كوردستاندا دامەزراو، هەول بەداری گیانی خیلایەتی نەمینی و لەناو بچن، بەریكخستنی جەماوەری گەلی كورد بنگەو بنچینەیی چینایەتی دیتە پێشەووە. لە بواي ریکخستندا، بیروبارە پزۆرەنەكان لە پلەیی یەكەمدان. بەلام دیسانیش لیکۆلینەووە تۆژینەووی ئەو نمونانەیی سەرەووە سووبەخش دەبیت.

دەولەتی پاشەرۆژی فەلەستینیهكان، وەكو دەولەتانی ئیستای عەرەبەكان خاسیهتی تاكپهوی و دیکتاتۆریانهی بەسەردا زال نابیت

مرۆف پتویستە لە مۆدیلی فەلەستینەكانیش بکۆلێتەووە. ئاشکرایە خۆدی فەلەستینیهكان، ئیسرائیلیان بۆ خۆیان کردۆتە مۆدییل. لە تیو فەلەستینیکانیشتا مۆدیلی سیستیمیکیی سیاسی پلۆرال هەیه. ئەو بۆچوونە جیاوازانەیی كە لە تیو كۆمەڵگای فەلەستینیاندا هەن، لە ناو ریکخراوی پزگاریخرازی فەلەستینیشدا رەنگە دەنەنەووە. ئەمرۆ فەلەستینیهكان لەسەر ئاستی تیو نەتەوویییدا بە تاك ریکخراویك تۆینەراییەتیان دەكریت. بیگومان وەها رەوشتیک، لەسەر ئاستی تیو نەتەوویییدا بۆ ئاساندن و بەرەو پێشەووەبردنی پرسی فەلەستینیکان، خاوەن جیگایه كی مەزنە. شتیکی دیکەش كە هەر هەمان بایه خیی هەیه ئەو یە كە هەمووان لەناو ریکخستینیدا كۆبونەتەووە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا پزۆسەیی پەيوەندی دانسان بە كۆمەڵ و دیموكراتیانەیه. لە ئیستاو دەتوانریت بوتریت كە دەولەتی پاشەرۆژی فەلەستینیهكان، دەبیتە دەولەتیکی دیموكراتی، ئەم دەولەتە وەكو دەولەتانی ئیستای عەرەبەكان خاسیهتی تاكپهوی و دیکتاتۆریانهی بەسەردا زال نابیت.

لەبەر ئەووە ئەم پەيوەندییه دیموكراتیانەیی كە هەن لە ناو تیکۆشانی پزگاریخرازانەیی نەتەوویی فەلەستینیدا، كاریکی گەورە دەكەنە سەر دامەزراندنی دەولەتی فەلەستینیهكان كە لە دوا رۆژدا پتیک بیت.

لەبەر ئەووەی كوردستان پارچە پارچە و دابەش كراو، پێشینی ئەووە ئاكریت كوردەكان لە ماو یه كی كەمدا بتوانن، ریکخستینیکیی وەها دابەزرینن، بەلام گەلی كوردیش دەستی بەم پزۆسەیه كردووە بە خورتی خوازیاری وەها ریکخراویك، بەهتزیکی زۆریشەووە هەست بەم پتویستیه دەكات.

گومانی تیدا نییه ئەم داخوایی و هەست كردنەش. لەم بوارەدا، پێشكەرتنیکیی زۆر مەزنە. ئەم رەوشە بە ئاشكرا خۆی دەردەخات، ئەگەر كورد لە پۆژمەڵاتی ناووەپاستدا نەبنە هتزیکی سەریازی و سیاسی، هیچ دەولەتیکی داگیركەر حسابیکیان بۆ ناكات. هەلبەتە دامەزراندنی هتزیکی سیاسی شتیکی گرنگ، بەلام ئەگەر هتزیکی سەریازیان نەبیت، ناتوانن هتزیکی سیاسی دامەزرینن. پیکهینانی هتزیکی سیاسی لە كوردستاندا بەستراو بە پێشكەوتنی هتزیکی لەشكریه وە.

هیزی سیاسیش پیویسته بۆ دامه زانندن و به ره و پیشه وه بردنی
دیموکراسی ههول بدات..

سه رچاوه: ئیسماعیل بيشکچی ، چهند گوتن ل سه ر پوونا کیرین کورد ،
ستۆ گهۆلم/ ناداری 1992 (کرمانجی سه رو)

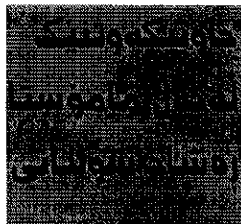
ئیسماعیل بيشکچی له سالی (1939) له گوندی ئیسکلپ دیته دنیاوه. له سالی (1962) کوليجی زانست/بهشی
سیاسهت ته و او ده کات. بۆ ماوه یه کی کورت وه کو کارمه ند کار ده کات. له کاتی ته و او کردنی خزمه تی
سه ر بازی له کوردستاندا به باشی ئاشنایی کوردو کۆمه لگای کورده واری ده بیت. له سالی (1962)، له نه رز پۆم،
له زانکۆی نه تاتورک وه کو جیگر ده ست به کار ده کات. له سالی 1967 دا به لگه نامه ی دوکتورای پیده دریت.

له نیوان سالانی 1964-1967 دا، له نه رزه پۆم وه له زوربه ی شاره کانی کوردستاندا به ناوی (کۆیونه وه کانی پۆژه له لات)
خۆپیشاندا ن ساز ده کرین. ئیسماعیل بيشکچیش به شداری نه و خۆپیشاندا نانه ده کات. له سه ر نه و خۆپیشاندا نانه لیکۆلینه وه ی
کۆمه لایه تی نه نجام ده دات. له سالی 1969 به نیوی ده ستگای پۆژه له لاتى نه ناندۆل، باری کۆمه لایه تی- ئابوری و بنچینه ی
په گه زایه تی، یه وه په رتوکینک به چاپ ده گه یه نیت، له سه ر نه م نووسینه له زانکۆ ده ر ده کریت.
بیشکچی له به ر نووسین و بۆ جوورنه کانی خۆی له مه ر کوردان، سالی 1971 زیندان ده کریت و زیاتر له سێ سال له گرتوخانه دا
ده مینیته وه. له سالی 1971 به ر لیبور دنی گشتی ده که ویت و ئازاد ده بیت. هه ر له به ره نه م بۆ چوون و بیرو پرایانه ی خۆی
وانه رتنه وه و کار کردنی له زانکۆ لئ قه ده غه ده کریت. به لام له گه ل نه مانه شدا وان تاهینى و به شیوه یه کی زانستیا نه چ به
قسه کردن و چ به کرد وه چالاکیه کانی خۆی ده ر ده بریت، ده ست به خه باتیکى گرنگ و هیژا ده کات.
له سالی 1979 دا جاریکی تر ده گیرئ وه له زینداندان توند ده کریته وه. سالی 1980 له زیندانی (تۆپتامش) دا نامه یه ک بۆ سه رۆکی
نوسه رانی سويسرا ده نیریت. نه وه نامه ی خۆی دا باسی نایدۆلۆژیای که مالیستانى کرد وه.
ئیسماعیل بيشکچی له نیوان سالانی 1981-1987 دا بۆ ماوه ی شه ش سال له گرتوخانه ده مینیته وه. داواکاری گشتی سه ر
به ده وه له مانگانه فایلیکی نویی بۆ ده که نه وه. به کورتی نه م مرۆقه مه زنه مانگیک له ده ره وه و مانگیک له ژوره وه یه.
ئیسماعیل بيشکچی بۆ نمونه ئیستاش له زینداندایه.

ژماره 1 و 2 ی گۆفاری کۆنتراکت به چاپکراوی له سه ر (CD) بۆ کۆمپیوتهری (PC) ئاماده کراوه.
هه رکه سیک ده یه ریت ده ترا تیت داوای بکات. نرخی هه ر دانه یه ک سه د کړۆنى سویدییه واته (25) دۆلاره.

له کرده وه دا هه ر کوردستان گۆمی خوین بوو

نایا مارکسیزم - لینینیزم
نیستانه لئرناتیفه
بوچاره سه ره کردنی
مه سه لهی نه ته وهی
کورد؟!

پ 1 : له پیناوی چه ئاوات و نامانجکدا چهکت هه لگرت و بوویت به پینشمه رگه ی کۆمه له ؟

قه لاجۆ و بۆردومان ده کرا و تاقه سه ننگه ری ئازادی هه ر کوردستان بوو. به هۆی نه بوونی سته می میلی و په یوره ندی هاو به شی مه زه بیی و فره نگه ی له ناوچه کانی دیکه ی ئیران پژی می ئیسلامی توانی په گوپیشه ی خۆی داکوتیت و خۆی بچه سپینیت. له به رنه وه توانی هه موو هیزی سه رکوتکه ری خۆی به ره و کوردستان ریکبخات و جه نایه ت و کوشتاری خه لکی کوردی پییکات. له باری عه مه لیه وه کوردستان به تاقی ته نها میه وه، ته نها یارمه تی ده ریک که هه یبوو خه لکی کورد خۆیان بوون.

من له سه ره تادا له پیناوی هینانه سه رکاری حکومه تیکی کریکاری و پوخانی پژی می ئیسلامی خه باتم ده کرد. پیم وابوو ده کرئ کوردستان گۆمی خوین بیت و سه ننگه ری ئازادی و دیموکراسی بیت. ده کرئ به شه ری چه کدارانه ی پینشمه رگه ی کورد، به نه داری و هه ژاری کوردستانی به خسیروه، ده توانیت حکومه تی کریکاری له ئیراندا دامه زینیت. پیم وابوو پشتیوانی بیسنووری ناوچه کانی تری ئیران وهک لیشاوو لافاو به ره و کوردستان دیت. ده کرئ خوین بده دین و قوریانی گیانی و مالی بده دین تاکو له به رامبه ر پژی می کۆنه به رست دا بوه ستین و هه موو ئیران پزگاریکه یین. که چی له کرده وه دا هه ر کوردستان گۆمی خوین بوو، هه ر کوردستان

پ 2 : باوه ری تۆ چیه له سه ر چوونی کۆمه له یوناو حیزبی کۆمونیستی ئیران ؟

متمانه وه ده ستی ئەم گروپه ی گرت و یارمه تیدان. وهک نه زه ر و بیرو باوه ری شه خسی پیم وایه کۆمه له کاتیک به رنامه ی هاو به شی په سه ندرکد، له و کاره میژووبیه دا قازانجی نه کرد. ئەلبه ته له وه هه له میژووبیه دا به شی هه موو که ستیکی به شداری تیدایه، به کتیکیان خۆم که بۆ دروستکردنی حیزبی کۆمونیست ده نگم داوه و پیم وابوو دروست بوونی حیزبی کۆمونیستی ئیران ده سه که وتیکی میژووبیه.

کۆمه له نه چوه ناو حیزبی کۆمونیستی ئیرانییه وه به لکو کۆمه له خۆی هیزی سه ره کی و پیکه ینه ری حیزبی کۆمونیستی ئیرانی بوو. کۆمه له له گه ل گروپی سه مه ند ” ئیتیحادی خه باتگێرانی کۆمونیست ” پروگرامی تاییه تیایان په سه ندرکد و حیزبی کۆمونیستی ئیرانیان دروست کرد. دیاره کۆمه له له وه سه رده مه دا خۆی ئەوه نده هیزو توانای هه بوو که راسته وخۆ و بئ یارمه تی گروپیکی بچکۆله ی غه ییری کورد ئەو حیزبه ریک بخاو سازمانده بیان بدات. کۆمه له به وه په ری خۆشه باوه ری و

پ 3 : رای تۆ چیه له سه ر ئەو گروپه فارسه ی که رابه رایه تی بزوو تنه وه که یان خسته ژێرده ستی خۆیان وه ؟

هه موویان ئیمزای جه علی و ناوی نه هینییان به کار ده هینا. هه ریبه که یان دوو تا سئ ناویان بۆخۆیان هه لئێژاردبوو. به م جۆره میشکی سه ری خه لکه که یان بردیوو وه به ئەندامانیان قه بول کردبو که گیروگرفتی خه لکی ئیران و کوردستانیش ته نها له نیۆری پوچ و وشکی سیاسی ئەوانه وه نه بئ حه لئا کرئ و هه یچ ریکایه کی دیکه نییه. ئەوان به رده وام هیرشیان دهبه رده سه ر ریکخواه کانی کۆمه له و کۆمه له یان به خزمه ت کردنی بۆرژوازی تاوانبار ده کرد. به م تاوانانه کۆمه له یان له خه لک و خه لکیشیان له کۆمه له دوور خسته وه. له م به واره دا کۆمه له زه ره ری زۆری کرد. خه لکی کورد ئەمانه نانسئ و متمانه شیان پیناکات. به لای منه وه ته نیا شۆرشگێرانی کورد که دلسۆزی راسته قینه ی چینی کریکار و زه حمه ت کیشی کوردن ده توانن رابه رایه تی میله ته ی کورد بکه ن.

ئەوان شمشیر و قه له میان له تاریکی ده کیشاو هه رگیز توانای پیه ری بزوتنه وه یان نه بوو. کۆمه له یان وهک ئامرازیک بۆ گه یشتن به نامانجه کانی خۆیان، که تیکدانی شۆرش بوو که لک وه رگرت. گروپی ئیتیحادی خه باتگێرانی کۆمونیست که هه موو ژانیان له ئەمریکا و ئەوروپا به سه ر بردیوو، پاش شۆرشی ئیران گه رانه وه. ئەم گروپه له کهسانی زۆرزان پیکه اتبوون و کارامه بوون له نوسین و تیۆری دارشتندا. ئەم گروپه له سه دا قه ت و دلپاکی و توانای ریکخوازی کۆمه له سوودیان وه رگرت. قه لای کۆمه له یان له ناوه وه داگیرکرد. ئەم که سانه هه موو جاریک نووسه رانی ریکخواه که یان به وه تاوانبار ده کرد بۆچی ئیمزای خۆتان راسته وخۆ ناونوسن، تاکو چینی کریکاری ئیران رابه رانی داها تووی خۆیان بناسن. ده یانگوت ئەمه خیانه تیکی گه ورده یه ئەگه ر چینی کریکار رابه رانی خۆی نه ناسئ. که چی له کرده وه دا خۆیان که ده یان نووسی

پ 4 : دههويت جي بليت له سر نهو كه سانهي كه له ناو ڪومه له دا هاند هري پيگهيناني حيزي ڪومونيست بوون؟ ڪي لپرسراوه بهرامبهر بهو رووداوانه كه به سر ڪومه له دا هات؟

ليپورديوين بهرامبهر نهوان. نه انداماني ناوهندي ڪومه له زورجگي گاي باوه ۽ متمانه بوون ڪه گومانيان لپناڪريت. شه خسيه تي سياسي و رابه ر بوون شتيڪه وه له سي سياسي ميژوي و خوشباوه ربي شتيڪي ديڪهيه. به راي من، نه انداماني ناوهندي ڪومه له زور له راده به دهر قه دريان له كه سانتي ئيتيحادي خه باتگي پاني ڪومونيست گرت و خويان به ڪه متر ده زاني له بهر ده ميداندا. بيگومان هه مو ده زانين نه وان شياوي نه وه مو ريزو ئيخترامه نه بوون.

نهو كه سانهي كه ڪومه له بيان به رهو دروست ڪردي حيزب هاند هدا و پروياگه ندهيان بژده ڪرد، پتيان وان بهرو رزيڪ له روزان توشيان ده بيت به توشي سيمايه ڪي دروزني ئيتيحادي خه باتگي پاني ڪومونيست وه، كه له هه وه لدا خويان له ريزيالي ڪومه له دا هشاردابوو وه گالته بيان به شوپشي ڪورد ده ڪرد. ئيتيحادي خه باتگي پاني ڪومونيست هاتن له سر سفرهي حازري شوپش دانيشتن و جيگيان به هه مو تنگ ڪرد. له م ناوهنده دا ڪومه له توشي هه له يه ڪي مه زن هات و ندهه باويه نه وه نده

پ 5 : ايا تو ڪومه له به ريكراويڪي ڪوردستاني داده نيت ياخود به ريكراويڪي ئيراني؟

فاڪتوري تر نه مه ده سه لمينن. له روانگه ي ميژوي به وه، به قازانجي ڪومه له به ڪه بؤ خه لڪي ڪورد تي بڪوشيت و خه بات بڪات. بيگومان ڪومه له به بهن نه ته وه ي ڪورد تواناي نيه و هه رس ديني و توشي شڪست ده بي. ناڪري ڪومه له به رامبهر ميژوو و نه ته وه ي ڪورد وه لامتيڪي نه ي!

ڪومه له له پتيانوي نامانجه ڪاني زه جمه تڪيشي خه لڪي ڪورد نا دروست بوو. سه ده سه دي ريكستن و ڪادير و نه اندامان و پيشمه رگه ي ڪومه له له نه ته وه ي ريزده ستي ڪورد پيگهاتوون. پاش هه زده نوزده سال له تيهه رپووني شوپشي ئيران، ڪومه له جگه له خه لڪي ڪورد، له لايه ن نه ته وه ڪاني نري ئيرانه وه يارمه تي نه دراوه. ده بيان به لگه و

پ 6 : هه لويست له سر حيزي ڪومونيستي ئيراني چيه؟

موسه عمه رهي هاويه شي نه وان بيت، داواي مافي جيا بوونه وه نه ڪات و نهو سنورانه هه ره شويني خويدا به لپته وه و نالانڪانيان وه ڪ جاري جاران له سر خاڪي نه ته وه ي ڪورد هه ر بشه ڪيته وه. ”وه ته ني عه ربه ي“ و ”ئيران زه مين“ و ”نه اتاتورڪستان“ ده سنڪاري نه ڪري و ئيمه ش ڪه به رزه وه نديمان جياوازه و زمان و هه ره نگو ڪولتوريڪي جياوا زمان هه به هه ر به ڪويه لي له ريزده ستي نه واندا به مينينه وه. تف له و ناچار يه ي ڪه سري ڪورد ده ڪات به مائي دوژمندا. بروام وايه پيگهيناني حيزيڪي ڪومونيستي ڪوردستان له بارتره گونجاوتره و ده توانيت هيزيڪي زور له ده وري خوي ڪوبڪاته وه. نه مڙو گه وره ترين نه ته وه ي بيده ولته و بيده سه لات ڪورده ڪانن. نزيڪه ي 25 مليون ڪورد، بگره زياتر ييش، له مافي سه ره تاي بيه شن. نه گه ر دوژمنان و داگيرڪه ران ده لپن ”گوشتن سه ڪ و ڪورد هيج جياوازيه ڪي نيه“ ڪاني نه وه هاتووه داچله ڪيبن و به رديڪ له سر به رديڪ بؤخومان بنين ڪه گينا ميژوو نامان به خشيت.

من بؤ چونم به رامبهر حيزي ڪومونيست گزردراوه. له هه رباريڪه وه هه لپسه نگينيت حيزي ڪومونيستي ئيراني به هه مو شيوه يه ڪ بؤ جهاموه ري خه لڪي ڪوردستان نامو و بيگانگه يه. دياره به دريزاي ميژوو نه مانه بؤردوماني سه نگين و بيزه زاي ميشڪي روناڪيري ڪورد بيان ڪردوه. ئيستاش نه گه ر په قزي حيزي ڪومونيستي ئيراني به هه ر ناويڪه وه بڪه يت به خيانه ت له قه له م ده بري. نه گه ر بليت ڪوردستان موسه عمه ربه يه ڪي هاويه شي داگيرڪه رانه نه وا به خيرا ي له لايه ن نه مانه وه به وه لام ي ناسيوناليس ت و نژايه تي له گه ل چيني ڪريڪار و خيانه ت به نامانچ و پروزگرمي مارڪسيزم- لينينيزم له قه له م ده دريت و هه زاران ناو و ناو تره ي نارپه وات ايده تين. زه هري شوپشي نيزم ماره يه ڪي دريژه به سه رماندا رزاوه. باشترين ڪار بؤنه وه ي ڪومونيستيڪي غه بري ڪورد هه لپسه نگينيت نه وه يه لپي بپرسيت ايا جه نابت سه باره ت به مه سه له ي ڪورد چي ده لپيت؟ هه مو بيان پي له سر مه سه له ي ڪورد داده گرن به لام به و مه رجه ي ڪوردستان هه

پ 7 : ايا چاره سه رڪردي ڪيشه ي ڪورد له ريگاي هاتنه سر جوڪمي چيني ڪريڪاري ئيرانييه وه ده ڪري ت؟

ده ميلن په رله مانمان هه بيت و هيزي داگيرڪه ريان له ڪوردستان ده به نه ده ره وه و پادگانه ڪان خالي ده ڪن و ده يڪه ن به ڪتيخانه و مه يداني وه ريشي و زانستگا. مه گه ر نه مه خه يالتيڪي خاو نيه؟! مه گه ر به رنامه ي حيزي ڪومونيستي ڪريڪاري ئيران وه زع و چاره سه رڪردي مه سه له ي ڪوردي له ئيراندا نه خستوته جه ند قوناغ و پروسيس يڪي دورو دريژه وه، زماني فارسيان نه ڪردوته زماني ره سمي و جيا بوونه وه ي ڪوردستانيان به زه رهي چيني ڪريڪاري نه ته وه ي ڪورد هه لپسه نگانده وه؟ شوپشي نيزم و بيروپاي پان ئيرانيزمي نه مانه

نمونه ي چاڪمان هه يه: سؤقيت و يؤگسلافي دوو وولاتي فره نه ته وه ي ڪومونيست بوون. خو چيني ڪريڪار له م دوو وولاته دا ده سه لات و هيزي سياسي و شاپوري ده وله ته ڪه بيان به ده سه ته وه بوو. به لام له سؤقيت ته نها روسه ڪان و له يؤگسلافياش ته نها سه ربه ڪان خاوه ني ده سه لات بوون و مافيان هه بوو. ايا حڪومه تي چيني ڪريڪار له ئيران ده سه لات بگريته ده سه ت له چيني ڪريڪاري نه م دوو وولاته باشتر ده بن؟ ده بيت ئيمه ديسانه وه خوشباوه ي و ساده بين و قناعه ت به وه بڪه ين نه وان مافي چاره نه وس و جيا بوونه وه قه بول ده ڪن؟ ايا نه وان

ئەوئەندە بەربىلاو و بەھىزە كە بەردەوام بۇ كونسان و بىن ئابروو كوردنى نوسراو و بىرى ئازادى كورد بەكارى دەھىنن. بۇ نمونە ئەگەر كوردىك بلىت من ئارەزوو دەكەم وەك تۇ خواھنى دەولەتى خۆم، ئاللى خۆم، پىناس و پاسى خۆم بىم، ئەوا لەلايەن ئەمانە و فەرھەنگى داسەپاوەرە تەحقىر دەكرىت و گالتە و سووكايەتى پىدەكرىت. ھەموو ئەم روناكبىرانەيان بە بەھانساي وەك كوردايەتى كسردن، ھەستى ناسىونالىستى و رىز دانەنان بۇچىنى كرىكار و كۆمۆنىزم تاوانبار دەكەن. بەم جۆرە چەكەكانىن لىدەستىن و پاسىقايان دەكەن و وورەيان بى بەردەھەن. ئەو وولاتانە كوان كە دىفاع لە بەرابەرى بىن قەيدو شەرتى نەتەوہەكان دەكەن؟ ئەو وولات و نەتەوانەى وا ھاوسىي كوردستانن دوژمنى راستەوخۆى نەتەوہەى كوردن و داگىركەرى كوردستانن. سىستىمى دەولەتى داگىركەران وەك كورەى تەوانەرە واپە. ئەمانە دەيانەوېت كورد لە بۆتەى فارس عەرەب و تورك دا بتوئىنەرە. كام روناكبىر، كام مۇقى شەرىف و ئازادىخۆز ئەم راستىيە ناسەلمىنەت و قەبولى ناكات؟! ئىمەى كورد بە درىزايى سى سەد سال سىستىماتىسك مېشكەمان بۇردومان كراوہ. باوہر و متمانەمان بە خۇمان نەماوہ مېشكەمانىان كۆت و زنجىر كوردوہ. ئەو بۇردومانە فەرھەنگىيە وەكۆرەمىك واپە كە بە درىزايى ئەم مېزووہ لە لەشمان دراوہ و گىژو كاسى كروين بە جۆرىك كە روناكبىرەكەشى دلى بۇ نەتەوہەكى، كە كوردە، داناچلەكىت و خەبات و نىكۆشانەكەى لە

خۇمەتى كوردى ھەژاردا نىيە. ژمارەى ئەو "روناكبىرە كوردانە" كەم نىن كە حاشا لە كورد بونى خۇيان دەكەن. فەرانس فانوون دەلەت: "كاتىك مۇفك ھەوہلەن گوللەى دژى دوژمن و داگىركەرەكەى تەقاند. لە راستىدا بەرەن سىنگى خۆى تەقاندوہەتى و خۆى دەكوژى. پاشان و دىسانەوہ ئەو مۇقە لە دايك دەبىت". ئەم ووتەيە بۇ كورد راستە. دەبىت ئەو نەتەوہە باوہر و متمانەى پىويست بەدەست بەھىنەت و دژايەتى راستەوخۆى لەگەل ئەو تەحقىر سووكايەتىيەى، كە فەرھەنگى داگىركەر بەسەرىدا سەپاندوہە، بە توندى بكات. گيانەكەم تۆوہكو ماركىسىت- لىنىنىست ئەو مافەى من پىشلىل مەكەو تۆمەتى ئارەوام لىمەدە. مەگەر و ئايا ماركسىزم - لىنىنىزم ئىستا ئەلترناتىفە بۇچارەسەركردنى مەسەلەى نەتەوہەى كورد؟! لە كام بوارى مېزوودا پىشمەرگەى كورد لە ناوچەبەكى تر و غەبرى كوردستان شەرى كوردوہ؟ ھەموو كاتىك لە ھەموو بوارەكانى مېزوودا پىشمەرگە و خەلكى كورد لە سەر خاكى خۇيان بەرگىيان لە خۇيان كوردوہ و خاكى نەتەوہەكى دىكەيان داگىر نەكردوہ. بەلكو ئەوان ھاتونەتە سەرمان و مال و ولاتيان لى داگىركردىن. ئەو ئەوانن ولاتى ئىمەيان بە سەرباز و سوپاوە گەمارۆداوہ و بەردەرگايان بە ئىمە گرتوہ و شەرمان لەسەر مالى خۇمان پىدەفروژىن. مەگەر كوردستان ويرانە نىيە؟! ديارە لە كوردوہدا "ئەوہى بەتەماى كاسەى دراوسى بىت بىن شىو سەردەنەتەوہ".

(ئەم چاوپىكەوتنە لە 8 . 02 . 1998 دا كراوہ)

بەمالەى مستەفا سولتانى پىنج براو دوو ئامۆزايان بە دەستى رژىمى ئىرانى شەھىد كراوہ. مامۇستا رەشاد كورپى شەھەمى ئەم بەمالەيەيە. سالى 1948 لە مەريوان لە دايك بووہ، خويىندى سەرەتايى لە شارى سنە و رىشتەى جوگرافىي سىروشتى لە تاران تەواو كوردوہ و پاشان بووہ بە مامۇستاي ئامادەى (دەبىرستان)، لە سالانى (1972 و 1973) دا بەھۆى كارى سىياسىيەوہ دوورخراوہتەوہ بۇ شارى نەھاوہند، پاشان گەراوہتەوہ بۇ شارى سنە. لە سەرەتاي شۆرشى ئىراندا چالاكانە بە شدارى كوردوہ لە دروستكردنى جەمعيەتەكان و ھاندان و رىكخستنى قوتايان. لە سالى 1979 تا سالى 1987 پىشمەرگەى كۆمەلەى زەحمەتكىشان بووہ و لە رۆژنامەى پىشەرە و رادىقوى كۆمەلەدا كارى كوردوہ.

مىللەتى كورد بىھەت يان نەيەوت، لە لاين ولاتانى دىكەوہ، ئەم رىكخراوہ كوردىيانە بە نوپەرى كورد لە قەلەم دەدرىن. ھەتا ئەم رىكخراوانە نوپەرى بىن، مەسەلەى كورد نە لە لاين نوژمنانىيەوہ حسابىكى سىياسى بۇ دەكرىت، نە دۆستەكانىشى دەتوانن بە چارۆكى جدىيەوہ ھەلى بسەنگىن. سەرەراى ئەو ھەموو زەھىر زەنگەى داگىركەرانى كوردستان بەكارىان دەھىنا، ھىچ كاتىك نەيان تەوانىبوو وەرەى مىللەتى كورد بىوخىنن. ئەو مىللەتەى ئەنقال كراو چەكى كىمىاوى بىن تاقي كرايەوہ، وەرەى نەپوخا، بەلكو بە راپەرىنكى جەماوہرى لەشكرى دپنەترىن دوژمنى لەشارەكانى كوردستان وەدەرنا و ھىوايەكى مېزووى بەدى ھىنا، بەلام ئەو رىكخراوہ كوردىيانەى لە ھەلپەردنى (1992.05.19) ى پەرلەمانەكەدا، متمانەى ئەو ھەلە مېزوويەيان بى سېندرا، نەك ھەلە مېزوويەكەيان لە ماوہەكى كەمدا بە نەمامى لەرەگەوہ دەركىشا، بەلكو كارتىكى واشيان كورد كە باوہرى بەوہ نەمىنەت، رۆژىك لە پۇژان بتواتىت حوكمى خۆى بكات. ئەمۇ مىللەتى كورد ھىچ كۆنتراكىكى لەگەل ئەو رىكخراوہ كوردىيانەى باشوورى كوردستان نىيە، بۇيە ئاتواتىت ھىچ مەرجىكان لەسەر دابىتەت. تەنيا رىگا دەست بەردانە لەم رىكخراوانەوہ خۆرىكخستەوہە لە كۆنتراكىكا.

دایکی فوئاد وه سیت ده کات که جلویه رگی کوره شه هیده کانی

له کفنه که یه وه بیچن و

له گه ل ته ره مه که یدا بینین

ئه وه تاکه ئاواته ی پاش مردنی بو ی هاته دی.

تهنها یازده مانگه نوای ئازاد بوونی ده ژێ. له سه ره تادا به کینی جوتیاران ریکه خات و به خیرایی گه شه ی پیده دات. چالاکانه به شداری ده کات له بیکه پینانی جه معیبه ته جه ماوه ریه کان که به ناوی جیاوازه وه له شاره کاندای ریکه خزان. سه ره رشتی رپیوانی خه لکی سه نه بق مریوان ده کات و ریکی ده خات. به کیک له نامانجه کانی کاک فوئاد مافی چاره نوس تاراده ی جیا بوونه وه ده بیت بق خه لکی کورد. له هاوینی سالی 1979 له سه ره رگیای مریوان/ پانه ده که ویته شه په وه و به دهستی جمهوری ئیسلامی شه هید ده کريت.

کاک حسین و کاک نه مین له سه ره ریاگای (پادگان) ی مریوان له گه ل چه نه پيشمه رگه به کی دیکه دا له سالی 1979 گولله باران ده کرين. کاک ماجید و کاک نه مجه د که له ته بریز خه ریکی مه لسو پانی کاری نه پینی ده بن بق کومه له. له سالی 1982 دا ده ستگیر ده کرين و گولله باران ده کرين. دوو ئاموزاکه یان. (کاک ناسر له گوندی دزلی) و (کاک نه حمه د له گوندی مه جمه نه) شه هید ده کرين.

له بنه ماله ی مسته فای سولتانی (5) براو دوو ئاموزایان شه هید کراون. کاک فوئاد سولتانی نه ندای تاروه ندی و به کیک له دامه زینه رانی کومه له بوو. له سالی 1948 له ئاوی مه لمانه ی سه ره مریوان له دایک بووه. له سه نه خویندنی تاروه ندی ته واو کربوه و له تاران رشته ی موهه ندیسی کاره با (به رق) ی خویندوه. بزکارکردن وه کو موهه ندیسیک ده گه رپته وه شاری سه نه. به هژی جموجولی سیاسیه وه ده زگای ساواک ده گیریت و ماوه ی چوارسال زیندانی ده کريت. له زیندان له سه ره کارکردنی سیاسی به رده وام ده بیت. سه ره رشتی مانگرتنیکی گشتی له ناو زیندانییه کاندای ده کات. به ره له روخانی پژیمی شا. کاک فوئاد ئازاد ده کريت. به لام

The Mostafa Soltani brothers. From left to right: Hussein, Amjad, Ibad, Majed, and Amin (له لای چه په وه بق راست: حوسین، نه مجه د، فوئاد، ماجید و نه مین)

په شاه سولتانی ده نیت :

بارکم ده ره ده ری دهستی پژیمی ئیران بوو زوو نه ویی به جیه نیشته و له سولیمانی مایه وه. پاشان به ره و سوئید هات و بووبه په نابهر. پاشماوه به ک بریاری گه رانه وه ی کوردستانیدا و له وی کۆچی دواپی کرد. دایکی شه هیده کان له نه خۆشخانه ی ئۆپسالا کۆچی دواپی کرد. ته ره مه که ی دایکمان به ره و کوردستان نارده وه. به پیتی وه سیتی خۆی جلویه رگی کوره شه هیده کانی، که له کاتی تیرباراندا کون کون کرابوون. له کفنه که ی پیچرا و پاشان ته ره مه که ی نیرزا. تهنها ئه وه ئاواته ی پاش مردنی به جیهات. له وکاته دا که ئیمه له وه هه موو شین و ناخۆشیه دابووین تافه که سکی غهیری کورد، که خۆیان به کۆمونیست و هاویاوه پی ئیمه ده زانی، هاوده ردی غه م و به شداریان له شینی ئیمه دا نه کرد و به دهنگمانه وه نه هاتن.

شکستی نه سالی

• کله له نهو کوردانه ی قه لاکه یان پاراست بوو به زیندوویی

بکوان

• سه ربه خوویی و ژیزده ستی ولاتی داگیرکراو، نه به ستراوه به
دیموکراتی و دیکتاتوری ولاتی داگیرکراهوه

خودموختاری!

سه روه ر

نه ته وه یه که به هیوای سه ربه خوویی، به دل پالپشت بیت و دریخی نه کات له قوربانیدان بز هر ریکخراویکه، مافی لپرسینه وه ی به رامبه ر به و ریکخراوه هه یه. خه لکی کورد ده بیت له ته نجای سیاسی نه و بزوتنه وه یه که حیزی دیموکرات خوی به نوینه ری ده زاتیت پرسیار بکات: نایا تامانج و خواستی سیاسی حیزی دیموکرات هه مان تامانج و خواسته که نه ته وه ی کورد ده یه ویتا؟ بۆچی بزوتنه وه که له سه ر ریگای سه ربه خوویی دروست ده بیت به لام ریپانه که ی به خودموختاری ده گۆردریت؟

5- له بهر نه وه ی ده ولته تی ئیران خاکی چن د نه ته وه یه کی به زه بری شه ر خستبووه سه ر سنوره که ی، شا ده یویست له م ولته فره نه ته وه یبه دا ده ولته تیکی نه ته وه یی ئیرانی دروست بکات. بۆ نه م مه به سه پتویست بوو دیموگرافی خه لکی ناوچه که بگۆریت و کورد به ژۆر بۆ ناوچه کانی دیکه ی ئیران راگوبزیت و له سه ر خاکی نه مان نازهری نیشه جی بکات.

شا نیسماعیل سنوری ولاته که ی فراوان ده کرد، پۆژه لاتی کوردستان به کوشتاریکی ژۆر داگیر کرد و خستیه ژیر ده سنه لاتی ده ولته تی ئیرانه وه. شا کانی ئیران به بن جیاوازی، یه که به دوا ی یه کدا، له پیناوی پاراستنی یه کیتی سنور و خاکی ئیراندا، سیاسه تی درنده یی خویان له جیگیرکردنی ده سنه لاتی ئیران له کوردستاندا زیاد ده کرد.

2- کئ شانازی به ئیرانی بوونی خوویه وه

ده کات؟

ده ولته تی ئیران به ژۆر دروست ده کریت و کوردستانیش به ژۆر ده خریته سه ری. له م میژووه به ژۆر دروستکراوه دا دوژمن نه ته وه ی کورد بۆ زیندانی ئیران ده بات و حیزی دیموکراتیش داوا ی مانه وه ی زیندانه که ی بۆ ده کات. قه تلوعامی کورد له سه ره تای دروستبوونی ده ولته تی ئیرانه وه ده ست پئ ده کات. پاش گرتنی ته بریز هیرش بۆ داگیرکردنی کوردستان ده کریت. ئه مانه چن د نمونه یه کی قه تلوعامی ئیران که دژ به نه ته وه ی کورد کراون:

له سالی 912 ی ک. شا نیسماعیل کوشتاری کورده کانی ناوچه ی "خوی" ده کات و ژماره یه کی زۆریشیان بۆ خوراسان راده گوبزیت (3). شا ته ماسب له گرتنی قه لای نه رجیش له سالی 960 ی ک. دا فرمان

1- ئیران ولاتیکی به زور دروست کراوه

سه فه وی بزوتنه وه یه کی سیاسی و دینی بوو له باکوری ئیراندا ده ستی پیکرد. له سالی (907 ی ک. / 1501 ی ز.) دا شا نیسماعیلی سه فه وی شاری ته بریز ده کریت و ده یکاته پایته ختی سیاسی و دینی خوی (1). تامانجی شا نیسماعیل دروستکردنی ده ولته تیکی مه رکه زی به هیز بوو. له گه ل دروست بوونی نه و ده ولته نه ته وه یبانه ی که له ئوروپای پۆژئاوا ده ستی به سه ره لدان کرد هاوکات بوو. پیکهاتی نه م ده ولته نویمان سیستمیکی ده سنه لاتاداریتی نویمان هیناپه کاپه وه، که له شیوه ی بریوه بردندا له ده سنه لاتاداریتی نامه رکه زی ده ولته کانی پیشوو جیاواز بوو. به لام ده ولته که ی شا نیسماعیل زیاتر له سه ر بناغه یه کی دینی دروستکرا، شا نیسماعیل له پیناوی دروستکردنی ده ولته تیکی یه کگرتوو. حکومه تیکی مه رکه زی به هیز و په یادکردنی ناسنامه یه کی نه ته وه یی و دینی یه کگرتووا ده ستی به جیبه جیکردنی چن د کاریک کرد (2):

- 1- ده ولته ده بوو یه که مه زه به ی دینی یه کگرتوو ی هه بیت، شیعه کرایه مه زه به ی ره سمی و به ژۆر سه پیندرا.
- 2- یه کخستنی خاکی ئیران به ژۆر و کۆکردنه وه ی له ژیر نالای حکومه تی مه رکه زیدا.
- 3- ده ولته ده بوو ناب و نه ریت و فره نه گیکی یه کگرتوو ی هه بیت بۆ نه وه ی خه لکی له هه موو شوینیکی ئیراندا لپی تی بگن.
- 4- له لاینه ده ولته ی مه رکه زیبه وه لپرسراوه ئیداری و سه ربازیه کان داده نران، نه که له لاینه خه لکی ناوچه کان خویانه وه.

دهدات "کهله سهری نه و کوردانهی قه لاکه بیان پاراست بوو به زیندویتی بگورن" (4). شا عباس له سالی 1011 ی ک. دا (50 هزار) خیزانی کورد بۆ خورسان ده گویزیته وه. له سالی 1019 ی ک. دا دهست دهکات به گه لکوژی ناوچهی موکریان. نووسه ریکی سهرده می شا عباس ده ربارهی کوشتاری موکری نووسیویه تی:

(شا عباس فه رمانی دا به سه رباره کانی خۆی بۆ نه وهی بکه ونه کوشتنی نیلی موکری له ناوچه یه دا که تیا ده ژیان و دوانزه فرسه نکه بوو. بۆ نه مه شه 60 هزار سواره. له ماوه ی 4 شه و 4 روژ دا خه ریکی قه تلوعام بوون) (5). مه لاجه لالی منجم نو سه ری هاوده می شا عباس، چه ند نمونه یک له بو داوه کان به م مجوره نه گپزیته وه: "یه کی له غولامه کان، له ناو دیله کاندانا نیلیکی 8 ساله ی بو، مناله که کابرایه کی به شم شیره که ی خۆی له چه ند لاره بریندار کرد به زمانی کوردی وتی "نه وه له بانی خوینی باوانم" ده سته جی مناله که بیان کوشت". "هه روه ها ژنیکی ئاوس له گه ل چکوله یه کی 6 ساله دا، پیاوی به توندی قسه ی ناشیرینی له گه ل کرد بو. ژنه که سهری چکوله که ی خوی بریوه و کیردیکی

کرده به زگی خوی دا و نه و منداله شی کوشت بو که له زگی دابو، نه یویست خوشی بکوژی، نه وانیش ده ستیان نه گرت وتی: "دوای میرده که م منیش ژیانم ناوی "سه ری خوی بری" (6). جاریکی دی له گرتنه وهی قه لای بدمم دا نووسه ریکی نه فشار به شیکی بو داوه که به م شیوه یه ده گپزیته وه و ده لیت: "شتی سه بر نه وه بوو 86 کچۆله و تازه بوکی نه شرار له ترسی نه تکه کردنی په رده ی ناموسی خۆیان، که نه وه کو ده ستر پزیریان بکریته سه ر شه و له به رزایی بورجه کانی سه ر دیواری بلندی قه لاره خۆیان هاویشته وه ناو دۆلیکی قوله وه، گیانیان سپاردیوو" (7). له سالی 1216 ی کۆچی دا هیرشی ده ولته تی ئیران بۆ سه ر نیلی بلباس بوو به هۆی نه مانی نه م نیله کورده. (له نه نجامی شه ره که دا نیلی بلباس تیک شکاو شه رزه بوو. ژماره یه کی نه وه نده زۆریان لیکوژرا، به قسه ی میرزا ره شهید، به فه رمانی به گله ره که له بناری جیبای قه ندیل دا "له سه ری براری پیاوه کانی نه م نیله له دوو جیکه مناره بیان دروست کرد، موئه زین بۆ بانگدان له سه ریان پاره وستان". پینج شه ش ته سپی ره سه نی نه و تالانییه شیان هه لیژارد له سه لکی شه پکه رانی کورد باریان کردن و، به ره شهید سلطان قاسملوی نه فشاردا، به دیاری بۆ فتحعلی شایان نارد. مال و دارایی و ران و ره وهی نه م نیله تیکشکاوه و هه رچی په رده سته نوژمن که وت به تالان برا) (8).

نه مانه و ده بیان نمونه ی تر شایه تی ناشکرای قانونین که ده ولته تی ئیران به کوشتاری زۆر نه که به خواستی خه لکی کورد، کوردستانی داگیر کردوه. له گه ل نه مانه شدا سادقی شه ره فکه ندی سکر تیری گشتی پیشوی حیزب، که به ده سته ئیران تیرۆر کرا، له گو توبیزیک دا ده لیت: "له راستیدا کورده کان شیراتین و هیانی تیکه لاری قوولی فه ره نه نگی و کۆمه لایه تیان له گه ل ئیرانیه کان هه یه .

کورده کان پیکهینه ری ئیران بوون، وه له پاریزگاری نه ودا به شدار بوون. فه ره نه نگی کورد فه ره نه نگی ئیرانیه. به و پنیه کیشه ی دابرینی خاک وه نه و قسانه ی بۆ کورده کانی که له تورکیا بیان بۆ عه ره بیان دروست بۆ چونکه له گه ل تورک و عه ره ب هه رچه شه نه یه کیتیه کی میژوو یسی، ده ستر کرده وه رواله ته. به لام هیچ که س وه ک کورده کان خۆی به ئیرانی دانانی (وه نه مه ته نیا له به ینی کوردی ئیران تیه، به لکه له ناو کوردی تورکیا و عیراقیشدا به دی ده کری) "... (9).

کوشتاری خه لکی کورد له کاتی پزیمی نیسلامیدا به رفراوانتر بوو. خومه ینی فتوای دا کورد کافره و بریاری قه تلوعامی دا. حیزبی توده، نه کسه رییه ت و هه ندیک له چه بو مارکسیه ئیرانییه کانی تر پالیشتی بریاره که بیان کرد و به شدارییان تیدا کرد. کوشتاری شاری سه نه و مه هاباد، بریان کردنی گوته کان و به کۆمه ل له سیداره دانی کورد نمونه ی نه م کارانه بوون. له هه مووی خراپتر، کاتیک ئیرانییه کان کچیکی کوردیان بگرتایه پیش نه وهی له سیداره ی بده ن ده بوو ته جاوژی پتی بکه ن و له کچه وه بیکه ن به ژن. چونکه به پیی شه ریعه تی ئیرانییه کان کچ نابیت له سیداره بدریت له به نه وه خه لال بوو ته جاوژیان پبیکریت و به ژن بکرین. نه مانه نمونه ی نه و کارانه ی ئیرانن دژ به نه ته وه ی کورد، ئیتر بۆچی سه ر کرده کانی حیزبی دیموکرات خۆیان به ئیرانی ده زانن و شانازی پتوه ده که ن؟

(سه رماژیکی ئیرانی سه ری سمکۆی به رز کورده وه پاش شه هید کردنی)

3- بزوتنه وهی کورد به کاردانه وه یه کی سروشتی ده ست پنده کات

ئیران به زۆر کوردستان داگیر ده کات و کورد راپه رین ده کات بۆ سه ره خۆیی. نه مه ش قانونی کاردانه وه ی سروشته بۆ مانه وه و خۆ پاراستن. نه و بزوتنه وانه ی له پیش جه نگی جیهانی دووه مدا دروست بوون، زۆریه یان نامانجیان سه ره خۆیی کوردستان بوو. راپه رینه کانی

كوردستاندا. سۆڤيەت نەي دەويست ئيران پارچە بېيەت و پەيوەندى خۇي لەگەل ولاتانى ناوچەكەدا تىكە بەدات. بەتايىبەتى پەيمانى بۇ دەرھىنانى نەوتى باكوور لەگەل ئيراندا بەستىوو.

سۆڤيەت لە كۆتايى چەنگدا قازى محەمەد و ھەندى كەسى عەشايىرى ناوچەكەيان بۇ باكو بانگا كورد، لەوچ جەغز باقروڤى نوينەرى سۆڤيەتيان بينى. (كاربە دەستانى سۆڤيەتى باسى گۆرپىنى ناوى كۆمەلەي ژك و شيوەي كارگردنيان لەگەل كورد. داوايان لە قازى و ھاوړىكانى كورد، لە باتى ژك، پىكراوېكى جەماوهرى نوچ بە ناوى حيزبى ديموكراتەوہ دابمەزوين و، زۆرى سەرانى ئىلە كوردەكان لەم حيزبەدا كۆپكەنەوہ و، لەباتى كارى ژيرزەمىنى، كارى سياسى و كۆمەلەيەتى و پۇشنىرى ئاشكرا بكاو، گۆڤارو پۇژنامە بىلاو بكاوہ (11).

بەم شيوەيە نامەزاندنى حيزبى ديموكرات كە بە داواي سۆڤيت دروست كرا، بوو بە ھۆي لەناو بىردنى بىرى ناسيۆنالىزمى كوردى و گۆرپىنى ئامانجى دروستكردنى دەولەتى سەربەخۇي كوردستان بۇ خودمختارى. ئەم داخوازيبەش، واقە مانەوہ لە ناو سنوورى ئيراندا و قەبولكردنى دەولەتى ئيران وەك ولاتىكى خۇي نەك داگيركەر. بەم شيوەيە ھەستى خۇ بەئيرانى زان لە ناو كورد دا بئاغەي بۇ دانرا. ھەرچەندە كۆمەلەي كوردستان مەرجەكانى دەولەتى سەربەخۇي تيدا بوو، بەلام لەبەرنەوہى حيزبى ديموكرات و حكومەتەكەش لەلايەن سۆڤيەتەوہ بىرارى خودمختاربيان پى پاسپاردبوون، نەيان دەتوانى داواي دەولەتى سەربەخۇيەكەن. ئەمان لە پراكتىكدا دەولەتى سەربەخۇ بوون بەلام لەناو چوار چيوەي ئيراندا كە پادشايى بوو،

خانى لەپ زىپىن، شىخ عبيداللهى نەھرى، بزوتنەوہى سەمكۆي شكاك و شىخ مەحمود و چەندى ديكە نمونەي تىكۆشانى دروستكردنى دەولەتتىكى سەربەخۇ بوون.

لەكاتى جەنگى جىھانى دووہمدا چەند گروپ و كۆمەلە و پىكراوى سياسى ديكە دروست بوون كە ئامانجى ئەمانىش دروستكردنى دەولەتى سەربەخۇي كوردستان بوو. كۆمەلەي ژك يەككىك بوو لەم پىكراوانە. ژك پىكراوېكى بە نىسبىلىنى شيوە مۆدېرن بوو لە كاتى خۇيدا، لەبارى فكريشەوہ بۇچووتىكى ناسيۆنالىزمى نوپيان ھەلگرتبوو. ئامانجى ژك پىكپىنانى دەولەتتىكى ناسيۆنال بوو نەك تەنھا لە پۇژمەلەتى كوردستان بەلكو لە ھەموو بەشەكاندا، ھەر بۆئەم مەبەستە ھەولتى پىكپىنانى پىكراوى سەربەخۇييان لەبەشەكانى ديكەشدا دەدا. ئامانجەكانى كۆمەلەي ژك دەتوانين لەو نامەيەدا كە بۇ مەلا مستەفايان نارووه بەئاشكرا ببينين:

(براعتى سەورەي ئيوہ چيە ئايا ئىدىعاي ئازادى كوردستانى عىراق دەكەن وە ياخود ھەمو كوردستانى گىتى زىمنەن كوردستانى توركييا...)
(رەئى ئىمە ئەوہيە كە سەورەي موقەددەسى ئيوہ ناوېكى عومومى وەرېگرى بەعنى ئىدىعاي ئازاد كوردنى ھەمو كوردستان بکەن... (10))
بەلام مەلا مستەفا وەلامى بۇ كۆمەلەي ژك، نەبوو.

بزوتنەوہى كورد تا كاتى ژك، خودكار بوو، دەستى بىگانەي تىنەكەوتبوو، لەسەر پىگاي دەولەتى سەربەخۇ دروست دەبوو و گەشەي دەكرد، بەلام كاتىك بزوتنەوہكە سەربەخۇيى خۇي بۇ ھيزىكى بىگانە لە دەست دا ئامانجى سەربەخۇيى كوردستانىشى لەلايەن ئەو ھيزە بىگانەيەوہ لى سەندرا.

4 - بزوتنەوہكە لەرېبازى دەولەتى سەربەخۇ لادەدرېت

بە پىچەوانەي ھەموو نەتەوہيەكى ژيردەستەوہ پروسىسى نكرى ناسيۆنالىستى و سياسەتى سەربەخۇيى بوون لە كوردستاندا بەرەو لەناوچوون دەبريت. بزوتنەوہكەش لە قانونى سروشتى مانەوہ و خۇ پاراستن لا دەدرېت.

لەسەرەتاي سالەكانى چل دا ھەستى ناسيۆنالىستى لەناو خەلكيدا بەھيزتر دەبوو، كۆمەلەي ژك بە خىرايى پەرەي دەستەند. بەھۆي ھەلومەرجى جەنگى جىھانى و داگيركردنى ئيران لەلايەن ئىنگليز و سۆڤيەتەوہ، خەلكى ھيواي سەربەخۇ بوونى كوردستانيان پەيدا كرد. سەركردەكانى ئەو كاتەي ژك لە كەسانى خۇيندەوارى شارنشىن پىكپاوتبوون. ھاتنى قازى محەمەد كە لە بنەمالەيەكى مەلازادە بوو، پۆلى تايبەتى لە گۆرپىنى سياسەت و شيوەي پىكپاوتى (ژك) دا بينى.

بەلام ھۆي سەرەكى لادان لە سەر پىگاي دروستكردنى دەولەتى سەربەخۇدا، كارىگەرى و دەستيوەردانى سۆڤيەت بوولەكاروبسارى

داوای خودمختاریان ده کرد. ئه م راستیه شه له م گفتوگۆ پۆژنامه ییه ی قازی موحه مه دا درده که ویت:

پرسیار: له تاران ده لاین کوردان به ره هه بهری جه نابت جوئ بونه ره و ئیستیقلالی کوردستانیان ده وئ: ئایا راسته ؟

وه لام: خهیر راست نیه: له بهرئه وه ی که ئیمه له ده وله تی ئیران ئیجرای قانونی نه ساسیمان ده و ی و ده مانه و ی به خودمختاری له ژیر به یداغی ئیران دا بژین. وه خودمختاریشمان وه گیر که وتوه (12).

هیزه کانی پیشمه رگه خویان ناماده کردبوو بچن شاره کانی وه کو سه قزو سنه و کرماشان سازاد بکه ن به لام قازی محمه د رای گه یاند که نابت هیزی پیشمه رگه هیرش بکاته سه ر دوژمن چونکه له گه ل حکومه تی ئیران له وتووژدان. له گه ل ئه وه شدا حیزب نامانجی ده وله تی سه ره خۆی گۆری به خودمختاری به لام حکومه تی ئیرانله سه ر داگیرکردنه وه ی کوردستان سوور بوو. پاش پوختانی کۆمار ئیتر کۆتایش به کاری حیزبی دیموکرات هات. هه ندیک له نه ندانه کان بۆ گه رمیان و هه ندیکی دیکه شیان بۆ ده ره وه ی وولات چوون. به لام دروشمی دیموکراتی بۆ ئیران و خودمختاری بۆ کوردستان بووه نامانجی سه ره کی و ستراتیژی کاری حیزب.

5 - دیموکراتی بۆ ئیران!

سه ره خۆیی و ژیره ده ستی ولاتی داگیرکراو به دیموکراتی و دیکتاتۆری ولاتی داگیرکهر وه نه به ستراوه. فه ره نسا ولاتیکی دیموکراتی بوو که فیتنام و جه زائیر و هه ندیک ولاتی دیکه ی له ژیر ده ستا بوو یاخود ده یخسته ژیر ده ستی خۆیه وه. ئیسه پانیا ولاتیکی دیموکراتیه که ناهیلیت باسه کان سه ره خۆیین و جودا بینه وه.

تاقیرکردنه وه ی سه ره خۆبوونی ولاتانی ژیره ده ست نیشانی داوه که نه ته وه داگیرکراوه کان خه باتیان بۆ سه ره خۆبوونی ولاتی خویان ده کرد نه که بۆ گۆڕینی پژیمی سیاسی له ولاتی داگیرکهدا. خه لکی فیتنام بۆ زیاتر دیموکراتیکردنی ولاتی ئه مه ریکا و خه لکی جه زائیریش بۆ پوختاندنی پژیمی فه ره نسا خه باتیان نه ده کرد. ئه مرق خه لکی باسک له سه ره شیوه ی پژیمی ده سه لاتدار له ئیسه پانیا دا گفتوگۆناکه ن. به لکو خه بات بۆ سه ره خۆیی و جودابوونه وه له ئیسه پانیا ده کن. که واته بۆچی حیزبی دیموکرات دروشمی دیموکراتی بۆ ولاتی ئیرانی داگیرکهر داوا ده کات نه که سه ره خۆیی بۆ کوردستان؟ پژیمی مه رکه زی ئیران له ناوخۆی ئه م ولانه وه ده روخت نه که له کوردستانه ره. وه کو چون پژیمی کانی ئه مریکا و فه ره نسا له فیتنام و جه زائیره وه نه پوختان. خه لکی فارس خویان بریار ده دن چ شیوه پژیمی که له سه ر کار بیت نه که خه لکی کورد. سه ره خۆیی کوردستان له جودابوونه وه و پارچه کردنی ئیراندا به نه که دیموکراتی بۆی. ئایا حیزبی دیموکرات که داوای دیموکراتی بۆ ئیران ده کات له خۆدی حیزبه که یاندا

چه نده دیموکراتن ؟ ئایا حیزب چه ند دیموکراتی له ناو خه لکی کوردا به یزه و کردبوو تا وه کو بۆ گه لانی تری ئیرانیسی بتیژیته ؟

6 - خود گهردانی بۆ کوردستان!

خودمختاری واتای سه ره خۆبوون نادات. له بهرئه وه ی حیزبی دیموکرات فه بولی سنووری ئیران ده کات له چوارچه یوه ی ئیستایدا. که واته حیزب ناتوانیت ئیران به ولاتیکی دوژمن و داگیرکهر دابنیت به لکو به ولاتیکی خۆیی. کیشه ی کوردیش ده بیته کیشه یه کی ناوخۆیی نه که نیو نه ته وه یی. که واته دژایه تی کورد له گه ل ولاتی ئیراندا نابت به لکو له گه ل پژیمه مه رکه زیه که یدايه. به لام ئه وه ی ئاشکرایه هه ر پژیمی که دته سه ر کار به یی جیاوازی ئیدیۆلۆژیه که یان هه مان سیاسه تی له ناو برندیان دژ به نه ته وه ی کورد ده بیت.

(فاسملو له چوارچه ی مه عاباد سالی 1979)

داخواییه کانی بزوتنه وه ی ده یان سالی حیزبی دیموکرات له دانوستاندنه که ی فیه نادا درده که ویت. عه بدولره جممانی فاسملو ده لیت: "ئیمه به چوار خالی سه ره کی باوه پیمان هه یه: به که م ئه وه یه خودمختاری واته نامه رکه زی حکومه ت. مه رزوعی گرنگی دووه م بۆ ئیمه زمانی کوردیه. کوردی با زمانی په سمی ناوچه ی کورد نشینه کان بیت. مه سه له ی سیهه م، ده ستنیشان کردنی سنووری ناوچه ی خودمختارییه. بۆ ئه مه با هۆکاره جوگرافی، ئابوری و به تابه تی خواستی خه لکی ناوچه ی کورد نشینه کان له بهرچاو بگیریته. مه سه له ی چواره م بۆ کورده کان مه سه له یه کی بناغه ییه: ئاسایشی ناوچه ی کوردنشینه کان با به مۆی کورده وه به پیره بیریته" (13).

حیزبی دیموکرات نرخی نه ته وه ی کوردیان هینده پی نزمه، داوا له ئیرانییه کان ده که ن خودمختارییه که یان له نوپژی هه یینی و له ناو مزگه وته کاندان نه که له ده رگا ئیونه ته وه ییه کاندان بۆ پایگه یه نن. د. مه حمود عوسمان ده لیت: "یه کیک له و خاله سه ره کیانه ی له دانوستاندنی سالی 1974 دا له گه ل پژیمی به غدا ریکنه که وتین. ده ستنیشانکردنی سنووری ناوچه ی ئۆتۆنۆمی بوو که بووبه هۆی شه ی ده ست پیکردنه وه" (14). به لام فاسملو پارده سال داوی ئه وه، واته له دانوستاندنی سالی 1989 دا له فیه نا به ئیرانییه کان ده لیت: " بۆ

دەستپیشان کردنی سنوورەکان راستە بۆچوونی جیواواز ھەیە، بەلام ئەگەر ئیوە مەسنەلەئێ سەرەکی قەبول دەکەن ئیمە بۆ شتی لاوەکی شەر ناکەین" (15). سنووری خودمختارییەکە لە داخوارییەکە سەرکێوە دەگۆردریت بە شتیکی لاوەکی. ئایا سنووری ئەو کوردستانە کامەیه که حیزب دەیهویت خودمختاری بۆ وەرگیریت؟ چ کاتیک ئەم حیریه "خۆ بە دیمکرات زانە" پرسیاریان بە خەلکی کورد کردووه که داخوارییەکانی چیه؟ داخوارییەکانی خەلکی کورد ئەو چوار خالەن که حیزبی دیموکرات دانوستاندنیان لەسەر دەکات؟

7 - حیزب پاکانە دەکات

سەرکردەکانی حیزبی دیموکرات یەک لە دوا یەک بەئاشکرا خۆیان و نەتووی کوردیان بە ئێرانیهکی پەسەن داناووه و ئێرانیشیان بە ولاتی عەزیزی خۆیان لە قەلەم داوه نەک بە ولاتیکی داگیرکەر و دوژمن. عەبدولپەحمانی قاسملو دەبیژیت :

"ئیمە ئیجازە بەھیچ ئێرانیهک نادەین که خۆی لە ئیمە بە ئێرانیتەرز بزانیت"

حیزبی دیموکرات ئەم وتەیان کردووه بە دروشمی ئێرانچیتی خۆیان و دژی تاوانی خوداخوازی بەکاری دەهێنن. کهچی بەم حالەشەوه کۆمۆنیست و مارکسیستە کوردەکان مۆری ناسیۆنالیستیان لێ دەدەن و دەولهتی ئێران و پێکخراوه ئۆپۆزیسیۆنە ئێرانیهکانیش حیزبی دیموکرات و سەرکردەکانی به خوداخواز تاوانبار دەکەن. بە پیتی پرسیایی سیاسی هەرحیزیک که ناسیۆنالیستی کورد بیت خۆی به ئێرانی دانانیت، حیزیک جودایی خواز بیت داوای خودمختاری ناکات، حیزیک دیموکراسی تیدا بیت پرس بە خەلکهکەئێ دەکات. بەلام ئەوئێ ئاشکرایه حیزبی دیموکرات هیچکام لەم پرسییه سیاسیانەئێ تیدا نییه. لهگەل ئەوهشدا حیزب بۆ ئەوئێ بیگونامی خۆیان لەم تارانێ جودایی خوازیه بەسەلمینن. زیاتر لەسەر پارێزگاری بهکیتی خاک و سنووری ئێران سوورن. مەلا عەبدوللا سکرتری گشتی حیزب پاکانە بۆ خۆی و حیزبهکەئێ دەکات و له گوتوبیژیکدا دەلیت "ئەم له ئیمە ئێرانیتەرانە! له میژە که چهکی ژەنگاوی تۆمەتی تەجزیه نەلەبییان دژی ئیمە و گەلی ئیمە گرتووه به دەستهوه .. له رابردوودا خەلکی کوردستان بۆ بەرگری له سەر بهخۆیی و

بهکپارچهیی ئێران هیچ کاتیک له هاوڵاتیانی دیکەئێ دوا نەکەوتوون. ئەوئێ ئەوانەئێ که تۆمەتی تەجزیه نەلەبی بۆ ئیمە هەل دەبەستن به جوانی ئەمە دەزانن، ئەوانە دەیانەوئێ بهر چهک ئیمە بتۆقین تا له خواستی پەوای خودمختاری کوردستانی ئێران له چوار چیهوه ئێرانیکێ سەر بهخۆ و دیموکراتدا دەس هەلگیرن، که بهراستی خەیاڵیکێ خاویان کردووه، هەر وهما له ناخی دلەوه ئەسەف دەخۆم بۆ ئەوانەئێ که خۆیان له ئیمە به ئێرانیتەرز دەزانن و ئیمە بهوه تاوانبار دەکەن که هەول دەدەین بۆ تەجزیهئێ ئێران" (16). لهگەل ئەم هەموو پاکانە و راستیانەئێ که دەیسەلمینن حیزبی دیموکرات بۆ بهکیتی خاکی ئێران هەول دەدات نەک بۆ سەر بهخۆیی کوردستان، کهچی دوژمنەکان به دەولهت و ئۆپۆزیسیۆنیانەوه باوهر بهم حیزبه ناکەن. ئەمەش تەنها ئەوه پێشان دەدات که ئێرانیهکان لهبەر داخواری جودابونهوه یاخود خودمختاری نییه که قەتلوعامی کورد دەکەن. فشاری ئێران له پیناوی ئەوهدا نییه که کورد داوای مافیکی کهمتر بکات، بهئکو شەرو کوشتاری ئێرانیهکان لەسەر ئەوهیه، که کورد وهکو نەتووه بهک ناییت بهمینیت، بهئکو دەبییت له بۆتەئێ ئێرانیهوون دا بتوینریتەوه. ئەم راستیهش هینده گران نییه که حیزبی دیموکرات نەتوانیت لێی تیگات.

8 - چاره نووسی حیزبی دیموکرات

لهگەل روخانی سۆفیه ئادا، دیواری بهرلین روخار پیکخراو و حیزبه کۆمۆنیستە دروستکراوهکانی دەستی سۆفیه تیش لیکه لوهشان و نەتووهکانی ژێردهستیان ئازاد بوون. بەلام له کوردستان ئەو پیکخراو و بیروبوچوونانەئێ لەسەر دەستی سۆفیهت و ولاتانی بیگانهئێ دیکەدا دروست بوون، هیشتا ماوون و لیک هەلنەوه شاوون. گەرانهوه بۆ قانونی سروشتی مانهوه و خۆپاراستنی نەتووه بهک، که له پیکهتێنانی دەولهتی سەر بهخۆدا، به لیکه لوهشانی ئەو پیکخراو و بیروبوچوونانە دەبییت که به دەستی بیگانه دروست کراون. حیزبی دیموکراتیش به قەرزدارێ هەزاران شههیدی کوردهوه خۆی لهبەردەمی ئەم بارو دۆخه نوویهدا دەبینیتەوه. قاسملو شکستی داخواری خودمختاری نیشان دەدات و له دواهه مین دانیشتی لهگەل ئێرانیهکاندا پێیان دەلیت: "نەسلی من نەسلی دیموکراتی و خودمختارییه. چاره سەر نەکردنی مەسنەلەئێ کوردهکان له وانه به کار به خواستی دورکهوتن له مەرکهزو جودایی خوازی بچیت" (17)

پەڕاوێزهکان:
 1- کورد و عەجم، سالح محەمەد ئەمین، سالی 1992. (لا-21)
 2- عەمان سەرچاوه. (لا-22، 21) 3- عەمان سەرچاوه. (لا-26، 25، 24)
 4- عەمان سەرچاوه. (لا-27) 5- عەمان سەرچاوه. (لا-31)
 6- عەمان سەرچاوه. (لا-38) 7- عەمان سەرچاوه. (لا-38)
 8- عەمان سەرچاوه. (لا-44)
 9- مېهرەگان، سالی 1991، سەعید رەفقا
 10- حکومەتی کوردستان، ئەشیروان مستەفا (170)
 11- حکومەتی کوردستان، ئەشیروان مستەفا
 12- حکومەتی کوردستان، ئەشیروان مستەفا سالی 1993 (لا-12)
 13- کێهان (چاپی لەندن)، ژماره 689، سالی 1998. (لا-12)
 14- سیعیناری د. مەحمود عوسمان، سۆکۆلم 980321
 15- کێهان (چاپی لەندن)، ژماره 689، سالی 1998. (لا-12)
 16- هەتار، ژماره 11، سەعید سەفەری
 17- کێهان (چاپی لەندن)، ژماره 689، سالی 1998. (لا-12)

كوردى رۆزھەلات چۆن بىر دەكاتەوہ

مىژوودكە نمونەى ژمارەبەك پارت و رېكخراو پىشان دەدات كە بە ناوى مېلەتى كوردەوہ بان چىنى كرىكارمەوہ دروست كراوون، ئالو لائىتەى چىوار چىوارىيان ھەل كەوود، بىرپارى ھەمە جۆرەبان داو، ئا ج را دەبەك ئەو رېكخراو كەسانە نوپەرى ئەو خەلگەنە بوون، باخوہ ئا ج را دەبەك وپىتى ئەوانىيان ھىناوئە دەى، پىسپارىكە رەنگە ئەم جۆرە ئامارە پارمەتى و دەدانمەوہى بەدات.

زۆرەى پىسپارىكراوہكان:

-كوردستان بە ولاتىكى داگىركراو دادەنەن.

-ئالای ئىران بە ئالای ولاتى خۇيان نازان.

-دەيانەوئەت لە كوردستانىكى سەربەخۇدا بۆن.

رېژەى 70٪ دەپەوئەت پىشتىگىرىيە لە رېكخراوئەك بكات كە داواى پىكھەتەنەنى دەولەتى سەربەخۇ دەكات و 22٪ دەپەوئەت پىشتىگىرىيە لە رېكخراوى خودمۇختارىيە بكات و 8٪ دەپەوئەت پىشتىگىرىيە رېكخراوئەكى دەى بكات كە داخووزىيەكى نرى ھەپە. دەربارەى ئەوہى كە دەتەوئەت لە كسام و لاتدا بۆت، 96٪ وەلام دەداتەوہ كە لە كوردستانىكى سەربەخۇدا بۆى و 4٪ دەپەوئەت لە ئىراندا بۆى.

رېژەى 51٪ ئەوہ بە خىانەت دادەنەت كە رېكخراوئەكى كورد پارىزگارىيە لە بەكارچەپى خاك و سنورى ئىران بكات، بەلام 49٪ بە خىانەتى دانائەت.

ئەوانەى بىروايان بە ھىزبانەگانە چۆن بىر دەكەنەوہ؟

ئەوانەى بىروايان بەم ھىزبانەى ئىستا ھەپە بىتوان كوردستان پرزگار بگەن، ئاوا بىر دەكەنەوہ:

رېژەى 92٪ بىان كوردستان بە ولاتىكى داگىركراو دادەنەت و 8٪ بىش بە داگىركراوى دانائەت. رېژەى 35٪ سەربەخۇبوونى كوردستان لە دروستبوونى دەولەتى سەربەخۇدا دەبىنەت و 26٪ بى لە فېدرالى داو لە 39٪ بى لە خودمۇختارىيەدا. رېژەى 83٪ ئالای ئىران بە ئالای ولاتى خۇى نازانەت، بەلام 17٪ بىان بە ئالای ولاتى خۇى دەزانەت.

بە پىنى ئامارىك كە لە سەرەتەى ئەم سالدا لەناو كوردى رۆزھە لاتدا كراوہ، رېژەى (95٪) بى پىسپارىكراوكان كوردستان بە ولاتىكى داگىركراو دەزان و ئالای ئىران بە ئالای ولاتى خۇيان نازان. ھەرەھا (70٪) بى وەلامەكان سەربەخۇى كوردستان لە دروستكردنى دەولەتى سەربەخۇدا (18٪) بى لە فېدرالىدار لە (12٪) بى لە خودمۇختارىيەدا دەبىنەت.

لە وەلامى ئەو پىسپارەدا كە دەخووزىيەت دەولەتىكى سەربەخۇى كوردستان بىك بەپىنەت، رېژەى وەلامى خواست (99٪) بە.

دەربارەى ئەوہى كە باوہرىيان بەوہ ھەبەت كە رېكخراوہكانى ئىستا بىتوان كوردستان پرزگار بگەن وەلامەكان بەم جۆرەپە: 31٪ باوہرى بىيەتى، بەلام 55٪ باوہرى بەوہ نىە كە رېكخراوہكانى ئىستا بىتوان كوردستان پرزگار بگەن و 14٪ نازانەت.

خودمۇختارىيە

رېژەى وەلامەكان بۆ ئەو پىسپارەى كە ئايا خەبات لە پىناوى دىموكراتى بۆ ئىران و خودمۇختارىيە بۆ كوردستان دەتوانەت كوردستان پرزگار بكات بەم شىوہپە دەرجو: 25٪ وەلام دەداتەوہ: بەلى، بەلام (75٪) بى دەلەت نەخىر.

رېژەى 19٪ وەلام دەداتەوہ كە دروشمى دىموكراتى بۆ ئىران و خودمۇختارىيە بۆ كوردستان ئامانج و خواستىتى و بەلام 81٪ ئەو دروشمە بە خواستى خۇى نازانەت.

كۆنترەكت

خەلك لە ئامارىكانى داھاتویدا: چۆن كوردستان جىھننىشتەن ئىستان باشورى كوردستان دەبىنەت؟ چۆن ئەمەشائى مەنەمەكانىيان لە ئەوروپا دەكەن و چى بۆ ئافەمەت داناوہ؟ تىوانىبويمەنى زىيانىكىس نوپىن دروست بكات، بىان كوردبوون لە كۆلى ئە بۆتەوہ؟ نوسەرەكان و كىنەپى كوردىيە چۆن دەبىنەت؟

وەلام: ژمارەكانى داھاتوئا

لوغم: گیروگرفتیکی شاراوهی کوردستان

ناماده کردنی: هیمین

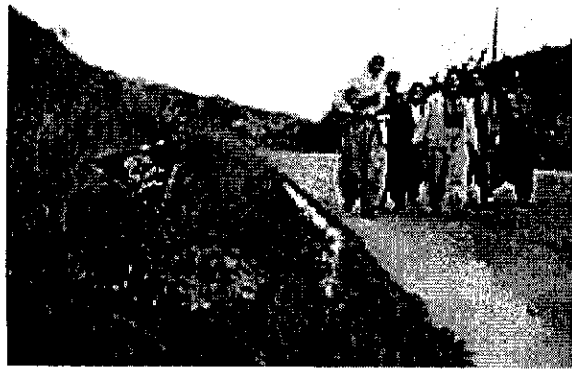
- زیاتر له 110 ملیۆن لوغم له جیهاندا چینه دراوه
- ههر مانگهی زیاتر له 2000 کهس به لوغم دهمریت
- بهرامبهر ههر لوغمیک که دهر دیت، 20 دانه دهچینریت
- له سه دا بیستی ناوچه کشتوگالیه گانی کوردستانی خواروو، له بهر لوغم ناتوانریت به کار بهیتریت

(MAG) بیستویهک ههزار لوغمی دهرهیناوهو زیاتر له پانزده ههزار (15,000) تن تهقه مهنی له ناوبردوه. ههر له و ماوه یه دا (121) ناوچهی لوغمی، که نزیکهی (1,880,868) مهتر دوجا زهوی دهگرتهوه، نیشانه کرد. (MAG) تاکه ریکخراوه که خهریکی لوغم دهرهینانه له کوردستانی عیراقد که نزیکهی (75,000) کیلومهتر دوجایه. له ناوچه یه دا سنی ملیۆن ونه نیو کسه دهزی که (600,000) بیان له چوار ههزار دیتی دوور له شارمکاندا دهژین. پرۆگرامی ناگادار کردنهوهی خه لکی بهرامبهر لوغم له مانگی (12) ی سالی (1992) دا له پاریز گاکانی ههولیرو سلیمانی و دهۆکدا دهستیپیکرد. ئهم پرۆگرامه، به شریقی فیدیۆو بهرنامهی ته له فیزیۆن و وینه زانیاری دهر باره ی لوغم به خه لک دهگ یاند. به شتیکی ئهم پرۆگرامه تهرخانگرا بوو بۆ بئاو کردنهوهی زانیاری له قوتابخانه گاندا. تا ئهمه سۆق، (MAG) زانیاری دهر باره ی لوغم له (3,423) لادیتو (989) قوتابخانه و دهزگا حکومییه گاندا بئاو کردنهوه. تا ئیستا ریکخراوی (MAG) سه دو بیست (120) هیکتار (یهک هیکتار = ده ههزار مهتر دوجا) زهوی له (96) کیلگهی لوغمی پاککردنهوه، (2700) جهولهی ئیستیتلای له ناوچه که دا کردوه بۆ لابر دنی لوغم، زیاتر له (37,000) لوغمی دهرهیناوه، (143,493) دانه (که دهکاته (2146) تن) ماده ی تهقه مهنی به تال کردنهوه (له ناوبردوه) و (500) کیلگهی لوغمی نیشان کردوه.

ریکخراوی (MAG) به یارمهتی ریکخراوی (ODA) ی بهریتانیو (SIDA) ی سویدیو حکومهتی ههولهندیو ریکخراوی (ECHO) ی سه به یه کیتی ئهروپی، له پینچ بنکه ره له کوردستان کار دهکات. سیان له بنکانه که وتونه ته چوارتاو هه له به و پینچینهوه له پاریز گای

ههر بیستوهو دهقه یه ک لوغمیک له جیگایهکی جیهاندا دهته قتهوه و سالی (26,000) کهس به لوغم بریندار دهین یان ده کوژرتین. له مانگی دوازه ی سالی (1997) دا له ئوتتاوا له که نه دا، نوینهری نزیکهی (120) ولات په یمانیکی میژروییان ئیمزاکرد که دهست له دروستکردن و به کارهینان و هه لگرتنی لوغمی بۆ کهس هه لگرن. له ولاتانی ئه ندای ناتو، ته نیا ئه مریکا و تورکیا ئه په یمانه یان ئیمزا نه کرد. عیراق و ئیران و سواریا و ئیسرا ئیل و رووسیای و چینیش په یمانه کیان ئیمزا نه کرد. له کۆیو نه وه یه دا، که نه دا بریاریدا (70) ملیۆن دۆلار تهرخسان بکات بۆ ئه وه ی له مساره ی پینچ سه ئالدا به کار بهیتریت بۆ لابر دنی لوغم و یارمه تیدانی ئه که سه انه ی که لوغمیان پیدا ته قیه ته وه. ژاپونیش (80) ملیۆن دۆلاری بۆ هه مان مه به ست تهرخان کرد. په یمانی ئوتتاوا له و کاته وه دهخوات که (40) ولات له وانه ی ئیمزایان کردوه ده بخه نه ده ستووری خۆیا نه وه. ئه و ولاتانه ی ئهم په یمانه یان ئیمزا کردوه ده بیت له ماوه ی چوار سه ئالدا هه موو لوغمه کانیان له ناوی به نو ا ه ماوه ی ده سه ئالدا هه موو لوغمه چینه دراوه کانیان دهر به یینه وه. ئه و چوار ولاته ی که کوردستانیان به شکردوه ئهم په یمانه یان ئیمزا نه کرد. بۆیه کورد ده بیت خۆی هه ولیدات کار یگه ربی ئه و لوغمانه که م بکاته وه که ئهم ولاتانه له کوردستاندا ده پچین.

گروپی سه ره پشتیگه ربی لوغم (Mines Advisory Group) (MAG)) له مانگی (5) ی سالی (1992) هوه له کوردستانی خواروودا کار دهکات. ئهم گروپه ناوچه لوغمییه کان ده دۆزیته وه و نیشانیان دهکات، لوغم و قومیه له ی نه ته قیه کۆ ده کاته وه و زانیاری دهر باره ی لوغم ده دات به خه لکی. له نیوان سه ئالانی (1993 و 1995) دا گروپی

کۆمهڵیک ئافرهت به لای کێلگه به کی لوغندا دهڕۆن که ریکخراوی MAG دهسنیشانی کردووه.

ههولبهر	سلیمانی	دهزک	ژماره
607	1394	125	کۆژراو
٪4	٪4	٪4	ئافرهت
٪70	٪75	٪65	پیاو
٪26	٪21	٪31	منال
791	2424	436	ژماره
٪4.5	٪3	٪6	ئافرهت
٪63	٪71	٪73.5	پیاو
٪32.5	٪26	٪20.5	منال

خشتهی ژماره 1: ژماره‌ی بریندارو کۆژراو به پیتی دابه‌شبوونیان به‌سه‌ر پارێزگاگانداو به‌گۆره‌ی جنس و ته‌من.

که‌ئوه‌نده‌ گه‌ره‌ئین به‌ته‌نیا له‌ماله‌وه‌ به‌جێبه‌ئێزین، له‌گه‌ڵ دایکیان ده‌چن بۆ دارکۆکردنه‌وه. ئهم مندا لانه‌ گه‌وره‌ترین مه‌ترسی لوغم پیداته‌ قینه‌وه‌ دروستده‌که‌ن، چونکه‌ زۆر جار له‌گه‌ڵ دایکیان نامێننه‌وه، به‌لکو‌ جیا ده‌بنه‌وه‌ له‌رێگا لاده‌ده‌ن. دایکیان به‌ کۆلیتیک داره‌وه ناتوانیت شوێنیان بکه‌ویت و له‌ده‌وری خۆی بیانیه‌ئێتته‌وه. ماگراس ده‌نوسیت که: "له‌سه‌رووی عێراق کلتوریکی لوغم دروستبووه‌ که زۆر له‌ و کلتورده‌چیت که له‌ که‌مبۆدیا هه‌یه: ئه‌ویش کلتوری قبوڵکردنی لوغمه‌ وه‌ک به‌شیک له‌ژیانی رۆژانه. به‌ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ی کونده‌کان و رووکردنه‌وه‌ کشتوکاڵ له‌ کوردستانی عێراق کاره‌ساتی لوغم پیداته‌ قینه‌وه‌ زۆر زیادی کرد". له‌ناوچه‌ سنووریه‌کاندا، له‌سه‌دا په‌نجای (50%) ناوچه‌ کشتوکاڵیه‌کان به‌لوغم تهن‌دراوه. له‌سه‌دا چلی (40%) زه‌وی له‌پارێزگای سلیمانی، له‌به‌ر لوغم ناتوانیته‌ به‌کاربه‌ئێزیت.

قه‌باره‌و چۆری گیروگرفتی لوغم له‌ کوردستاندا ئه‌و باروودۆخه‌ سیاسیه‌ له‌قه‌ی ناوچه‌که‌ و بێتوانایی ریکخراوه‌ کوردیه‌کان له‌مه‌سه‌له‌ی لوغندا کۆمه‌لیتیک هه‌ژن که‌ و ده‌کات کوردستانی عێراق تا داها توو به‌کی دووریش به‌ده‌ست گیروگرفتی لوغمه‌ره‌ بتلایته‌وه. له‌و باروودۆخه‌ له‌قه‌ی کوردستاندا، ریکخراوی (MAG) ناتوانیت گروپیک له‌ خه‌لکی ناوچه‌که‌ دروست بکات بۆ ئه‌وه‌ی لوغمه‌کان لایبات و له‌ داها توو دا سه‌ره‌خۆ کاریکات.

ریکخراوی (MAG) ئه‌رشیفتیکی دهمباره‌ی قوربانیه‌کانی لوغم له‌ کوردستانی عێراقدا دروست کردووه. له‌ سه‌ره‌تای سالی (1992) هه‌ره‌ تا مانگی دووی سالی (1994) له‌ سێ پارێزگا که‌ی کوردستاندا، (2126) که‌س به‌ لوغم کۆژراون و (3651) که‌س بریندار بوون (خشته‌ی ژماره 1). به‌لام (MAG) پیتی وایه‌ که‌ ژماره‌ی کۆژراوه‌کان دوو ئه‌وه‌نده‌ ده‌بن چونکه‌ به‌هۆی دووری لادیکان له‌ خه‌سته‌خانه‌کانه‌وه‌ نه‌بوونی رێگای ها توو چۆی خێرا و یارمه‌تی ده‌ستبه‌جێی (First Aid) گونجاو، برینداره‌کان فریای خه‌سته‌خانه‌

سلیمانی. له‌بنکه‌کانی (MAG)، چوار پسی پۆزی لوغم و شارمه‌زایه‌کی توپ و ساروخێ نه‌ته‌قیو مه‌شق به‌ زیاتر له‌ (200) که‌سی کورد ده‌که‌ن بۆ ده‌ره‌ئینی لوغم له‌ کوردستان. له‌ مانگی (9)ی سالی (1996) دا شه‌ش که‌سی به‌ریتانی له‌وانه‌ی که‌ له‌ (MAG) دا کاریان ده‌کرد کوردستانیان به‌جێهێشت.

کوردستانی خوارووه‌یه‌کێکه‌ له‌ ناوچه‌ی جیهان که‌ زیاترین ژماره‌ لوغمی تیدا چێندراوه. به‌ پیتی سه‌رژمیری نه‌ته‌وه‌ یه‌گه‌رتوه‌کان، له‌م بیست سالی دواییدا، نزیکه‌ی پانزه‌ (15) ملیۆن لوغم له‌ ناوچه‌یه‌دا چێندراوه. به‌گۆره‌ی ئه‌فسه‌ریکی عێراقی، له‌ کۆتایی سالی (1990) دا گروپه‌ بیست که‌سیه‌که‌ی له‌ ماوه‌ی بیست رۆژدا هه‌شتا هه‌زار لوغمی دژه‌که‌ سوهمینی دژمه‌بایه‌یان له‌ ناوچه‌ی زاخۆدا چاند. ئه‌فسه‌ریکی دیکه‌ ده‌لیت له‌ نزیک سنوری ئێران، رۆژی پنج هه‌زار (5,000) لوغمیان به‌ ئاسته‌م له‌ ژێر رووی زه‌وییه‌وه‌ ده‌چاند.

لوغمه‌کانی کوردستان ته‌نیا له‌ ناوچه‌ سنووریه‌کاندا نین، به‌لکو‌ گه‌لیک ناوچه‌ی ده‌وری سێ پارێزگا که‌وره‌که‌ی کوردستان به‌ لوغم تهن‌دراون. ئهم لوغمانه‌ گه‌وره‌ترین به‌به‌ستن له‌ رێگای ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ی دێو ناوچه‌ کشتوکاڵیه‌کاندا. به‌ پیتی راپۆرتیکی نه‌ته‌وه‌یه‌گه‌رتوه‌کان، له‌سه‌دا بیست (20%) ی ناوچه‌ کشتوکاڵیه‌کانی کوردستان له‌ به‌ر لوغم ناتوانیته‌ به‌کاربه‌ئێزیت. ئهم لوغمانه‌ گه‌وره‌ترین زیان به‌ جووتیاره‌کانو خێزانه‌کانیان ده‌گه‌یه‌نن. لوغمه‌کان به‌و مندا لانه‌دا ده‌ته‌قنه‌وه‌ که‌ له‌ کێلگه‌کاندا یاریده‌که‌ن، یان به‌ر ئافه‌رتانه‌دا ده‌ته‌قنه‌وه‌ که‌ بۆ ئاوه‌ئینان و دارکۆکردنه‌وه‌ ده‌چنه‌ کێلگه‌کان. سه‌رژمیری (MAG) ئه‌وه‌ پیشانده‌دات که‌ له‌ سالی (1991) هه‌ره‌ تا کۆتایی سالی (1996) لوغم له‌ کوردستان (4324) که‌سی بریندار کردووه‌ (2391) که‌سیشی کوشتووه‌.

ره‌ی ماگراس (Rae MacGrath) له‌ راپۆرتی (Refugee Participation Network) دا له‌ سالی (1994) دا ده‌نوسیت: له‌ سه‌رووی عێراق، دارکۆکردنه‌وه‌ و ئاوه‌ئینان توو موکیکیان پرمه‌ترسیترین چالاکین بۆ لوغم پیداته‌ قینه‌وه‌. منالان، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی

ئەندامىكى لەشيان بېررايەو، (480) كەسيان بە لوغم بېرىندار بېبوونو تەنيا (58) كەسيان بەگوللە بېرىنار بېبوون، هاندېكاپ ئېنئەرنەشئال ھۆى بېرىندار بېبوونى ئەو (278) كەسى دېكە ديارىناكات.

بە پېتى رېكخراوى (Disastor Aid Centre) ى بەرىتانى، دوو مليۆنونيو لوغم لە ناوچەى دەژكدا ھەبە، بەلام رېكخراوى (Save the Children) پېتى وايە كە زياتر لە پېنچ مليۆن لوغم لەو ناوچەبەدا ھەبە، لە پارىزگاي ھەولتېر ئەم كېلگە لوغمىيانەى خوارەو نېشانكارون: كوردى سارەدەكان، ئازادى، دەرەبەند، ناوپردان، شېخ مەولان/كاندېووبەرگەر، سېرمېن/سېنان ناوچەلوغمىيەكانى كوردستانى عىراق لەباشوورەو بۆ باكوور ئەمانەن: خانەقېن، دەرەبەندىخان، قەرەداغ، ھەلەبجە، شارەزور، پېنجوېن، شانازە، مەرگە، قەلەچوان، پشدر، باليسان، حاجى ئۆمەرەن، چۆمان، سېدەكان، مېرگە سوور، بارزان و زاخۆ (ساھىلا).

رېكخراوى (MAG) تاكە رېكخراوى بېيانى بوو كە تا سالى (1996) لە كوردستانى باشوور خەرىكى دۆزىنەرەو پاكردەنەو ى كېلگە لوغمىيەكان بوو. لە مانگى سېتى سالى (1996) دا توركىيا رېگاي ئەدا كە رېكخراوى (MAG) ھېندېك ئامېرى لوغم دۆزىنەرەو لابرەن ببات بۆ كوردستان. ئەو كارە (MAG) ى ناچار كەرد كە واز لە دەرھىنانى لوغمەكان بەھىنەت و ھەمرو چالاكىيەكانى تەنيا لە نېشانەكرەنى كېلگە لوغمىيەكاندا كۆيكاتەو. پېسۆرېكى بەرىتانى، كە لە رېكخراوى (MAG) دا كار دەكات، نارەزايى بەرامبەر ئەو كارەى توركىيا دەرېو روتى: ئەگەر توركىيا رېگاي بەدايە ھېندېك، لەو ئامېرى لوغم دۆزىنەوانە بېھىنە ناوچەكە ئەو چالاكىيەكانمان سىقات زىادى دەكرە. لەسەرەتاي مانگى سېتى ئەمسالدا (1998)، پېشۆ ماتتا (Pivo Matta) ى بەرېو بەرى گشتى رېكخراوى (ECHO) ى سەر بە بازاري ئەورپىيى، رايگە ياند كە (2,5) مليۆن دۆلار يان تەرخان كەردو بۆ بنىاتنانەو ى كوردستان و لابرەنى لوغم. وەك بەشېك لە رېكەتەنى نەوت-بۆ-خواردن، رېكخراوى (UNOPH) ى سەر بە نەتەو بەكگرتوھەكان (UN)، كە كارى دەرھىنانى لوغمە، لەسالى (1996) ھو لە كوردستان كارەكات. ئەم رېكخراو بەنكەبەكى مەشقېكرەنى لە ناوچەى گەرميان كەردو بۆ ئەو ى زانىارى بەدات بەخەلكى ناوچەكە و فېريان بكات چۆن لوغمەكان دەرېن.

دوو
ئافرەتى
كورد
قاچە
دروسكراوھەكانيان
پېشان
دەدەن

تاكەون، لەسەدا سى (30%) ئەو بېرىندارو كوژراوانە مثالن، لەسەدا (65%) ى ئەو بېرىندارو كوژراوانە لە پارىزگاي سلىمانىەو مەن كە زياترېن كارەساتى لوغمى تېدا روودەدات.

ئەم ژمارانە لە خەستەخانە گەرەكانى پارىزگاي دەژك و سلىمانى و ھەولتېر كوژراونەتەو، بۆبە ھەر بېرىندارو كوژراونكى دېكەى لوغم لە لادى و دەرەو ى شارەكان كە نەكە يەشتىبەنە خەستەخانەكان، لەم ئەرشىفەدا ناوئوس نەكران. رېكخراوى (MAG) لە راپۆرتەكەيدا دەنووسىت كە ناوچەى (چاراتا) زۆرترېن كارەساتى لوغم پېدا تەقېنەو ى تېدا رووداوە، لە چوارتا (672) كەس و لە پېنجوېن (647) كەس و نە ھەلەبجە (424) كەس بە لوغم بېرىندار بوون. رېكخراوى (Handicap International) رايگە ياند كە لە مانگى يانزەى سالى (1991) ھو تا مانگى دووى سالى (1992)، واتە لە ماو ى چوار مانگدا شەشسەدو بېست (620) عەمەلىياتى بېرىنەو ى قاچ كراو. لەوانە چوارسەدو ھەشتا (408) دانە يان لە خوار ئەژنۆو بېرەو سەدو چل (140) دانە شىيان لەسەر وو ئەژنۆو. ئەم رېكخراو دەنووسىت كە لەو (810) بېرىندارەى كە

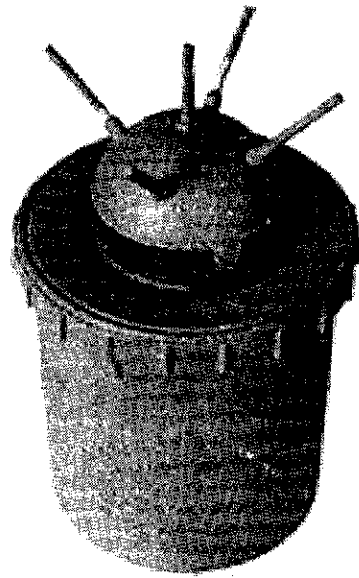
نامەبەكى كراو پۆز باش!

وەكو پېشتر پامان گە ياند، ئەو ى ژمارەبەكى بۆ دەچىت و وەلامى نابت، نېتر ژمارەبەكى ترى بۆ پەوانە تاكرىت. بەلام ھەندېك برادەرى دەرەو ى سوېد، بە ھۆى گېروگرفنى چۆنئېتى ناردنى پارەى بەشداريانەو، نەيان تونابوونە ئابوونەكانىانمان دەست بخەن. ئېمە بۆ ئەو كەسانە ژمارەى "2" ش دەنئېرىن و ئاگادارىان دەكەبەن، لە حالەتېكدا بەدېلېكى تر نەبوو، دەتوانن بەكسەر پارەكەيان بخەنە زەرفەو ى بۆمانى بۆست بگەن. ئەوانەش كە دەرامەتى پارەكەيان نە، تگايە با ئاگادارمان بگەن بۆ ئەو ى بېرىارىكى ترى لەسەر بېرىت.

"كۆنتراك" بە پارەى بەشدارانى و دەستەى بەرېو بەردنى دەرەچىت. دەستەى بەرېو بەرەن ئازادن پارەى خۇيان چۆن سەرف دەكەن. بەلام كە پارەى بەشدارانى تېكەوت، ئەو ئازادىيە نامئېت و دەبىت لەسەر پرنسېپ و بەشئو بەكى راست بەكار بەنئېرىت. بۆبە ئاسايە بەكك نەبەوت بەشدارىيى بكات، بەلام ئاسايى نە ئېمە ژمارەبەكى ترى بۆ بئېرىن. تگايە پئچەوانەى ئەم پرنسېپمان بە ھەلە لە سەر حساب بگەن!

1998.05.12 "كۆنتراك"

هیندیگ زانباری دەربارە لوغم

نالمارا 69 (Valmara69) لوغمیکی دژەکەسو ناوێز نە، پێش تەغینەووی
تابەرزایی ناوێزە مەلە دەبێت و مەلە کاتی تەغینەوودا دەبێت بە هەزارەها پارچەو، ئەم
لوغمە لە کوردستانی خوارووزۆرە.

لەسەر وشکانیی دوو جۆر لوغم هەیە:

۱- لوغمی دژەکەس. ئەم جۆرە لوغمە بۆ ئەو دروستکراوە کە
مرۆڤی پیاو بەکۆزێت و برینداری بکات، ئەم لوغممانە ماسدەوی
تەقەمەنی کە میان تێدایەو بەقەبارە زۆر بچوکن (بەقەدەر پاکەتە
جگەرەیک دەبن) و هیندیگیان کیشیان تەنھا پەنج (50) گرامە،
ئەم لوغممانە بە شیووەرەنگی جیاوازی هەن و لە ماددەوی جیاوازی
(پلاستیک، ئاسن، ...) دروستدەکرێن. لوغمی دژەکەس بە پەستان،
بە راکیشانی وایەرتک یان بە لەرینەو دەتەقنەو، هیندیگ لەم

لوغممانە بە لایردنی پارچەیک کە لەسەریان دانراوە دەتەقنەو، ئەم
لوغممانە لە دەوری لادیکان، لە قەراغی رینگاکان، لەسەر پردەکان،
لەنزیک تاکەدار یان لەقەراغی جۆگەو رووبارەکان دەچێندرێن.
۲- لوغمی دژەدەبابە. ئەم جۆرە لوغمە بەقەبارە زۆر گەورەترەو
کیشی دەگاتە پێنج کیلۆ. لە کاتی تەقینەویدا، ئەم لوغمە نەک هەر
ئەو دەبابەو زیانە دەسوتینی کە بەسەریدا دەڕۆن، بە لکو خەلکی
دەوروبەریشی دەکوژی یان بریندار دەکات.

- زیاتر لە (110) ملیۆن لوغم لە جیهاندا چێندراوە.
- هەر مانگەیی زیاتر لە (2000) کەس بە لوغم دەمریت.
- لە جیاتی هەر لوغمیک کە دەردەهێنریت (20) دانە دەچێنریت. لە
سالێ (1994) دا (100,000) لوغم دەرهێنران، بەلام دوو (2) ملیۆن
دانە چێندران.

- نرخێ بەک لوغمی دژەکەس (Anti-personal (AP) سێ (3) تا
سی (30) دۆلارە. لایردنی لوغممیک (300) تا (1000) دۆلار
دەکەوێت. لایردنی هەموو لوغمەکانی جیهان کە (110) ملیۆن، (33)
میلیارد دۆلاری تێدەچێت.

- لوغم زیاتر لە (50) سال بە چالاکیی دەمێنێتەو.
- مندالیک دەسالان کە بە لوغم بریندار دەبێت بە درۆی تەمەنی
زیاتر لە بیستوینێج ئەندامی دەستکرد دەگۆریت کە (3,125) دۆلار
دەکەوێت، لە زۆرەیی ولاتە هەزارەکاندا، بەکەوتەکانی لوغم ژیاوییان
بە دارشەق بەرپۆه دەبن.

کوردستان سۆلیداریتی

چالاکییەکانی بەشی مین

پاکردنەووی ۲۶۰۰۰ مین لە ۲۵ کێلگەیی گوندەکانی ناوچەیی شارباژێر و ماوەت

ناری گوند	ناری کێلگ	پانتایی کێلگ	جۆری مین	(مین) ی لە ناوبراو
بادانە	بەغڵە	۲۰ دۆنم	P72-V69-VS50	۵۰۰
بەزەرۆ	بەزەرۆ	۲۰ دۆنم	V69	۱۲۰
سمایلەدۆل	ئالتریک	۱۰ دۆنم	VAR40-V69	۲۱۵۴
دەشتی تلێ	دووباریک	۲۵ دۆنم	M16-M14	۲۹
دەشتی تلێ	چاکەبچکۆل	۱۰ دۆنم	VS50-V6	۲۵۰۰
=	بەرمەنوو	۲۰ دۆنم	VS50-POM.Z	۱۶۷۲
=	شیوی سۆر	۱۵ دۆنم	V69-VS50	۲۹
بەردەیان	بەردەیان	۲۰ دۆنم	M2-V69	۹۵۰
سەنگاو		۱۰ دۆنم	V69	۱۶
دپیی		۲۰ دۆنم	PM 72-V69	۸۱۲۰
ئالان قۆز		۲۰۰ دۆنم	PMN 72-V69	۸۴۰۰
خەزینە		۲۷ دۆنم	VS 50-TYPE 72	۲۳۹۵

تێبینی: هەموو ئەم (مین)نانه لەمانگی کالاریزان و سەرماوەزدا لەبەردەم کامیاری فیدۆ
و خەلکی گوندەکاندا تەقینراونەتەر.

ئێمە خەلکی کێن زۆر سکالۆ کلەیی دەکەین و
رەفتاری باشمان کەم، هەر دەزانین بلیین
حیزبەکان ئاواو بەعس ئەمەیی کرد. ئەمە قەسە
سەرۆکی کوردستان سۆلیداریتی، فوئاد یاسین بوو.

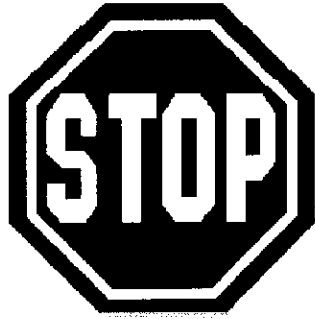
کوردستان سۆلیداریتی بە هاری 1991 لە لایەن هەندیک
پەناهیاندەوی سویدەووە دامەزرا. ئەم رێکخراوە کەلیک
کاریان ئەنجام داو، هەر لە دروستکردنەووی گوندو
قوتابخانەو دەسگرتنی کەسانی دواي ئەنفالەو تە
دەرھێنانی مین و ئاژەل کەرن بۆ جوتیاران.

سۆلیداریتی رەنگە چەند رێگەیکە یەکی هەبیت بۆ پارە
پەیداکردن، بەلام یەکتیک لە رێگەکانی ئەمەییە:

بێسترون مستەفا کە یەکتیکە لە ئەندامەکان دەلیت:
"رۆژیک دانیشتم و ئەمەم لەگەل خۆم ساخ
کردەو، مین ئەو پارەیی دەیدەم بە جگەرە
دەینێرم لە کوردستان خەلک پیتی بۆی".

ئەوێ ئەم جۆرە رێکخراوە دەیکەن، جگە لەو کارە
کۆنکریتانەیی کە دیارن، کەلیک ئەنجامی ترو سودی تر لە
بواری سیاسی و کۆمەلایەتییدا دەبەخشن کە دەیان
هێلینەو بۆ دەرھەتیکێ تر.

میلہ تیکی بی پہ سا پورت

پنیور تاجیک لہ گمل پنیوار رحمد و دایکی (نحمدہ مہجد) دا

سنووری یه کم

نحمدہ مہجد محمہد، تہ مہن (29) سال، باوکی سئ منال، دانیشجوی گہرہ کی شہیدانی زہرگہ تہی شاربی سلیمانی بور. چیشخانہ کھی "گوردہ واری" بہ جئ دہیلیت، لہ گہل باجی خاوری دایکی دا مانگی (97/1) دہگہ نہ گوندیکی سنور (تورکیا). جہ ندرمہی تورکی بیانو بہ نحمدہ دہگرت تا بق ہینانی پارہی زؤرتہر بؤسلیمانی بگہریتہ وہ، چونکہ نئو پارہیہی پنیانہ بہ قسہی جہ ندرمہ کان، بہ شی نئو سفہریان ناکات، دایک و کور لہ ویدا مال ناوایی لہ یهک دہ کهن. کورپ دہگہریتہ وہ بؤ سلیمانی و باجی خاوری شہ چہ ندر پؤرتیک لہ گوندہ کہ دہ مینیتہ وہ.

بارام سہرؤک جہ ندرمہ یه کی تورکی، زوربہی شہ و خؤی دہ کرد بہ مالی خانہ خویکھی باجی خاوردہ. شہ ویک بہ پیکہ نین و خؤشیہ وہ دانیشتبوو باسی دہ ستراسستی خؤی بؤ دہ کردن کہ چؤن کوردیکی ہلہاتو بہ سواری ہیستریکہ وہ، بہ ہہ ورازیکدا سہرکہ وتوہ و نئو ہیش بہ گوللہ یهک ملی پنیکاوہ و ہلئیداوہ تہ خوارہ وہ و دہ می بہ یه کدا نئو داوہ. ہہر لہ م ناوچہ پہ دا، دوو سال لہ مہ و ہہر (28) کوردی تر کورڈابوون.

باجی خاوردہ بہ (1700) دؤلارہ وہ بہ ہؤی (گہیلانی) ناویکی قاچاخیہ وہ دہ گاتہ یؤنان، لہ ویشہرہ بؤلای کچہ کھی لہ سوید. نئو ہیش بؤجاری دووہ م لہ سلیمانہ وہ کہ وتبووہ پئ.

شہوی (7/10) بہ اختیار لہ ستؤکھؤلمہ وہ تہ لہ فون بؤ پنیوار نئو ہمد (زاوی نئو ہمد مہجد) دہ کات وپتی دہ لیت کہ بہ لہ مہ کھی نئو ان تقوم بووہ و (16) لاشہ دؤزراوہ تہ وہ، 6 کہ سیش پزگاریان بووہ، (19) کہ سیش لہ ژیر ناوہ کہ دا ماونہ تہ وہ.

پنیوار دہ گہریتہ وہ:

من بہ بیستنی ہوالہ کہ نہ خؤش کہ وتم و نئو مدہ زانی بہ کیدا دہ نگم بگہ یئم. نزیکہی (70) تہ لہ فونی مہیتخانہ کانی نئو زمیرو قاچاخیہ کانم کرد، بہ لام ہیچ کہ س لہ وانہ و ہلامیکی راستییان پئ نئو نامہ وہ. دہ یانگوت "نہ وانہی کہ تقوم بون ہہ مویان تورکن". بہ مہ یستہ فیزہ و ہرگرتن بؤ سفارہ تہی تورکی شہ چوم، نئو مانیش پنیان دہ گوتم: تؤ درؤ دہ کھی، چونکہ نئو وانہی تقوم بوون ہہ موو تورکن و تؤش تورکی نازانی. دلشاد نئو مین تورکی شہی دہ زانی، توائی بہ ہہر حالیک بیت فیزہی 5 پؤژ و ہرگرت. ناوبراو خوشک و خوشکہ زاو زاوہ کہ یانی تیاچو بوو. پؤزی (7/15) لہ ہؤتلیک لہ نئو زمیر لہ گہل عوسمان خؤشناو، دلشاد نئو مین، پزگار دزہی، فہرہاد و موحسین دا یه کمان گرتہ وہ، نئو انیش بؤ

سؤراخی کہ س و کاریان گہشتبوونہ نئوئ. لہ پؤزی (7/16) دا پہ یوہ ندیمان بہ مہیتخانہ، شارہ وانی، حاکم و موخابہراتہ وہ کرد. نئو شہش کہ سہی پزگاریان بوویو، لای موخابہرات گیرابون بؤنہ وہی سنورداشیان بکہ نئوہ، بہ لام مؤلہ تیان بہ نئوہ دا کہ بیان بینن. بؤ نئو مہ بہ ستہش نئوہ بیان لہ ژوریکدا دانا بؤنہ وہی نئو ان بہ دہ می خؤیان پوودا وہ کہ مان بؤ بگہریتہ وہ. ہہر یه کیکیش لہ نئوہ چا وہ روانی نئوہی دہ کرد، کہ بہ شکو کہ سہ کھی بہ کیک بیت لہ و شہش کہ سہی پزگاریان بووہ. شہش کہ سہ کھی نئو مانہ بوون: "عوسمان عہلی نئو ہمد، سامان پروف سہ عید، پریفؤ بہ ہزاد عومہر، چیا ہوار جہلال، نازاد جہ مال و نجات عہلی". یهک بہ دہوی یهک، بہ گریان و لہ خؤدان خؤیان بہ ژوردا کرد. عوسمان بہ دہم گریانہ وہ ووتی: "شہ و خوسمان لئ ناکہ ویت، نئو ژن و منالانہی لہ گہ لماندا بوون دینہ خہ ومان".

سنووری دووہ م

- باشہ لہ سہرہ تاوہ بؤمان بگہریتہ وہ یا بزانی کارہ ساتہ کہ چؤن بوو؟ - نئوہ (78) پہ ناہیندہ بووین. زوربہ مان ژن و منال، لہ لایہ نئو ہم قاچاخیانہ وہ (عہوش، شیخ تہا، گہیلانی، سیروان دیسکؤ، کاوہ محمہد نیرانی و یوسف) وہ ہہ موومانیان لہ دوو پاسدا لہ یه کیان دابوو. بہ قسہی قاچاخیہ کان بہ لہ م حازرکراوہ و ہیچ موشکیلہ یه کی تیا نییہ، ہہ موو کاریکی ریگاہانہ کہ شیان ساز کردوہ.

لہ نئو ستہ مبولہ وہ بہرہ و نئو زمیر کہ وتینہ پئ و لہ ویشہ وہ بؤ سہر ناوہ کھی "نئوہ" نیوان تورکیا و یؤنان. لہ ریگا دوو پاسہ کہ لہ یه کتری داپران، پہ ناہیندہ کانی پاسہ کھی تر، زووتر گہیشقنہ کہ ناری نئوہ و لہ ناوہ کہ پہرینہ وہ. پاسہ کھی نئوہ شہ کچل کہ س بووین، دوو پؤژ لہ ناو دہ و ہن و کہ نندہ لانی کہ نار ناوہ کہ دا، لہ ترسی نئوہی کہ نئوہ وینہ دہ ست سہریازی تورکیا وہ، خؤمان حہ شار دابوو. دوو پؤژ لہ گہرماو برسیتہی و ترس و گو ماندا دہ ژیان، بہ نئوہی کہ قاچاخیہ کان بہ لہ مہ کمان بؤ پہیدا بگہن. نئوہی (7/9) بہ لہ میکی بچوکی کؤن و شریان بؤ ہینانین. نئوہ ش لہ خؤشی نئوہی کہ نئوہرینہ وہ نئوہر و لہ دلہ راوکی و ترسہ پزگارمان دہ بیت، دہ مان گوت بہ پیش بیت لہ ناوہ کہ دہ دہین. قاچاخیہ کانیش پنیان دہ و تین: ہہ موو شتئ بہ مہرامی خؤتانہ، ناوہ کہ ترسی تیا نییہ و خامؤش و نارامہ، نئو بہرہ و شتان یؤنانہ، ناوہ کہ ہہر سئ مہتر قوہ، بہ پیش بیت دہ توانن لہ ناوہ کہ بدہن. نئوہ ویش لہ ہہ موو

شەویەک چاکتر و خوشتره بۆ سه فه ر، نه گه ر به ناوه که شدا بپۆن تا ده گه نه نه و به ر، هه ر سێ مه تر قوله، ئیمه ش ده مان گووت: به س لیره بزگارمان بیت، وا ده زانیین سه ر له نوێ له دایک بووینه ته وه.

کاتژمیری هه شتی ئیواره به له مه که بیان هینایه ناو ناوه که وه و نه و پاسه ش که به له مه که ی هینابوو له سه ر گرده که راوه ستابوو چاوه پروانی ده کرد. من له نزیک به کیک له قاچاخچه کانه وه راوه ستابووم، گویم لای بوو که به موبایل ته له فون قسه ی له گه ل نه وی تریان ده کردو پتی ده وت بایه کیک له خویان خۆی فیری به له م لێخوڕین بکات، به (5-10) ده قیقه به ک فیری بکه و زوو به رییان بکه با بپۆن، به له مه که ش مه هیله ره وه با زوو ده رچن و بزگارمان بیت. ته له فونه که ی داخسته وه و هاته وه ناو خه لکه که و ووتی هه مو شتی کمان ئاماده یه و ریگا که شمان پاک کردۆته وه و کرپومانه. هیه چ کۆسپیک نیه، ته نها نه وه نه ییت که به کیکتان بیت بۆ نه وه ی فیری بکه یین چۆن به له مه که لێخوڕیت. ئیمه ش هیه چ رهنگمان پێ نه مابوو، سامان که خه لکی سلیمانی و فیته ر بوو، ووتی من لای ده خوڕم، له به له مه که نزیک بوینه وه، به چه ند ده قیقه به ک پیشانی سامانیان دا که چۆن به له مه که لێ بخوڕیت. به له مه که ش به له میکی بچوکی راوه ماسی بوو، له راستیدا هه ر جیگای (14) که سی تیا ده بره وه. ئینجا به کیک له قاچاخچه کان ووتی به له مه که ش کونیک بچوکی تیدایه ناوی لێ دیته ژووره وه، نه توان به م سه تله ش ناوه که فپێ بده نه ده رێ. دنیا تاریک بوو، ئیمه ش دانیشتی و سه تله که مان به ده ستمانه وه گرت. کاتیک که سامان ئیشی به به له مه که کرد دوو خول به ده وری خۆیدا سوپایه وه هاته ره پۆخی ناوه که و ماتۆره که ی کوزایه وه. قاچاخچه که هاته پیشه وه، ووتی بۆ نه وه ی به له مه که هیلای خۆی به راستی وه ر بگریه و به چوار ده وری خۆیدا خول نه خوات نه م ده سه که ی توند بگره، نه گه ر به وی به لای چه پدا بپۆی ناوی لێ ده کریه، به لای راستدا ناواو نه گه ر راستیش بپۆیت ده یخه یته ناوه راست. بۆ جاری دووه م ئیشی به به له مه که کرده وه و سه تله که شی دایه وه ده ستمان. له ناوی خواو دوعا هیه چی ترمان له بیر نه مابوو هه ر یه که مان له به ر خۆیه وه ده می ده جو لاندو ورته ورتی بوو.

به له م که وه پێ و پاش پینچ ده قیقه یه ک پاشه که ی نیشته ناوه که وه و لوتنه که شی به ره و ناسمان، ئیمه ش هه ر فریای نه وه ده که وتین ناو فری بده ینه ده ره وه. عوسمان ووتی به که م که س من بووم هه لدا یه ناوه که وه و دوا یه دوا ی منیش چه ند که سیکی تر. هه ر له هه مان کاتدا به له مه که له ئاستی خۆیدا له ناوه که دا نقوم بوو. هه ر له یه ک و دوو دا بوو که هاوار هاوارو قوله قولا پ ده ستی پێ کرد. مناله کان چه ند جاریک سه ر ناو نه که وتن، قولا په قولا بیان لیره ده هات، ناو نه چوو ده م و لوتیان وه و نه که وتن ژیر ناوه که و دوا ی نه وه چه ند بلقه بلقیان لیره ده هات ئیتر بۆ دوا جار و نه ده بوون. تا ماوه ی چاره کیک، تاک تاک ده نگ و هاوار و شله و بلقه ی ناو ناوه که مابوون، تا ده هاتیش ده نگه کان که مته ر ده بوونه وه، له م کاته دا ئیتر هه ندیک له خنکاو هه کان سه ر ناو که وتبوون. له راستیدا ئیمه ش به لاشه سه ر ناو که وتوه کانه وه خۆمان گرتیوه وه و له نگه رمان گرتبوو.

چیا جه لال ووتی: نه حمه د مه جید تا ماوه یه ک خۆی پاکرت، به لام شله ژا بوو، شله شله ی ژور کرد، من پیم ووت خۆتم پیه بگره به لام قورسایه مه خه ره سه رم، نه وه که نقوم بپم، وه لایم دامه وه و ووتی:

-باشه به قوریات بم. باشه گونا همان چی بوو، ناوامان لێ به سه ر هات، چیمان کردبوو خواجه گیان.

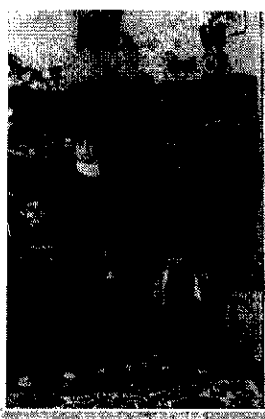
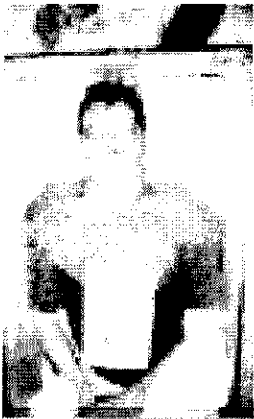
پاش ماوه یه ک هینده م نه زانی سه ری که وتبووه ناوه که وه، که سه ریم به رز کرده وه، دیم نه میش خنکابوو. نه وه شم له بیر نه چیت که بیلیم، کاتیک به له مه که که وته ژیر ناوه که و ئیمه هاوار هاوارمان پێ که وتبوو، لایتی پاسه که له وه به ره وه داگیرسابوو، گوپی نه دایه و نه و شوپنه ی به جیهیشت. ئیمه ش تا دنیا روناک بووه وه به لاشه کانه وه خۆمان گرتیوه وه و شه پۆله کانی ش هینابووینه که نار ناوه که و له نگه رمان گرتبوو.

له کاتژمیری (12) ی نیوه پۆدا هه لیکۆ پته رو به له می تورکی ئیمه ی بوراوه و مردوه سه ر ناو که وتبووه کانی کۆ کرده وه.

نه و شه س که سه ی بزگار بوون، بۆ کوردستان سنورداش ده کرتیوه. ریوار ده لیت: به له مه که که نه مه جاری دووه می بوو، له کاره ساتیکی وا دا بوویت، له که لاره یه کی شاری نه زمیردا فری درابوو. له جاری یه که میشدا (8) که سی نقوم کردبوو، هه ر له ویشدا پۆزی 97/7/9 قاچاخچه کان به (800) دۆلار کرپویان.

دلشاد عوسمان نه مین دوو پۆز به به له م و غوا سه و جیهازی (سێ کۆ ئۆ)، له شوپنی پووداوه که دا که (70) مه تر قوله، به دوا ی بیخالی خوشکی و نیاز محمه دی زاوی و ساوینی خوشکه زای دا گه راوه. (19) که س له ژیر ناوه که دا نه دۆزرا بوونه وه، له وانه (بیخال عوسمان، نیاز محمه د و ساوینی کچیان، چوار منالی نه بو عه لی، شوان عومه ر، سه لاج، سامان، دوو منالی عه قید فارس، دوو منال خوشکه زای بزگار نزه می...)

له که نار ناوه که دا (نزیک گوندی کچک یاخچه). له و جیگایه که دوو پۆز نه و خه لکه خویان تیدا هه شار دابوو، مه که لاستیک، دایبی، جلی منال و نامه یه کی دراوی عه قید فارسی لێ که وتبوو.

وینه ی نه حمه د مه جید و خیرانه که ی و له ولاشه وه
وینه که ی به مردوبی، یاش خنکاندن

فایلی مردوو هه کان له موخابه راتی تورکیا

له موخابه رات وینه ی مردوو هه کان گیراوه له فایلیکدا دانراون، هه ر فایله ش ژماره یه کی لیدراوه.

من (پیبوار نه حمه د) وینه ی نه حمه د مه جید، عوسمان خۆشناو و هه مور خیرانه که ی که بریتی بوون له ژنه که ی و چوار منال ناسیبه وه. هه ره ها وینه ی عه قید فارس و ژنه که ی و 3 منالی، له گه ل عه فان و

خدر که له گهل لاشه ی (15) کەسی تردا نۆزراونەو. پاش هەول و نکاو پارانەوێ زۆر له لای حاکم، موخابەرات، مەیتخانە و شارەوانی ریگیان پیمان دا کە لاشەکان بەرینەو.

گۆرستانیکی بی ناو

پۆژی (7/19) تابوت، پەت، نایلۆن و دەرمانمان کەری، له گهل گۆرما لکەندو کارمەندی خاچی سوور چوینە سەر ئەر گۆرستانە ی ئهوانی لی ئیژرا بون. گۆرستانە کەش شوینیکی دابراو و بەتایبەت شارەوانی بۆئەوانە ی نەناسراون دایناو و جیای کردۆتەو. ژمارە ی گۆرماکان ئیجگار زۆر. بە پیتی فیلمی قیدۆیک لای ریپوار، گۆری ژمارە (801) دەبیترت. هەر گۆرەش ژمارەیکە له سەرە کە له لای موخابەراتیش بە هەمان ژمارە وینەو فایله کانیا ن پارێزراون. بە پیتی پۆژنامە ی (الشرق الاوسل) ی پۆژی (1997.5.17) . له سالی (1991) دەو تا ئەر کاتە (854) کەس له ئاوە کە ی ئیجەدا خنکاوان. چاوەروانی شتیکی ناخۆشە، زۆر کەس خەبەری لە کەس و کاری نییە، ناشزانن جیا ن ئی بە سەر هاتوو. عوسمان عەلی پور خەلکی شاری سەردەشت، پەسا پۆرتیکی عێراقی پی بوو. لە ژیر ئاوە کە دا ماوئەو و کە سوکاری تا ئیستا نە یانزانوو.

جاریکی تر سنووری یە کەم

له هەمان پۆژدا تەرمی 11 کەس برانەو و بۆ کوردستان. پاش دوو پۆژیش، ئەحمەد لە گەردی شیخ ئەحمەدی هندی بە خاک سپێردرا، ئەم گەردەش لە دوا ی پاپەڕینە کەو بۆتە گۆرستانیکی گەورە. لە نیوان ریپوار و باجی خاوەری دایکی ئەحمەد دا دانیشتیروم لیم پرسین:

- باشە، بۆچی کوردستانان بە جی هیشت؟
- خەلک لە خۆشیدا راناکات. له تاو ئازاوەو شەری ناو خۆ پامان کرد بەتایبەتی کە حوکمەتی بە عس له هاوینی 1996 هەولیری گرتەو. خەلک دوا ی ژیا نیکی هیمن و ناسودەیی ئە کەویت بۆ خۆی و مال و مندالی. هەر پۆژیک له شاردا دەور بگۆریت ئەو مانی بە چەر مەسەری و ئەرەقی ناوچەوانت پەیدات کردو تالان دەکریت. له دوا ی پاپەڕینە کەو سێ جار شتی وا پویداو. بۆچی مرۆف ئە گەر ولاتە کە ی خۆی ناسایشی تیا بیست رادە کات؟

ریپوار ئەو هشی ووت کە ئەو هەر گیز خۆشیی رونا کاتەو دلی. ئەو ه ی سەبوریە کیش بیت بۆ دلی دایکی ئەحمەد وەرگرتنی پەسا پۆرتی پەنا هیندە یی سویدیە، بۆئەو ه ی ئە گەر توانی خۆی بگە ی نیتەو و گەردە کە ی شیخ ئەحمەدی هندی و سەر له گۆری کۆرە کە ی بدات.

(وینە ی سەبارژیکی تورکی لە گەردی دەریای ئیجە)

بە رینەو و له ئاوی ئیجەو، کە بەریکی بە تورکیا و بەرە کە ی تریشی بە یونانەو ه یە، وە ک یاری کردنە بە ژیا ن، وە ک خەلکە کە خزیان دەلین: ”دەرۆین یان ماسی دەخوین یان ماسی دەمان خوات.“ هەلەهاتی کورد له کوردستانەو بەردەوامەو ئاوی ئیجەش هەر لە بەری دەروات، ماسیە کانیش ئیستا بە شتیکی تازە ئاشناو چەشەن.

ئالان موحەمەد نسانی 1998

پۆژنامە ی ”هەرمی کوردستان“ لە سەر ئەم قوربانییە و قوربانییەکانی رێگای هەندەران، چی بلاو دەکاتەو؟

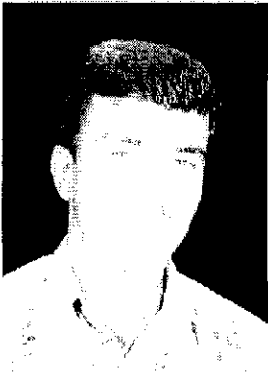
” ناسۆ حەسەن“ له ژیر ناوینشانی (سافۆ گیان یان کۆچی هاتوو نە مات) دا، له پۆژنامە ی ”هەرمی کوردستان“ ژمارە ی (119) (21/7/1997) دا و تاریکی بە وینە ی هەندیک لەو خنکاوانەو بلاو کردۆتەرە. بە پیتیوستان زانی ئەم بۆچوونەش بۆ خۆیندەواران بخەینە بەر چار، ئەمەش بە شتیکی لەو وتارە :

” لەو هتە ی رێگە ی کۆچکردن بۆ هەندەران وە لایە، لەو هتە ی دۆلار پار دەکاو ئەو خیزانانە ی بەکیک و دوانیان له دەرەو ه یەو دەولە مەند بوونە، لەو هتە ی ئەو پیرە کورمانە ی کە هەموو جەستە یان جی مۆری شەر رابواردن سۆزانی و ژنە نەخۆشەکانی ئەوروپا یەو دینەو و کیژی میش پیا مەلنە گەراوی کوردستان (هەر بە دۆلار) دەکپن، لەو هتە ی بە دۆلار مەرکە دەفۆشیری و پیزە ی دانیشتوانی کورد کەم دەکریتەو، لەو هتە ی گۆزانی تیاترۆخانەکانی تورکیا له تەلەفیزۆنەکان پەخش دەکری، لەو هتە ی سەتە لایت بلاو بۆتەو. لەو هتە ی هەندێک له ریکخراوە مرۆییەکان هاتوونەتە کوردستان و بە دەستیکی خیرمان پی دەکەن و بە دەستیکی و نوو قاچ لیمان دەدزن. کەلکە لێ کۆچی گومان بەرەو هەندەران دەستی پی کردوو... ”... ” بەلام زۆریە یان هیچ پە یوەندیان بە سیاسەتەو نەبوو و نیی، تەنها بە نیازی خۆش رابواردن و پارە کۆکردنەو و دەولە مەنیوون، چی سامانیان هە یە لیرە دەیکەتە قورگی قاچاچی و تەزویرکارو فیژەفرۆش، تا لەوئ رسوایی و هەژاری بکپن و بە خزمەتکاری بژین. سەیر لەو دایە هەمووش له دەرەو دوا ی پەنا بەری سیاسی دەکەن و دەبینە سیاسەت مەداری (هەلبەتە فاشل) و دەیانەوین پەنا بەری سیاسیان پی بدری و زۆری دیش پیویست بە باسکردن ناکا. ”

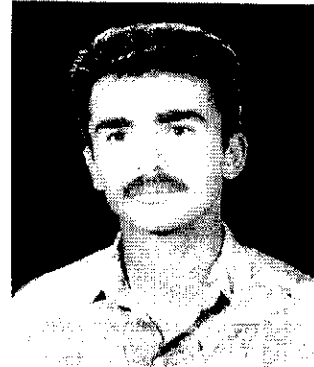
کۆ له شه هیدکردنی

”به رزان و هاوژین“

به پرسیاره؟

به رزان

هاوژین

عومه رنوری قادر

شکه و درهنگ بوو، میوانیکی زۆر بو هانئاوایی کردنم هاتبوون. بهر به بیانی رۆژی داهانوو کوردستانم به چی دههشت و بو سوید دهگه راهه وه. هاوژین له ته نیشتمه وه دانیشتیوو، سدره خسته پنا گویمه وه و به چرچه بچی پاسپاردم.

به خاتم بلتی ئیمه ئیره به چی ناهێنین، با پاره مان یۆ بنیریتنه وه، من و به رزانی برام پاسیکی بچوکی پی ده کرین و کاری له سه ر ده که یین، به م شیوه یه ده توانین ده رانه تی مانی خومان و پیرو با پیرمانی پی دابین بکه یین.

ده ستیان ده به ستنه وه و ده که ونه ده ستیژکردنی هه موویان. له کۆتاییدا چه ند نارنجۆکیک هه لده ده نه ناو لاشه کانیانه وه. به م شیوه یه ئه و درنانه کۆتایی به ژیا نی پرله ناسۆری به رزان و هاوژین و هاو پیکانیان ده هین. له ستۆکهۆلم رۆژی 1996/11/8، خۆبیشاندانیکمان درژی بالۆیخانیه تی تورکیا ریکخست و نووسراویکی ناره زایمان بو بگردن، به لام لییان وه رته گرتین، چونکه نووسینه که په یوه ندی به کوردستان و کوردوه هه بوو. لای ده سته لاتداری تی تورک، کورد وه ک میلیه تیک، کوردستانیش وه ک خاکیک له ناو فره نگی بیرى شۆفینیه کانی تورکدا بوونیان نییه. کاره سات و بيشه رمیه که ی ده سته لاتداره کانی کوردیش له وه دایه که بو ئاشتی و نه وه ته بایی ده چنه لای ئه مان و تورکمانه کانی ده که نه هیزیکی ده سته لاتدار له ناو جه رگه ی کوردستاندا، ئه و کوردستانه ی که گروه تورکمانه کان بستیکی به خاکی کورد دانا نین.

سه دامی فاشی پاره یه کی رۆزی خسته گه ر به مه به سته چۆل کردنی کوردستان. له ریگه ی ره و کردنی زۆره ملتی و به عه رب گردن، هه روه ها به هۆی ئه نفالکردنه وه هه ولتیک رۆزی داو ئه وه ی فریا که و ت کردی، ئه وه ی مایه وه داینا ده سته لاتی ئه م ریکخراوه کوردیانه دا، به ناچار ی هه موو خه لک له بهر نه بوونی ئاسایش و له تاو برستی ده یانه ویت کوردستان چی به یلن و چۆلی بکه ن. ئه مانه به زمیک وه هایان ناوه ته وه، که پریشکه که ی به شه کانی تری کوردستانیشی گرتوه وه. به به رده وامی ترمی شه هیدانی کورد به ره و سابلخ، دیاربه کر، هه ولتر، سلیمانی و شاره کانی تری کوردستان ده بریته وه، به سه لام ده سته لاتداره کانی کوردیش میشیکیش میوانیان نییه.

هاوژین و به رزان دوو لای تازه پیگه یشتوو، له سه رخۆو بیده نگ بوون. له گه ل ئه وه ی ته مه نیان له ژیر بیست سالیشه وه بوو، به لام کۆمه لی ناخۆشی و ژیا نی پيشمه رگایه تی و راکه و برده ی شاخ و داخیان دیبرو، که له سه رو تا قیکردنه وه ی ته مه نیانه وه بوون.

مانگیک که متر دوا ی ئه و شه وه، ئاگری شه ری ناوخۆ که نازانم بو چه نده م جاربوو، هه لگه رسایه وه. ئه مجاره یان هه ر ته نیا دوو ریکخراوه کوردیه شه رکه ره که نه بوون، به لکو هیزی وولاته داگیرکه ره کانی کوردستانیش، به ئاشکرا یان له ژیره وه، له هه موو لایه که وه ده ستیان تی خست بوو.

زۆریه ی شاره کانی کوردستان هه ر ماوه ی به ده ست لایه که وه بوون، که س نه ی ده زانی ئالای کامیان رۆزی داهانوو به سه ربانه کانه ره ده شه کینه وه! که س له سه رو مالی خۆی دلنیا نه بوو. هه موو ترسی گرتن و کوشتیان لئ نیشتیوو. ده خوربه ی هه والی ناخۆش به رده وام تیکه ل به ناله و گرمه و ته قه ده بوون. ئه وانه ی بیان ویستایه له وه هه مته ی و ژیا نه ناخۆشه رگاریان بیت، ته نیا هه ولدانی ئه وه یان بوو که رۆله و کوره گه نه کانیان ده ریان بکه ن. ئه وانیش به ناچار ی و به ناو میدیه وه، به دلکی شکا وه وه، پۆل پۆل ریگای ناو دۆل و شاخیان نه گرت به ر. پشتیان وولاته ویران و کاولکراوه که یان و به رده میشیان ترستیکی زۆر. به لام هه ر کۆلیان نه ده داو ئه رۆیشتن.

هاوژین و به رزانی له گه ل ئه و خه لکه دا به ناچار یه وه به نیازی ژیا نیکی هیمن و ئاسوده تر، بو ئاواره بوون به ره و سنور ریگایان گرت به ر. به لام هه نگاوی رگاری بوونیان زۆر بری نه کرد. خۆیان و (26) هاو پریان له ناو خاکی کوردستان دا، له سه ر سنووری دروستکراوی ئیران و تورکیا، رۆزی 1996/10/22 له لایه ن جه رده و خۆینرپژه کانی سه ر سنووره وه، گیران. دوا ی ئه وه ی هه رچی پاره یه کیان بیده بی لیان ده سه ندن، به قه یثانی پیلاوه کانی خۆیان

به ره و پووی روژی

چه شرده کریته وه

- دهستم کرد به کریان، زانیم که ئیتر دنیا ناخر بووه
- جکه له مال و مهرو مالاتیان ژنه کانیشیان چه نالتانن
- بیاوهکان بو ئیمه و مالیش بو ئیوه

نالان موحه مه د

جاری به کهم بیاویک له پشووی خرمان مه لگرتندا شه بیت، ده یکوژن. جاری دووهم دایگا و کچیکی پاتره سالان له ریئی کانی ده بن ناو بهینن، ده بیان کوژن. جاری سییه میش دژو بیا، پانزه و ههفت سال، شوانه مه دهن ده کوژرین.

به لام نه نفال شتیکی جیاوا تر بوو. له شکره که له کاتی نانی بهرچاییدا ده گوندهکان و دهست نه کهن به سوتاندنی مالهکان و کوشتنی مهرومالات و گوندیهکان. نه گهر بگه ریینه وه بو شه کاته، ناوا دیمه نهکان دینه بهر چاومان:

ناوچهی گهرمیان نیستا له ژیر ناگرباران دایه. ناوچه کهه کوودی نه نفال (3) ی لئی دراوه. ژن و بیاوو مندالی دانشتوانی گوندی کانی قادری خوارو، عزیز به که، ئیبراهیم غولام، کهریم باسم، هه ناره، هه نهد، هه لیدین.

نایشی گهرمیان بیست سالان، خه لکی گوندی شیخ حه مید، که له سه ر کرده که دینه خوارئ لاشه ی (25) پیشمه رگه و مه، مانگا و بالنده ده بینیت، که به چه کی کیمیاری کوژراون. نایشی سئی پوژ له نه شکه و تیکا به سه رماو برستی خوی نه شارینه وه، له پوژی دووهم دا منالی ده بیت. له گونده که ی نایشی (80) که سه ده برین بو کوشتن، میژده که ی سئی برای و دوانزه خزمی تری بهر نه نفال ده که ون. گوندی واران (154) که سه، ئیبراهیم غولام (51) که سه، قهرمان (61) که سه، شه ش خیزانه که ی کونه کوتر (34) که سه، به نکول (41) که سه، کوندی عه زیز به ک (92) که سه، کهریم به سام (22) که سه. پوژی 988-4/9 هیرش له پهبان کفری و که لاریشه وه دهست پی ده کات. له ماوه ی دوو پوژدا لیشاوی سه ریا ز بو سه ر ناوچه که و کرتنی هه موو ریکار بانهکان، بومباباران کردن و کوشتن و تالان کردن دهست پی ده کات. هه موو ریکاکان وه ک توپیک ده به سترین به یکه وه، له بهر شه وه ده رکردنی کیان کاریکی مه حال بوو. ده شته کیه کان مه ر ده روزه کی را کردن و خو بزکارکردنیان بدوزیا به وه له دوا جاردا مه ر ده که وتنه وه دهستی هیزهکانی نه نفال و دیل ده کران. له ناوچه ی کهرمیاند زیا تر له هه مو ناوچهکانی تر پیاو ژن و منال ژیا نیان

نه نفال 3 له (7/4 تا 20/4/1988)

گهرمیان ناوچه که ی کوشیایی و گرداویی خوارو، کوردستانی ژووره که نه که ویتنه تیوانی (شاخه کانی قهراج، جاده ی که روکوک - توزخورماتو) ده ناوچه ره م که دانشتوانه که ی (10000) که سه بوو. ده که ویتنه ناوه راستی نه م ناوچه به وه. له پوژی 1988/4/1 کوتایی هیرشهکانی نه نفال (2) ی ناوچه ی قه ره داخ بوو. شه پیشمه رگه و گوندیا نه ی که له نه نفال 1 و 2 دا به رنه که وتبوون، ریگای سهخت و سه رما و برستی شاخه که ی زه رده به ره و ناوچه ی گهرمیان ده گرنه بهر له ویشه ره گۆلای شیخ تهویل، که له بناری شاخه که دا بوو ده یگرته خوی. پوژی 3 تا 4/5 ناگربارانی نه ویشه بو سه پتو بهن ده کات. خه لکی شیخ تهویل و گوندهکانی ده ورو پشنی و شه و بیست خیزانه ی که له عومه ر قه لای ناوچه ی قه ره داخ وه هه لپهاتبوون، به نا ده به نه بهر گوندی لایخان، له م کاته شه دا ژماره بیان گه یشتبووه (500) که سه. نه کره م (18 سال)، خه لکی گوندی عومه ر قه لا، له ترسدا خوی له بهر میلیکا نه شارینه وه و گرتن و راپیچ کردنی (500) که سه که به جاوی خوی ده بینتی که نه جنه سه ر ژماره ی نه نفال کراوهکان و ئیتر نابینرینه وه شه گراوم به خوی و بزنه که به وه له چه نده ها بو سه و مه ترسی گرتن خویان بزگار ده که ون. هه رگیز بزنه که ی به جی نامیانه وه. پوژی (7) ی مانگی هیزهکانی حکومت له توزخورماتو، که روکوک، له یلان، چه مچه مال و سه نگاو، به توپ و تانک و راجیمه و بارمه تی هیزی هه وایی و میلیکوپته ر دانه گرنه وه، له چه نده لاره هیرش نه بهن و ته وقی ناوچه که ده دن تا له ناوه راستی گهرمیان "قادر که ره م" دا به یکه ده گه نه وه. له هه مان پوژدا هیزهکانی نه نفال نه که نه گوندی واران سه روو و خواروو، نه م دوو گونده ش له سالی (1963) وه، سئی جار له لایهن حکومتی عیراقه وه سوتینراون. چه نده مانگیکیش پیش هیرشهکانی نه نفال سئی جار به میلیکوپته ر لییان درابوون:

بیره ژنیک: جوار کوره که م (35) و (41) ساله بوون تیا بوون و بهر نه نفال که وتن

لە دەست دا، زۆربەى ئەوانەى پزگارىيان بىووه لە خواریو پىرەكان بوون، ئەگىنا ئەوانەى لە خواریو 70 ساله وه به ژن و منال و پىاوه وه كۆكراونه ته وه براون بۆ كوشتن.

گوندى قايتەوه ن لەسەر ئاوى باسەر په (100) خىزانى تىدا دەژيا. لە دەنگى بۆمبا و فرۆكەى سەر گوندى گەراوى هاوستيان، تەنها به جلهكانى بەريانه وه منداله كانيان دەدەن به كۆلياندا و هەلدين. بەلام سەربازەكان پيش ئەوهى تارىكى شەو دا بىت دەگەنە سەريان و دەيان گرن. پىرەژنىك دەگىرپتە وه: چوار كۆرەكەم 35 بۆ 41 سالان بوون بەر ئەنقال كەوتن. تەنها لە ناوچەى خىلى پرخىزايى جافدا (100) گوند بەركەوتن. ئەو كاتە بهتەرە بەر چاوى خوت :

ناوچەى گەرميان هيزىكى بيشومارى تىدايه. هەر گوندىك دىتە سەر رىگايان ناسمانەكەى به هەلىكۆپتەر دەگرن، فرۆكەكانىش ناوچەكەى دەور و پشتيان بۆمباران دەكەن. لە خواریو وه ژيان لە گوندەكە دەبرن. دەنگى بۆمبا و گولە، فرەى هەلىكۆپتەر لەگەل دەنگى ژيانى ناو گوندەكە دا، هاوارى پىاو و تىژەى ژن و گريانى مندالى گەرميانى، بارەى مەر ، بۆپەى گاومانگا، قىرەى قازو مراوى و شەقەى بالى كۆتر لەگەل دەنگى تىخورىنى سەربازەكان دا تىكەل به يەك بوون.

هيزى ئەنقال لە دواى خۆيانە وه خوين و ئاگر و دوکەل بەجى دەمىلن و پروو لە گوندىكى تر دەكەن. كاپرايهكى گوندى هەنارە دەلىت: بەريگاوه بووم بەرەو لەيلان، دنيا تارىك بوو بەلام گوندەكەم لىوه ديار بوو دەسوتا، دەستم كرد بە گريان، زانىم كە ئىتر دنيا ناخر بووه. لە ماوهى هەشت پۆژدا، سەعات لە دواى سەعات، گوند لە دواى گونديان لە گەل زەويدا تەخت دەكرد. لە ماله كاندا ئەو شتەى به كەلك بەهاتايە، تراكتۆر، فەرش، فانۆس... مەرۆ مالات و بالندەى مالى به تالان دەبران. زىلەكان لە كەنار گوندەكە دا رىچكەيان بەست بوو. تالانوى پىاو و ژن و منداله كانيان تى فرى دەدان و پاشماوهى گوندەكەشيان به دىنامىت دەتەقانه وه، دواى ئەمە بەردەوام دەبوون بۆ گوندەكەى هاوسى. لە قۆلەكانى تريفىه وه لەشكەر بەرەو قولىيى ناوچەكە دەچوون. هەزار كەس لە گوندى فەقى مۇستەفا و هەزار لە گوندى مەحمودپەرزاد كۆبووونە وه، هەلىكۆپتەر بەسەريانە وه، سەربازو جاشەكانىش لە زەوبىه وه خەرىكى تالانى و سوتاندنى خانووهكان بوون، تەنانت كەرويشك و كۆترىشيان به تالانى دەبرد. سەربازىكى بەعسى به ئەنقالچىبەكان دەلىت: "پىاوهكان بۆ ئىمەو مالىش بۆ ئىوه". لە شوپىتىكى دىكە دا ئەفسەرىكى ئىستىخبارات دەلىت: "ئەماتە بۆ مردن دەچن ئىتر پارەو مالىان بۆچىبە!".

لەشاورىكى پىاو و ژن و مندال بەرەو لەيلان دەپۆيشت خۆيان تەسلىم بكەن به حكومەت، ژنىك دەگىرپتە وه "سەربازەكان تەقىيان بەسەرماندا دەكرد، ئىمە پاراپىنە وه ئەوان ووتيان هىچتان لى ناكەين". لە لەيلان دوو هەزار كەسيان لە پەرىچى نازەل كرىبون، پەرىچكە تەلبەند كرابوو، چوار دەورى به سەرباز گىرابوو و لە ويدا هەشت پۆژ لە بەر باران و تەرزەى بەهاردا مانە وه.

پەشادى خەلكى گوندى نارەزى، فەخرى ژنى لە جىدا دەكوژن، ئەكەبرى كۆپى، سى كۆرەزى، دوو برازى و شەش مندالىان تەمەنيان لە تىوان 1 بۆ 7 سال بوو، بەر ئەنقال دەكەون.

رپۆرتىكى ئىستىخبارات ناوى 120 گوندى تر تۆمار دەكات. مەحمود تۆفىق مۇستەفا خەلكى گوندى باراوه (37) كەس لە خىزانەكەى، هەرەها پىاوىكى پىرى پۆخزايى، دوو ژنەكەى، دە مندالى تەمەنيان 2 بۆ 15 سال، بوک و زاواكانى و شەش كۆرپەيان بەر ئەنقال دەكەون. خەلكى گوندى قلىجان، كە بۆ گوندى ملەسوورە هەلدين، لە دەشتەكە دا دەخەون، يەككە لەوان دەگىرپتە وه: "ئەوئەندە خەلك كۆ بووبوونە وه لە ژماردن ئەدەهاتن، وەك پۆژى خەشر وا بسو كەس كەسى ئەدەناسىبە وه".

بە هەزارەها دەشتەكى لە ئالیاوا گىرا بوون باخود لە بى چارە بىدا خۆيان تەسلىم بە حكومەت كرىبوو. ژنىكى پىرى گوندى قىرتسە دەگىرپتە وه: "لەيلانى بوكم ژۆر جوان و ژىكە لە بوو، تازە بوك بسو كە سەربازەكان ماتن خۆى فرىدايه باوهشى منە وه. سەربازەكان بەپال وەلايان خستم و لەيلان برد". ئەفسەرىكى ئىستىخبارات دەلىت: "جگە لە مال و مەرۆمالاتيان ژنەكانىشيان حەلالتان".

مەركەزەكانى ناوچەكە

دواى ئەوهى دانىشتوانى ناوچەى گەرميان بە دىل دەگرن، لە چەند مەركەزىكى ناوچەكە دا، قادركەرەم، لەيلان، ئالیاوه، مەيدان و فەقى مۇستەفا كۆيان دەكەنە وه. لە قوتابخانە يەكدا لە قەلخالو. كە دەكەوتتە دەرەوهى قادركەرەم 2000 كەس كۆ دەكەنە وه. كچىكى گەنج دەگىرپتە وه: "من، لە يەككە لە ژوورەكان لە ناوژنە پىرەكان دا بووم، لە ترساندا دەموچاوى خۆم بەسەرپۆش داپۆشى بوو، بىنىم كە چۆن سەربازەكان لە پىاوهكان دەدەن و دەست و چاويان دەبەستەنە وه و فرىيان دەدانە ناو زىلەكانە وه و دەيانبردن".

عەلى حەسەن مەجىد، قائىدى فىرقەى يەكە، سولتان حەسەن و نامرى هيزەكانى ئەنقال بارىق عبداللە (كە لە سالى 1991 دا بە گومانى كودەتا بە دەستى سەدام گۆژا) بە هەلىكۆپتەر دەگەنە قادركەرەم و ئىوارەى هەمان پۆژ خەلكى بىگوناهى ناوچەى گەرميان لە تەلفىزۆنى عىراقىدا وەك تاوانبارو گىرەشتىوينى سەر بە ئىران پيشان دەدەرىن.

هەموو رىگاكان دەچنە وه سەر تۆپزاوا

بەپتى رپۆرتەكانى ئىستىخبارات لە 4/19 دا ناوچەى گەرميان بەردىكى بەسەر بەردىكىبە وه نامىنىت. خەلكەكەشى به پىاو و ژن و منداله وه دىل كراون و لە مەكەزەكانى ناوچەكە دا بۆ سەفەرىكى تىر كۆكراونە ته وه. لە مەركەزەكانە وه پەيتا پەيتا كاروانى زىلى عەسكەرى بەرەو كەركوك بەرى دەكران و لە كەركوكيشە وه بۆماوهى سەعاتىك

نايشی له رۆژی دووه مدا، له ئەشکه وتیکدا مندالی دهبيت

دوو جار پوری داوه که سه رياره کان خویان ده کهن به هۆلی ژنه کاندای مندالی و کۆرپه ی شیره خۆره له بهر دایکیان ده فرین. دایکه کان له هۆله که ی نه نیشتیانه وه گویان له گریانی مندالی کانیاں ده بیت.

ته یمور عه بدولنا نه حمده (12 سال)، خه لکی کۆله جۆی گهرمیان، له یه کیک له م هۆلانه وه له گه ل دایکی. سن خوشکی، سن پووری و هه شت پورزای، له گه ل ژن و مندالی کانی ترندا ده برین بۆ کوشتن (پروانه ژماره یهک). هه ر له ژۆره که ی ته یموردا چوار مندالی 5-9 سالی له برساندا ده مرن.

لیره دا هه زاره ها دایک و مندالی نه وه ئەشکه نه یه ش ده چێژن که چۆن له باوک و برا و میرده کانیاں جیا ده کړینه وه و هه ر که ژماره یان ده گاته 4000-5000 که س دیسان ناماده یان ده کهن بۆ سه فه ریکی تر، بۆ کوشتن له بیابانه کان.

دوادیمهن

سه عات (4) ی سه ره به یانی جوله و هاتوهه را له سه رياره گاکاندا ده ست پنده کات، دیله کان گویان له دهنگی سه ريار و سه یاره کان ده بیت، هه ول ده دن له کۆنی کلپه که وه ته ماشا بکه ن به لأم له بهر تاریکی هیه نه ده بینرا. چوار سه عات له سه رما و ترس و برسیتیدا هه لده لرژین و ته ماشایان ده کرد. پیاوه پیره کانی به شه که ی دیکه له گه ل ژنه کان ده بینن. "سه رياره کان کراسیان له بهری پیاوه کان داده کهن و لییان ده دن". دوو که له بچه یان له ده ست ده کهن و پیلاره کانیاں له پی داده کهن، ژۆر جاریش چاوشیان ده به ستنه وه. ئه م کاره تاوه که سه عات هه شتی ئیواره به رده وهام بوو.

له سه رياره گاکاندا، سه رياره کان ژماره له دهستی دیله کان ده دن. عه ویز ژماره ی (375) ی لیده دن و له ژۆر ویکدا نای ده نین. عه ویز له سه رمادا هه لده لرژیت، ژۆره که ش نه وتاوییه و سن په له خوینی تازه ش لیبوو. له سوچه که دا جامه دانیه که خویناوی و پالتویه ک و شه روالیکی کوردی که وتوه. عه ویز له کاتی گوله باران کردندا له چاله کانی بیابانه وه خوی قوتار ده کات "پروانه ژماره ی داها توو".

کاروانی زیل و سه یاره سه رگه یاره کان نزیکه ی 8-12 سه عات به ریگه وه ده بن تا له چۆله وانی بیاباندا باره کانیاں خالی ده که نه وه، له وشوینه دا شۆفله کان ده میان له هه لکه ندنی له که دایه، چال به چال هه لی ده کهن. دیله کان ماوه ی چند سه عاتیک له سه ره ی مه رگدا ده بن و له چاله کاندای دوو دوو یاخود به کۆمه ل گوله بارانیاں ده کهن و سه ره ی چاله کان به شۆفله داده پۆشن. ئه مه ش دوا دیمه ن و قورنی نه نفاله، واته "کوشتن".

له بهر ده رکای نه من یاخود باره کای به عسدا ده وه ستان و پیکای سه رياره که ی توپزاویان ده کهرته بهر و له ویشدا باره کانیاں خالی ده کهرده وه. پادکانی توپزاوا پانناویه کی زوری داکیر کردوه، به ژیریشیدا دوو بوری نه وت ده پروات و ده وریشی به هۆلی که وره کیراوه. پیاویکی هه فتا سال ته نها که سه که له کوندی که ریم به سام به جی ماوه و ده کپریته وه: "هه شت نو زیلی داپوشراو بووین که له هه مان کاتدا که یشتین. هه مومان برسی و شه که ت و نیوه مردو بوو بووین، چه ند رۆژیک بوو هیه مان نه خوارد بوو ته نانه ت نه شمان ده زانی چ رۆژ و چ کاتیک. نه مان ده زانی چیمان لیده کهن. که که یشتینه سه رياره که که به بلن دکوکان (موکه به ره کان) بییان کۆتین که تا نه مرمان پیده کهن زیله کان به جی نه مه لین. هیه مان نه ده بینن. ماوه ی سه عاتیک به م شیوه یه ماینه وه تا نه وکاته ی سه رياره کان پشتی زیله کانیاں کرده وه،" له پیشدا پیاوه کان دابه زن "!" له بهر برسی و هیلاکی نه م ده توانی بچولیم، دواکه س بووم که دابه زیم. له پیشدا که نه که کانیاں دابه زاند و که له بچه یان له ده ست کردن.

له هه وشه ی سه رياره که که ژن و پیار جیا ده که نه وه، جه لال (45 سال) ده گپریته وه: "به هه زاره ها کوردی تری لیبوو که له پیش ئیمه دا که یشتی بوونه نه وئ، نه مان ده زانی چی ده بیت، له ترسدا ده ممان لال بوویوو، قسه مان بۆ نه ده کرا. ته نها ده نگیک که ده هاته به رگویمان دهنگی نه فسه ره که برو که ناوه کانی له بلن دکۆکه ره ده خوینده وه. "تاوانبار عه لی ره حمان کورپی فلان ... تاوانبار موسته فا کورپی فلان... تاھیر کورپی فلان... وهتد". له هه وشه ی سه رياره که که دا دیمه نه که زۆر ترسناک بوو ژن و پیاویان جیا ده کرده وه. دیسان پیاوه کان به پیی ته مه ن جیا ده کرانه وه. منداله بچوکه که کان، که مته له ته مه نی 15 سال له لای دایکیان ده هیلرانه وه. 15-50 سال به جیا و پیره کانیش به جیا. (12) سالیکی به خۆ که له گه ت بهر لای پیاوه کان ده که وت و (16) سالیکی بالئا کورتی لاواز لای دایکی ده مایه وه. نیستیخاریات گه نه که کانی هه شت، هه شت جیا ده کرده وه و گیرفانه کانیاں ده پشکنن. ته نها جله کانی به ریان نه بیت هه موو شتیکیان لیده سه ندن.

ژنیک ده گپریته وه: "کۆمه لیک سه عات، پاره، پشتین و شان له سه ره ژۆره که به تۆپه لی گه وره خه رکاربوونه وه. پیاودلی بهر دیمه نه ده هاته کۆل". دوا ی ناو نو سین و پشکنین دیله کان به پال ده بن بۆ هۆله کان. سه رياره که که (28) هۆلی گه وره ی کۆنکریتی تیدا بوو، که هه ریه که یان (6x30) مه تر بوو که به ده رگاوپه نه ره ی ناسن گیرا بوون و هه ر هۆله ی 100-200 که سی تی ده خرا، له هۆله کاندای جیگای دانیشتن نه بوو، خه لکه که ده بوو به چیچکانه وه بن، هه ر له هۆله کانیشتدا میژو پیساییان ده کرد. ئه گه ر 5 تا 10 که سیک به خته وه و بهرنا یه بۆ سه رئاو نه و نه و کاته ش سه رياره کان ریزیان لیده به ستن و به کابل لییان ده دان. عه بدولنا عه سه که ی (62 سال) خه لکی گوندی گۆپته په که 150 که س له گونده که ی و (80) خزی به ره نه نفالی (4) ده که ون، ده لیت: "لیدانی پیاوه کان کاریکی پۆتین و پۆزانه بوو".

دایکه کان له هۆله که ی ته نیشتیانه وه گویان له گریانی مندالی کانیاں ده بیت

بۆ تیگە ییشتن له مەزنیی تاوانەکانی ئەنفال و شیوەکاری بیروکراتی کارگەیی کوشتن، بڕوانە ئەم نامە نەهینیە و گیرانەوهی بەسەرھاتی خۆ قوتارکردنی محەمەد لە بەیکە لە چالەکانەوه:

له ئەمەنی سلەیمانییەوه بۆ مەرگەزی ئەمەنی ناوچە ی ئۆتۆنۆمی لە کەرکوک

نامە ی ژمارە 25163 سالفۆژ 1988/10/29

بە ناوی خۆی گەورە و مەرھەبان

ئەو نامارە ی لە گفتو گو ییەکی تەلە فونیدا داوا کرا بوو، بە م شیوە ییە: ئەمە کورتە ی ژمارە ی ئەو چالاکیانە یە کە پێی هەستایین. لە سەر داواکاری مەکتەبی عەلی حەسەن مەجید، نۆ تاوانباری گیرە شیوین لە گەل هەژدە کەس لە خیزانەکانیان ئیعدام کران، نۆزدە کەسی تر کە لە ناوچە قەدەغە کراوە کاندایا گیراون بە پێی شکاندنی فەرمانی ژمارە 4008 ی سالفۆژی 1987/6/20 ئیعدام کران، هەشتاو حەوت گیرە شیوینی تر برباری کوشتنیان لە لایەن دادگای شۆرشەوه دەرچوو. لە کۆتاییدا، ئەم 2532 کەسەو 1869 خیزان، کۆی هەمویان 9030 کەس، کە لە هیرشە پالە وانەکانی ئەنفالدا گیراون، تیردران بۆ بەیکە ی هیز ی بەرگری "جیش الشعبی" لە توپراوا (کەرکوک).

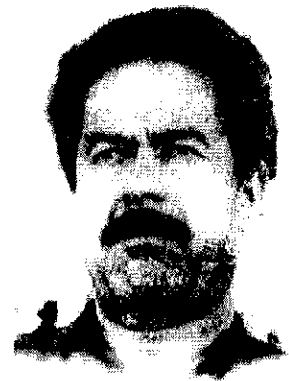
پێی (28) کەسە کە بوو، گرێکە ی دەستی موحمەد باش توند نە کرابوو، بۆیە ئەو توانی مەچەکی لە بەتە کە راپسکینۆ و چرکە ی پیش دەست پیکردنی گولە باران کردنە کە دەریپەرتە دەری چالە کە. دەری چالە کەش دەشتیک بوو گیای بەهار بەرز بوو بوووه کە خۆی تیا بشاریتەوه. لە هەمان کاتدا گولەباران کردنی ئەوانە ی ناو چالە کە بەردەوام دەبیت و چالە کە پێ دەکرتەوه. موحمەد چوار پۆژ بە بێ خوارین هەل دیت و تەماشای خۆر دەکات بۆ ئەوه ی ئاراستە ی گەرمیان بدۆزیتەوه. ناوچە کە کاک ی بە کاک ی و بە گەنم چینرابوو. ئەو شوینانە ی پیا هەل دیت بە جلی شوانە مەرەکاندا دەیان ناسیتەوه کە ناوچە ییەکی عەرەبییە. نوای چوار پۆژ لە پەلو بۆ دەکەویت و ئەکەویتە گوندیکی عەرەبییەوه. خەلکی گزێدە کە لە دەوری کۆدە بنەوه و تەماشای دەکەن: "سەیرکە کوردیک لە فرۆکە کەوتۆتە خوار ی!" گوندییە عەرەبەکان موحمەد بە شەق و لیدان ئەگرن و تەسلیمی پۆلیسی دەکەن. بە دیلی دەینیرن بۆ موسل، لەویشەوه بۆ کەرکوک، بۆ سلیمانی، بۆ کەلار، جاریکی تر بۆ سلیمانی... دوا جاریش لە لیبور دنی گشتیی دا بەرە لا دەکرت. ئەو هەلبەستە ی کە موحمەد ی لە مردنی دوو م بزگار کردو کە لە هیچ کام لە شوینانە دا نە ی گزیری نەرە بوو "کە ئەو جاشی فەتاح بەگ لە کەلار". ئەم بۆی پوون نەبوووه و هەرگیز نەیان زانی کە ئەمە کەسیکی "ئەنفال کراوه" لە بەردەستیاندا. موحمەد توانی بگاتەوه ناوسان، بەلام هیچ کام لە دوو ژن و حەوت منالە کە ی نەبیرانەوه.

سەرچاوە کان: (The Anfal Campaign Against The Kurds) Middle East Watch لاپەرە 210، 239 ل 129 - 166)

محەمەد بەیکە لەو شەش کەسە ی کە شایەتی هەر سێ پووداوه کانی قۆرتە کە ی ئەنفالە. ناویراو خۆی و خیزانە کە ی بە سێ پۆژ لە نالیانی تازەوه نەگاتە گوندی میلقامس. بە ناسایی نیوانی ئەم دوو گوندە دوو سەعات کە مترە. پۆژی 4/16 لە سەربازگە ی قۆرتەتو لە دوو ژنە کە ی و حەوت منالە کە ی جیا دەکرتەوه، تەنیا (3) پۆژ گل دەدریتەوه، لەویشەوه پەوانە ی توپزاوا دەکرت: "دوو پۆژی تر لەو ی گل دراینەوهو کەس لێی نەپرسینەوهو خۆراکیشمان پێ نەدرا". لە پۆژی سێهەم دا سەربازەکان خۆیان دەکەن بەو مۆلە ی موحمەد دا کە (500) کەسی تری تیدا دەبیت. لە پۆژی سێهەمدا سەربازەکان دوو دوو دەستی پیاو هەکان دەبەستن و بۆ دەرهوه ی مۆلە کە یان کیش دەکەن، "سەیارەکان کە لە دەرهوه لە ریزدا بۆ ئیمە وەستا بوون، بە لک بە لک شوون و بەیکە (28) کەسیان دەگرت". لە دوا ی نیوهرۆدا کاروانە کە دەکەوتیتە پێ. پاش شەش سەعات پێ کردن، موحمەد نازانیت بەرهو کوئ دەپۆن، ئەوه نەبیت کە دوا سەعاتیان رینگایەکی چال و چۆل و توژاوی دەبیت. "لە ویشدا کاتیک کاروانە کە پراوەستا شو قیرە کە سەیارە کە ی تەکوژاندەوه بەلام دەنگی گولەکان هەر دەهاتە گویم". دنیا تاریک بوو سەربازەکان بە پال دیلەکان فری دەدەنە دەری و بۆ دوا جاریش گیرفانەکانیان ئەپشکنن، نەوهک پارە یان شتیکی بە نرخ مابیت بەر نالانی ئەکەوتیت، لەمەشدا موحمەد دوا (700) دینارە کە ی دادەنیت. دوا ی ئەمانەش نامادەیان دەکەن بۆ کوشتن. سەربازە کە کە لەپچە کە ی دەستی موحمەد، کە بەستراوه بە دەستی پیاویکی گوندی بابەکرەوه، دەکاتەوهو لە جیاتی کە لەپچەکان دەستی چەپی هەر (28) یان بە پەتیکەوه گرێ دەدات و لە ناو چالە تازە هەل کەندراوه کە دا ریزیان دەکەن. چالە کەش هەر پێی

ئەو ریکخراوانە ی دەست دەخەنە دەستی (عەلی حەسەن مەجید) و ئەو کەسانەوه کە کوردیان ئەنفال کرد و دەستدرێژیان کردە سەر ژن و کچە ئەنفالکراوه کان، نە کە هەر بەم رەفتارە یان پێرۆزبایی لە ئەنفال و ئەنفالچییه کان دەکەن، بە لکو بەمە ئەوه نیشان دەدەن کە خۆشیان لە بەرە ی ئەنفال. ئەمانە ریکخراوی سیاسی نین. میلیتە ی کوردیش هیچ کۆنتراکتیکی لە گەل ئەم ریکخراوانە دا نییه.

كۆنتراخت و تيۆرى سىياسى نەبوونى دەسەلاتى ھىزبەكان

ناسر ھەفید

۹۸/۲/۱۹

**نەو زالم و زۆرەارانەى مەسلىھەتان بە
ھۆكەمىيان رازى نەبوون و ھەستاوون نە
دەزان، ھەوانە نەبوون سوپاى بىگەنەپان
ھىجابىتە سەر نىشتىمانى خۇيان.**

**دەسەلاتى سىياسى، دەسەلاتى بەرئوبوردى
خەلگەكەى و پاراستىنىتى نە مەترى
دەردەوہ.**

**دەسەلاتى ھىزبەكانى باشور رەوايى
سىياسى نە ماوہ.**

حكومت، شەيدايى مرۆف بە پىوستىيەوہ زىاد دەبىت و لە
زىرئىتەكەى بەھىز تر دەبىت. مرۆف دەبىتە كۆيلەى شەيدايى و
دەيەويت حەزى لە چى بوو بىكات و ھەرجىيەكى ويست ھەى بىت. لە
سەر ئەمە مرۆف تىك بەردەبن و بۆيە بە پىتى ھۆيس بارى سروشتى
بارى شەرى خەلگەكەى دژى بەكتىرى، پەوشىكى خراپە كە شەيدايى
مرۆف تىايدا رەوتى خۆى وەر دەگرىت.

بەلام خانەى دووھى مرۆف، بە پىچەوانەى شەيدايەوہ سروشتىكى
ترى ھەيە كە زىرىيە. ئەم سروشتەى تر مرۆف رادەكىشىت بۆ
كۆتايى ھىنان بە شەرى بى كۆتايى و ھەولدان لە پىتش ھەموو
شىتيدا بۆ ناشتى. ناشتىش تەنھا كاتىك دەتوانن بىگەنەى كە ھەموو
دەسەلاتىكە بخەنە دەستى حكومەتتىكەوہ، پاشا بىت يان ھەر
كۆمەلتكى بە پىويەرى تر. ئەو كاتەش ھەق و ناھەق و خاوەندارىتى
ناوەرۆك وەر دەگرن كە حكومەتتىك پىك بخرىت. بە پىستەيەكى تر،
سروشتى زىرىيە مرۆف لە دروستكردى "حكومەت" دا خۆى
دەردەبىت. زىرىتى حكومەتتىش لە پەيداكردى "مافى سروشت" دا
دەردەكەويت. مافى سروشتىش ئەوہە كە پىشمانى دەدات
ھاولاتىيەكان لە حكومەتتىكدا چ ھەقتىكان ھەيە. بەرامبەر بەم مافى
سروشتەش نىگەتيف "ياساى سروشت" ھەيە كە پىشمانى دەدات
ھاولاتىيان چ ئەركىتيكان لەسەرە. بەم پىيە دوو خانەكەى مرۆف؛
شەيدايى زىرىيە، دوو بەرھەمى ناكۆكيان ھەيە. يەكەم پەوشى
سروشتىيە و ھەشەتگەرىيە و دووھىميان زىرىيە و پىكخستەن كە لە
"مافى سروشت" و "ياساى سروشت" دا بەرچەستە دەبن.

ھەر يەككىك لە نىمە ئاگاي لە قۆنتەراتى خانوو دروستكردى ھەيە.
خاوەن ئەرزو ھەكو لايەنىك و بەلئىندەرىش ھەكو لايەنەكەى تر
پىكەكەون لەسەر دروستكردى خانوويەكى ديارىكارا. لەھالەتى
باش پىكەوتندا مەرجەكانى پىكەوتنەكە دەست نىشان دەكرىت و
دەخرىتە سەر كاغەزو پىتى دەوترىت: كۆنتراخت. دوو لايەن پىك
دەكەون لەسەر كۆنتراختىك. بەلام دوو لايەن ھەر دوو لايەنى خانوو
دروستكردى نىن و كۆنتراختىش مەرج نىە نوسرا بىتەوہ. چۆن؟

بارى سەرەتا

مەبەست لەبارى سەرەتا لە فەلسەفەى سىياسىدا ئەوہە كە مرۆف لە
سەرەتادا لە پەوشىكى سروشتىدا، بەرەلاو ئازاد بى پىكخستى
كۆمەلەيەتى، لەدەرەوہى ياساودامودەزگا سەرەبەستە
دەسەلاتىكى سەرور زىاوہ.

كۆنتراختى كۆمەلگا

ئەو ئايدىبايە كە لاي وايە كۆمەلگا لە پىگاي كۆنتراختىكەوہ دروست
بووہ كە مرۆفەكانى "بارى سەرەتا" وازيان لە ھەندىك ئازادىيە
خۇيان ھىناوہ بۆ ئەوہى لەجىياتى ئەوہ سوود لە دەسكەوتەكانى
كۆمەلگا وەر بگرن. بەم پىيە بىچىنەى مورال ماف لە كۆمەلگا
دەگەرتتەوہ بۆ كۆنتراختى كۆمەلگا (14/1). بە پىتى رۆسۇ، مرۆف بە
چوونەناو رەوشى كۆمەلگاوہ لەبارى پىشوى سروشتىيەوہ،
كارەكتەرىكى مورالىيە وەر دەگرىت كە لەوہ پىتش نەيبووہ. ئەو كاتە
بۆ يەكەم جار ئەركى سەرەشان جىگاي بىزوتى فيزىكىيە و ماف
جىگاي ئارەزوو (و ھەكو مرۆف) دەكرىتەوہ، كە تا ئەو كاتە ھەر بىرى
لە خۆى كردۆتەوہ بەلام ئىتر خۆى دەبىنەت ناچارە لە پەوشىكى
ترەوہ ھەلسوكەوت بگات، پىتش ئەوہى گوئى لە ئارموزو ھەكوانى بگرتىت
لە بەردەمى زىرىيە خۇيدا رابوھستت (33/2).

دەربارەى رەوشى سروشتىيە "بارى سەرەتا" و پىكھىنانى كۆمەلگا لە
پىگاي كۆنتراختەوہ، فەيلەسوفەكان، رابو بۆچوونى جيا وازيان ھەيە كە
بە كورتىيە ھەندىكيان دەخەمە روو.

تۆماس ھۆبىس (1588-1679)

پىكەكە لەوانەى كە لاي وابووہ سروشتى مرۆف نەكۆرەو زانىبارى
دەربارەى "رەوشى سروشتى" لە زانىبارى دەربارەى سروشتى مرۆف
جىيا نابىتەوہ، بە پىتى ناوبرا مرۆف دوولەتتەيە، لەبەرئەوہ دوو
سروشتىشى ھەيە: يەكەم شەيدايى و دووھم زىرىيە. لە دەرەوہى

هانرو تاپانی کلامی دهلیت: "ب پتی هۆبس بناغ—یه کی سروسشتیی بۆ کۆنتراکتی کۆمه لگا ترسه. هیززی مانه وه به له ژياندا که به هیززترین دهماری جولانه وهی مرۆفه". له کۆمه لانی دیریندا هه موو لایهک له شه پدا بووه دزی نهوی تر. ژیان ترسناک، نادیارو کورت بووه. نهو ترسهی که هه موو لایهک دهگریته وه په یمانیکی کۆمه لگای فهرز کردوه. مرۆف بۆ نهوهی بگات به ناشتی و دلنیایی، خۆی دهخانه دهستی حکومه تیکه وه. به چونه ناو په یمانی حکومه ته که وه واز له و مافه دیرینهی خۆی دههینیت، که به پتی هۆبس له راستیدا له کۆمه لگایه دا مرۆف هیچ مافیکی نیه، چونکه کهس هیچ نهکریکی بۆ دانهراوه و هه ر کهسه و دهبت هه رچی له دهست دیت بیکات بۆ پاراستنی خۆی. له م کۆنتراکته دا، به پتی هۆبس، مرۆف دهبت واز له وه بهینیت که مافیکی دیارینه کراوی هه ببت بۆ هه موو شتی، دهتوانیت له جیانی نهوه به ئازادییهک له گه ل نهوی تر دا رازی ببت که له هه ردولاوه ببت (75/4).

هۆبس بر وای وایه باری سروسشتی بهو شتیه وهی که باری شه ری خه لکه که نه بویت و مرۆف مافی هه بویت تیاپدا، داهینانیکی نهقلانییه و لای وایه هه موو مرۆف له سه ره تایی میژوودا جاریک له و باری سروسشتیه دا ژیا ببت. ده باره ی نه وهش که له نه مریکا خه لگ له زۆر شویندا ببت حکومه ت ژیاوه، رای واپروه که نه وه ژیانیکی ئازده لیه و دهلیت به لام باری سروسشتی هه میشه له هه ره شه کردن دایه. ناوبراو سه رده می شه پکی ناو خۆی، نهو "باری سروسشتیی" ئاساییهی خۆی باسی دهکات، بینهیوره که مرۆف له و مافو به رقه راریه بووه که پشتر هه ی بووه (117/3). نهوهی راستی ببت هه ندیک جار فهیله سوغه کان باری سروسشتی وهکو تاقیگایه کی فکری به کار دههین بۆ گێرا نه وهی هه ندیک دیارده بۆ سروسشتی مرۆف، یاخود به پیچه وانه وه، بۆ پیشاندانی نهوهی که هه ندیک دیارده سه رچاوه ی له سروسشتی مرۆفه وه ره گرتوه.

جۆن لۆک (1632-1704)

جۆن لۆک وهکو تۆماس هۆبس باری سروسشتیی رهش نابینیت. به پیچه وانه ی (هۆبس) وه که لای واپروه نه ماف نه نه رکه نه مۆک، له باری سروسشتیه دا نه بوون، لۆک لای وایه یاسای سروسشت له باری سروسشتیه دا دهخوات، هۆکاری نه م بۆ چونه شی ده که رته وه بۆ پروانگه یه کی ئاینیی که خودا هه مور نهو شتانه ی سه ر زهوی به ئازده ل و په که وه به خشیوه به مرۆف. مرۆف خاوه نی نه م سامانه یه له سروسشتا و له سه خیتی "خودا" دا، بووه که ژیا نی هه موو مرۆفی پتی بگۆزه ریت. نه م بۆ چونه ی که خودا سامانی زهوی به گۆیره ی پیوستیی مرۆف خه لقا ندره، به شتیکی بنچینه یی بووه له "فیسیکۆ-تیلۆجی" که بیریکی کۆنه و رۆلکی که وه ره ی بینهیوره له سالانی (1700) دا. به گۆیره ی لۆک، له باری سروسشتیه هه ر مرۆفه به شتیکی خۆی هه یه که یاسای سروسشت نهوه ی پتی ده به خشیته که دهستی پته وه ی ببت. نه گه ر مرۆف په لاماری مۆلگی به کتیکی تریشی دا، نهوا یاسای سروسشت ده شکی ببت. **سفیڤ ئیریک** دهلیت لۆک باری سروسشتیی وه کو باریکی باش ده بینیت. به لام جیبا وازی سه ره کی له نیوانی نهو و "هۆبس" دا ده باره ی ماف و یاسایه له

لایهک و حکومه ت له لایه کی تر. به پتی هۆبس ماف و یاسا به ببت ده زگای سیاسی بوونی نیه. به لام به گۆیره ی لۆک ماف و یاسا له حکومه ت پتکهینان بنچینه یی ترن. به پتی هۆبس حکومه ت دروست دهکرت بۆ نهوه ی بقوانیت ماف و یاسا بخه لقی ببت. به لام لای لۆک حکومه ت ته نهوا دهتوانیت ماف و یاسا ته سدیق بکات و بیان پاریزیت. به گۆیره ی لۆک ره وایی بوونی حکومه ت ته نهوا له وه دایه که تا که کانی له ده سدریزی نه وانه ی خۆی و کهسانی ده ره وه که یاسای سروسشت ده شکی ن، بپاریزیت. باری سروسشتی لای لۆک ته نهوا که موکو پیه کی بنچینه یی هه یه که نه ویش بریتیه له وه ی که نه گه ر په کتیک یاسای سروسشت بشکی ببت ناتوانیت سزا بدریت. نه مه نهو که موکو پیه یه که و دهکات پتکهینانی حکومه ت پیوست ببت.

ئیریک دهلیت هه ردوکیان، هۆبس و لۆک له وه دا په کن که حکومه ت بۆ نه وه یه که پاریزگاری تاک بکات. به لام به گۆیره ی هۆبس تاک هیچ مافیکی به رامبه ر حکومه ت نیه، ته نهوا نه گه ر حکومه ت ئاسایش و ناشتی پتی به خشیته. به لام به گۆیره ی لۆک حکومه ت ته نهوا نه کاته دهتوانیت دا وای نه وه له تا که کانی بکات که سه ر به حکومه ت بن، که بتوانیت نهو مافانه یان بداتی که له باری سروسشتیه هه یانه (118/3).

جان جاک رۆسو (1712-1778)

به جیبا وازی له گه ل هۆبس، رۆسو رای وایه که مرۆف سه ر ج نیه له خاله تیکی سروسشتیه به م شتیه یی ئیستا په لامه ره ره و دژکار ببت. به پتی ناوبراو، له باری سه ره تادا هه ر که سه وه بۆ خۆی ببت هاریکاری ژیاوه. له م ژیا نه شدا دوو په رهنسی پی ئیش په رتیه ی بر دووه. په که سه م به رزه وه ندی گۆزه رانی ژیا ن، دوو هم سۆزو هاوه ستیی که ئاماده نه بوونیک لای مرۆفه که دروست دهکن گران ببت ببینیت هه ستیاریکی تر مرۆف ببت یان ئازده ل، ئازار بچیتیت. نه م سۆزو هاوه ستیه ش زگماکیه، رۆسو ده ست بۆ جولانه وه ی منال، وه کو به که م و ساکارترین هه لسه وکه وتی رژی مرۆف، راده کیشیت و دهلیت نه وه نده سروسشتیه که ئازده لیش هه ندیک جار دهی ناسیته وه. رۆسو لای وایه تا مرۆف ناچاری هاوکاری به کتری نه بووه، ئازاد بووه. کشتو کال و به ره م گۆرینه وه سنووری بۆ ئازاده یه کی دا ناوه (8/5). ناوبراو به گشتی ده باره ی گواسته نه وه له باری سه ره تاوه بۆ پتکهینانی کۆمه لگا رای وایه مرۆف له باری سروسشتیه که یشتوته نوقته یه که که کۆسه کانی ژیا ن له به رده مهیدا قورستر بوون له وه ی که ته نهوا به هیززی خۆی بتوانیت به سه ریا ندا سه ر بکه ویت. نهو کاته ئیتر مرۆف نه یوانیوره به رده وام ببت به ببت نهوه ی گۆرائیک به سه ر جۆری ژیا نیدا بهینیت. به لام له به ر نهوه ی که مرۆفه که ناتوانیت هیززیک زیاتر له توانای خودی خۆی ده ر بدات و ته نهوا دهتوانیت نهو هیززانه یه ک بخات و ئاراسته بکات که هه ن، نهوا هیچ دهستی وایه کی تری نه بووه بۆ به رده وامیی ژیا ن جگه له په کخستنی هیززه تا که کان بۆ یه که هیززی که وه ره ی کۆگرا وه که بتوانیت به سه ر کۆسه کاندای سه ر بکه ویت و نه م هیززانه له په ک هیززی هه لسه رینه ردا یه ک بخات بۆ کاریگه ریه کی هاوکار. چۆن نه م هیززه هاو به شه کار هه لسه رینه ره که ده سه لاتیکی سیاسی دهگریته وه، بتوانیت چ له روی ئازادی و چ له روی خاوه ندریتی

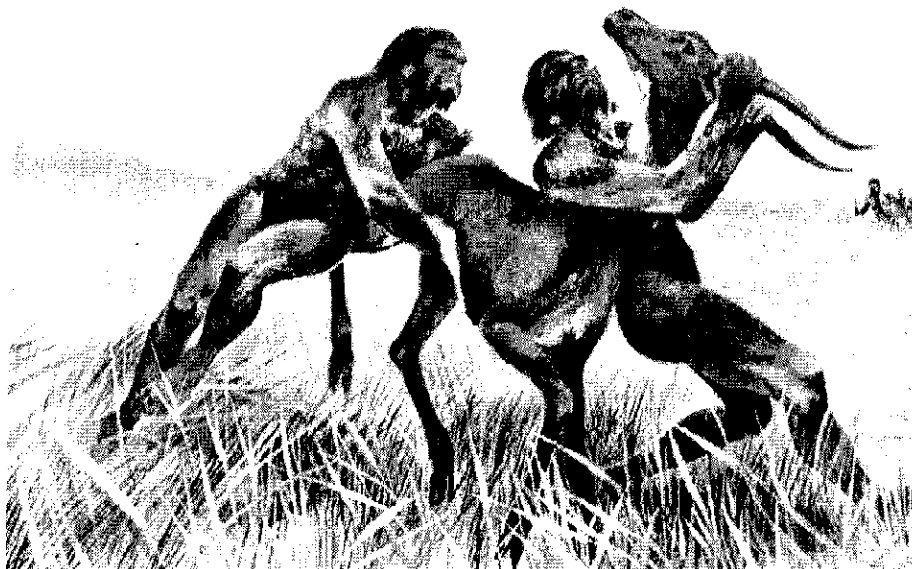
رۆسۆ: ھەمیشە جیاوازییەکی گەورە ھەبە لە نێوانی ئەودا کە جەماوەریک ژێردەستە بکەیت، لەگەڵ ئەودا کە کۆمەڵگایەکی بەبیت بەرێو.

دەلیلت وازھێنان لە ئازادیی وازھێنانە لە کارەکتەری خود وەک
مرۆف. ئەوەی لە لایەکەوە داوای دەسەلاتیکی مۆتلەق بکەیت و لە
لایەکی ترەوە ملکہ چیبەکی بێ سنوور، پێکەوتنیکی بێ مانا و ناکوکە
(23/2). رۆسۆ دەلیلت: ھەمیشە جیاوازییەکی گەورە ھەبە لە نێوانی
ئەودا کە جەماوەریک ژێردەستە بکەیت، لەگەڵ ئەودا کە
کۆمەڵگایەکی بەبیت بەرێو (26/2).

کۆنتراکت و ھوکۆ تاھرازیکی سیاسی دژی زۆردار

بیری کۆنتراکت دەگەرێتەو بۆ دەوری ئەنتیک و میژووی ناوھراست.
دەوری ئەنتیک (700-480) سەل پێش لە داھیکبوونی مەسیح
دەگرتەوھە میژووی ناوھراستیش دەکەوتتە نێوانی (500) سەل داوی
لە داھیکبوونی مەسیح تا سەلانی 1400 (6). بەلام بیری کۆنتراکت لە
کۆتایی سەلانی (1500) دا بە کیشیکی قورستەرەو دەرکوت. چونکە
ئەو کاتە لە خەباتی سیاسیدا دژی دەسەلاتی مۆتلەقی پادشا بەکار
دەھێنرا. بەکارھێنەرەکانیش ھۆججینۆتەکان بوون، ئەو پڕۆتستانیەتە
فەرەنسیانەیی سەر بە لیکدانەوھێ "زۆینگلیس" و "کالفین" کە
دەسەلاتی پادشای کاتۆلیک رێگای ناپەنەکی لێ گرتیوون (13/1).
لە سەلانی (1570) دا چەند پارچە نوسراوتکی بێ ناوھراستیان
بلاوکرایوھە کە تیاياندا مەسەلەیی ھۆججینۆتەکان لە تیرمی پەیمان
کۆمەڵگادا بلاوکرایوھە. بەناوبانگترینیان ئەم پارچەییە بوو: "داوای
ماف دژی زۆردار" کە لە سالی (1579) دا بوو. ئەو کساتە
دەسەلاتی پادشا بۆ بەرپێچیلێکردن ئەبوو. بیریاری ھەرچبەکی بەدایەو
ھەرچی بگردایە بەرھەستیی لێ نەدەکرا. ھۆکارەکەشی ئەو بوو کە
پادشا دەسەلاتی راستەوخۆ لای خواوھ بۆ دیت. لە "داوای ماف دژی
زۆردار" دا، داوای ئەو کرا بوو کە لە جیاتی ئەوھێ پادشا پەییوھندی
راستەوخۆیی بە خواوھ بیت، پێویستە کۆنتراکتیکی لە نێوان ئەو و
خەلکدا ھەبیت. کۆنتراکتیکی کە ھەر کاتیک پادشا سەرپێچیی لە
پەیمانی خوا کرد یاخود خەلکی چەوسانەوھ، بتوانریت لابیریت.
سەفین ئوفە دەلیلت: "ئەمە بۆ کاتی خۆی بە پەیمانکی سیاسی
شۆرشگیرانە لە قەلەم دەدرا" (14/1). بەلام ھەرچەندە تێمەش لە
سالی 1998 دا، کەچی ئەوھێ لەناو فەرەنسیەکاندا (418) سال

تا کە کانێھە پارێزگاریی لە ئەندامەکانی بکات، تەشەقە لە پەکی
بنەرەتیھە چارەسەرەکی کۆنتراکتی کۆمەڵگایە (27/2).
ئەم پەیمانە ئۆرگانیھێ رۆسۆ، واتە کە کۆبونوھێ تاکەکان گشتیک
دروست دەکەن، وەکو ئەوھێ کە مۆتلەقە خانەیی لەش لە ئۆرگانە
جیاوازەکاندا مۆفیک پێک دەھێنن. پێکەوتنیکی تر دەدات بە
کۆنتراکتی کۆمەڵگا. رۆسۆ دنیا و نابینیت کە لە بواری سیاسیدا و
بکەوتتەوھ کۆنتراکت لە نێوانی پادشا و خەلکدا ھەبیت. بە واتایەکی
تر، مەسەلە کە لای رۆسۆ ئەوھە نەبە کە کۆنتراکتی نێوان پادشا و خەلک
بە جۆریکی تر بیت، بە لکو سەفین ئوفە و تەنی ھەر دان بەوھشدا
نابیت کە کۆنتراکتی کۆمەڵگا لە نێوانی پادشا بکەو خەلکە کە پەدا
بیت، لە رۆحیکی دیموکراتیھەو، لە جیاتی ئەوھە کە سە تاکە لە
کۆنتراکتیکی کۆمەڵگادا مافی بیریاردان دەدات بە کۆمەڵگا و ھوکۆ
گشتیک (14/1). بە پێی رۆسۆ: ھەر یەکە لە تێمە خۆی و ھەموو
ھیزیکی دەخاتە ژێر "سەرگردایەتی بالایی خواستی گشتییەوھ. بەلام
ئەمە کە؟ ئەو کاتە کە ھەر ئەندامیک بە شێکی جیانەکراوھ بیت لە
گشتەکە. ئەم خواستی گشتییە چە؟ ئەوھە کە لە ھەمووھە
سەرچاوە وەر دەگرتیت و لە پێناوی ھەمووھشدا، پێکرا بیریاری
لەسەر دەدریت و دەنوسریت و بە بەکارھێنانی گشتی. ئەوھێ
خواستیش دەکات بە گشتی بە پەیی یەکەم ژمارەیی دەنگەکان نەبە،
بە لکو بەرژوھەندیی ھاوھەشە کە دانیشتوانەکان یەکدەخات (15/5).
بە پێی ئیریکی گرنگترین نۆرمی پەیمانی کۆمەڵگا لای رۆسۆ ئەوھە
کە ھەموو ئەوانەیی دەبیت گۆتواریەلی یاسایەکی بن، پێویستە لە
دانانی ئەو یاسایەشدا بەشداری بووین (140/3). بە پێی ئەپنار
ئیریکیسۆن، رۆسۆ لای وایە پێکەوتنیکی بۆ ئەوھێ بخواز دەبیت
بۆ چاکەیی ھەموو بیت. لە پەیمانکی ملکہ چیبیدا خەلک ئازادیی خۆی
دەبەخشیت بۆ ھیچ. خەلکیکی بێ مەرج خۆی بخاتە ژێردەستی ھەر
دەسەلاتیکەوھ، ھیچ نرخیکی لە بباتی وەرناگرتیت (13/5). رۆسۆ

له‌مه‌ویه‌ر په‌یام‌یک‌ی سیاسی‌ی شو‌ر ش‌گ‌یر بو‌وه، بۆ‌ئ‌یم‌ه ه‌ی‌شتا نه‌هات‌وته ک‌ای‌ه‌وه. چ‌ون‌که وه‌کو له ژماره‌ی پ‌ی‌ش‌س‌ودا با‌سم کرد، ک‌ورد می‌ل‌له‌ت‌یک‌ی ب‌ئ‌ ک‌ون‌تراک‌ته، می‌ژ‌وو‌ه‌که‌ی می‌ژ‌وو‌یه‌که‌ی ب‌ئ‌ مه‌رج‌ه‌و سه‌ر‌کر‌ده‌کان‌ی تا نه‌مر‌ژ بۆ‌ ل‌ا‌بر‌دن ن‌ین. ج‌گه له‌وش تازه بۆ‌ س‌الی (2000)، پ‌اش ه‌ه‌زاران ق‌ور‌بان‌ی و کاره‌سات و پرو‌دا‌وی گ‌ه‌وره‌ی وه‌کو ه‌له‌ب‌ج‌ه‌و نه‌ف‌ال و پ‌ا‌ه‌ر‌ین، سی‌س‌ت‌یم‌یک‌ی ده‌سه‌لات‌ی وا له‌ ح‌یز‌به‌کان‌ی باش‌ور دروست ده‌ب‌یت که سه‌ر‌ۆ‌کی په‌ک‌یت‌ک له‌ ه‌یزه‌کان‌ی (مه‌سه‌ود بار‌زان‌ی) بۆ‌ نه‌وه‌ی له‌ ق‌ود‌سیه‌تی که‌م نه‌ب‌یت‌ه‌وه نه‌چ‌یت ناو په‌له‌مان‌یک‌ه‌وه که زۆ‌ریه‌ی دان‌ی‌شت‌وان‌ی ژ‌یر ده‌سه‌لات‌یان به‌ شان‌ازی‌ه‌وه ده‌نگ‌یان بۆ‌ دا‌وه.

نا‌ید‌ی‌ای ک‌ون‌تراک‌ت له‌ ن‌پ‌وان‌ی ده‌سه‌لات‌دارو خ‌ه‌ل‌ک‌دا له‌ ل‌ای‌ه‌ن مه‌روه‌ها نو‌وس‌ره ک‌ات‌ۆ‌لی‌که‌کان‌ی‌شه‌ره به‌رز‌ک‌رایه‌ره. **خ‌و‌وان د‌ئ‌ م‌اری‌بان‌ا** (1537-1624)، که‌ په‌ک‌یت‌ک ده‌ب‌یت له‌ ک‌ات‌ۆ‌لی‌که‌ سه‌ره‌بار‌زی‌ه‌ ئ‌ی‌س‌پ‌انیه‌کان، به‌رای س‌ف‌ین ئ‌و‌فه ه‌انس‌ۆن، ه‌ه‌نگ‌او‌یک‌ زیات‌ر له‌وه‌ی ک‌ۆن‌ ده‌رات، به‌وه‌ی که‌ زیاد له‌ (364) سال له‌مه‌ویه‌ر ده‌ل‌یت نه‌گ‌ه‌ر پ‌اد‌شا له‌سه‌ر ک‌ون‌تراک‌ته‌که‌ی ن‌ی‌وان خ‌ۆ‌ی و خ‌ه‌ل‌ک نه‌ر‌ۆ‌شت وه‌کو تا‌که ر‌ینگا ده‌ت‌وان‌یت بش‌کو‌ژ‌یت.

س‌الی (1651) فه‌له‌س‌وف‌ی ئ‌ینگ‌لی‌زی **ت‌ۆ‌ماس ه‌ۆ‌یس** ک‌ت‌ی‌ب‌یک‌ی به‌ نا‌وی (**Leviathan**) وا‌ته ده‌سه‌لات‌دار، ده‌ر‌کرد. له‌و ک‌ت‌ی‌به‌دا ق‌ول‌ن‌ر و فه‌لسه‌فی تر له‌وانه‌ی پ‌ی‌ش‌وو ت‌ی‌ۆ‌ری ک‌ون‌تراک‌تی خ‌سته رو‌و. **س‌ف‌ین ئ‌و‌فه** ده‌ل‌یت ه‌ۆ‌یس له‌ ب‌اری سی‌اس‌یه‌وه ت‌ی‌گ‌ه‌شت‌نه‌که‌ی ر‌ینگ ق‌ل‌ب‌ کرد‌وه. تا نه‌و ک‌اته ت‌ی‌ۆ‌ری ک‌ون‌تراک‌ت به‌کار ده‌هات بۆ‌ د‌ژ‌ایه‌ت‌یک‌رد‌نی ده‌سه‌لات‌ی ب‌ئ‌ سن‌وری پ‌اد‌شا. به‌لام نه‌وه به‌ پ‌ی‌چ‌ه‌وانه‌ی زۆ‌ریه‌ی ت‌ی‌ۆ‌ر‌کاره‌کان‌ی ک‌ون‌تراک‌ته‌وه، ت‌ی‌ۆ‌ره‌که‌ی به‌کار ه‌ینا بۆ‌ دا‌ک‌ۆ‌کی کرد‌ن له‌ ده‌سه‌لات‌ی مو‌تل‌ه‌قی پ‌اد‌شا‌وار‌ی و ابو‌و که په‌یمان‌ی کۆمه‌ل‌گا ک‌ات‌یک‌ هاته‌ ک‌ایه‌ره خ‌ه‌ل‌ک به‌ ش‌ی‌وه‌یه‌کی مو‌تل‌ه‌ق به‌نده پ‌ی‌روه‌ی. نه‌مه‌ش به‌ پ‌ی‌چ‌ه‌وانه‌ی **چ‌ۆن ل‌ۆ‌ک‌ م‌وه** که رای و ابو‌وه خ‌ه‌ل‌ک به‌ ک‌ون‌تراک‌ته‌وه نه‌به‌ست‌را‌وته‌وه نه‌گ‌ه‌ر پ‌اد‌شا ل‌ئی ل‌ادا. نه‌م بۆ‌چ‌و‌ونه‌ی چ‌ۆن ل‌ۆ‌ک بۆ‌ ت‌ی‌ۆ‌ری ک‌ون‌تراک‌ت تو‌ان‌را له‌ ک‌ی‌ان‌ی شو‌ر‌پ‌شی فه‌ره‌ن‌س‌ی‌یدا، وه‌کو سه‌لم‌اند‌ن‌یک بۆ‌ ک‌ۆر‌ینی کۆمه‌ل‌ایه‌تی، به‌کار به‌ی‌ن‌ر‌یت. به‌ پ‌ی‌ی س‌ف‌ین ک‌ات‌یک‌ په‌ی‌وه‌ندی پ‌اد‌شا و خ‌ه‌ل‌ک له‌سه‌ر نه‌وه بنا‌غه‌یه‌ وه‌ست‌ایه‌وه که پ‌اد‌شا له‌ ک‌ون‌تراک‌ته‌که‌ی ل‌ای دا‌وه، ئ‌ی‌تر ما‌ن‌ای و ابو‌و که ک‌ون‌تراک‌ته‌که‌ ده‌بو‌و ب‌گ‌ۆ‌ر‌ر‌یت‌یان ر‌است‌ره‌ل‌وه‌ش‌پ‌ن‌ر‌یت‌ه‌وه، که نه‌ج‌امه‌که‌ی دا‌گ‌ر‌تن‌ی پ‌اد‌شا بو‌و (64/7). به‌لام ن‌ایا ه‌ۆ‌یس که ت‌ی‌ۆ‌ری ک‌ون‌تراک‌تی ق‌ل‌ب‌ کرد‌وه بۆ‌ دا‌ک‌ۆ‌کی له‌ ده‌سه‌لات‌ی مو‌تل‌ه‌قی پ‌اد‌شا، ده‌ت‌وان‌یت پاسا‌وی ده‌سه‌لات‌ی سه‌ر‌کر‌ده‌ی ح‌یز‌به‌کان‌ی باش‌و‌وری ک‌ورد‌ستان ب‌داته‌وه؟

ه‌ۆ‌یس له‌ می‌ژ‌و‌وی فه‌لسه‌فه‌ی سی‌اس‌ی‌دا سه‌ر‌چ‌ا‌وه‌ی ق‌ه‌ری‌حه‌ی زۆ‌ریه‌ی ب‌ی‌ر‌کاره ک‌ۆن‌پ‌ار‌یزه‌کان بو‌وه. ل‌ای و ابو‌وه ده‌سه‌لات بۆ‌ به‌ش‌کرد‌ن ن‌اب‌یت. ده‌سه‌لات باش‌تر واپه له‌ ده‌ستی سه‌ر‌دا‌ر‌یک‌دا ب‌یت، نه‌گ‌ه‌ر نا له‌ ده‌ستی ده‌سه‌نه‌یه‌ک‌دا ک‌ۆ‌ب‌یت‌ه‌وه له‌گ‌ه‌ل بۆ‌ نم‌و‌ونه په‌له‌مان‌دا به‌ش نه‌ک‌ر‌یت. بۆ‌چ‌و‌ونه‌کان‌ی ده‌رب‌اره‌ی ن‌ازاد‌یی به‌چ‌ۆ‌ر‌یکه که س‌ف‌ین ئ‌و‌فه ده‌ل‌یت نه‌م جۆ‌ره ب‌ی‌ر‌کرد‌نه‌وه به‌ بۆ‌ ب‌ی‌ر‌کرد‌نه‌وه‌یه‌کی م‌ۆ‌د‌یر‌ن ده‌رب‌اره‌ی "ن‌ازاد‌یی" نه‌وه‌نده نام‌ۆ‌یه که ه‌ه‌ست ناک‌ه‌م به‌ر‌به‌چ‌دان‌ه‌وه‌یه‌کیان ق‌ه‌رز‌اری خ‌و‌یت‌ن‌ه‌ر ب‌م (86/7). ه‌ه‌روه‌ها **هان‌ن**

تا‌پ‌انی ده‌رب‌اره‌ی رای ه‌ۆ‌یس له‌سه‌ر "م‌اف" ده‌ل‌یت فه‌لسه‌فه‌ی ه‌ۆ‌یس زیات‌ر به‌سه‌ر ژ‌ماره‌یه‌ک گ‌ور‌گ‌دا ده‌سه‌لم‌یت که د‌وا‌ی ما‌وه‌یه‌ک گ‌ه‌ران له‌ شو‌ت‌ن‌یک‌دا ک‌ۆ‌ن‌ه‌وه‌و بۆ‌ نه‌وه‌ی به‌ک‌تری نه‌خ‌ۆن گ‌ه‌له‌ گ‌ور‌ک‌یک پ‌یک به‌ی‌ن و په‌ک‌یک له‌ خ‌ۆ‌یان ب‌گ‌ه‌ن به‌ سه‌ر‌ۆ‌ک‌یک‌ی سه‌ر‌دار (76/4). ده‌سه‌لات‌داره‌کان‌ی ک‌ورد له‌ س‌الی (2000) پ‌ش‌دا نه‌وه فه‌له‌س‌وف‌ه‌ش (وا‌ته ه‌ۆ‌یس) ن‌ایان ک‌ر‌یت‌ه‌وه که پ‌ار‌یز‌گ‌اری له‌ ده‌سه‌لات‌ی مو‌تل‌ه‌قی پ‌اد‌شا کرد‌وه. ئ‌ین‌د‌یف‌ید‌وال‌یز‌می سی‌اس‌ی به‌ به‌ر‌ب‌ل‌ا‌وی په‌که‌م ج‌ار له‌ س‌ال‌انی (1600) دا ه‌اته ک‌ایه‌وه. ل‌ای **ت‌ۆ‌ماس ه‌ۆ‌یس** و **چ‌ۆن ل‌ۆ‌ک** و ژ‌ماره‌یه‌کی زۆ‌ری تر ب‌ی‌ری نه‌وه ه‌اته پ‌ی‌شه‌وه که نه‌ر‌کی سه‌ر‌شان‌ی ح‌ک‌ومه‌ته به‌ر‌ژ‌وه‌ندی تا‌که که‌س پ‌پ‌ار‌یز‌یت. ه‌ۆ‌یس و ل‌ۆ‌ک وه‌کو زۆ‌ریه‌ی نو‌وس‌ره‌کان‌ی س‌ال‌انی 1700 دو‌و که‌س بو‌ون له‌وانه‌ی که ل‌ایان و ابو‌وه ح‌ک‌ومه‌ت ده‌ب‌یت تا ر‌اده‌یه‌کی زۆ‌ر له‌ سه‌ر بنا‌غه‌ی ر‌ه‌زامه‌ندی نه‌ندامه‌کان‌ی دروست ب‌ب‌یت. به‌ پ‌ی‌ی **س‌ف‌ین ئ‌یر‌یک** نو‌سه‌ره سی‌اس‌یه‌کان ه‌ر چ‌ۆن‌یک ج‌یا‌واز له‌و ن‌اید‌ی‌ایه‌ د‌وا‌ب‌یت به‌لام نه‌وه‌یان ده‌رخ‌س‌ت‌وه که: ح‌ک‌ومه‌ت‌یک بۆ‌ نه‌وه‌ی له‌سه‌ره‌وه ن‌ی‌شی خ‌ۆ‌ی ب‌کات ده‌ب‌یت کار‌به‌ده‌ست‌انی خ‌ۆ‌ی و تا‌که‌کان‌ی ژ‌یر ده‌سه‌لات‌ی د‌ل‌ن‌یا ب‌کات له‌ چ‌ه‌ند ده‌سه‌که‌وت‌یک‌ی د‌یار که مر‌ۆ‌فه‌کان نه‌ت‌وان‌ن له‌ ده‌روه‌ی ده‌سه‌لات‌ی نه‌و ح‌ک‌ومه‌ته په‌ید‌ای ب‌گ‌ه‌ن (115/3).

که‌واته به‌ پ‌ی‌ی نه‌و ت‌ی‌گ‌ه‌شت‌نه بۆ‌ نه‌وه‌ی له‌ رو‌وی سی‌اس‌یه‌وه به‌و د‌ام‌وه‌ز‌گ‌ایه‌ی که سی‌س‌ت‌یمی ده‌سه‌لات‌ی ح‌یز‌به‌کان دروست‌یان کرد‌وه بو‌ت‌ر‌یت "ح‌ک‌ومه‌ت"، ده‌ب‌یت ه‌ه‌ند‌یک ده‌سه‌که‌وت‌ی ب‌ی‌ن‌را‌ویان ه‌ه‌ب‌یت بۆ‌ نه‌و خ‌ه‌ل‌که‌ی ژ‌یر ده‌سه‌لات‌ی نه‌وان که ک‌ات‌یک ح‌ک‌ومه‌ته‌که نه‌ما نه‌و ده‌سه‌که‌وت‌انه‌یان له‌ده‌ست ب‌چ‌یت. ئ‌نج‌ا ل‌یره‌دا نه‌و پ‌رس‌یاره د‌یت‌ه پ‌ی‌شه‌وه که ن‌ایا خ‌ه‌ل‌کی ک‌ورد‌ستان له‌ژ‌یر ده‌سه‌لات‌ی سی‌س‌ت‌یمی ح‌یز‌به‌کان‌دا چ‌یان ده‌ست که‌وت‌وه یان چ‌یان بۆ‌ د‌اب‌ین ک‌را‌وه که نه‌گ‌ه‌ر نه‌م ح‌ک‌ومه‌ته نه‌ما خ‌ه‌ل‌که‌که له‌ک‌ی‌سیان ب‌چ‌یت؟ من‌یش له‌به‌رده‌می نه‌م پ‌رس‌یاره‌دا خ‌ۆ‌م به‌ ق‌ه‌رز‌اری خ‌و‌یت‌ن‌ه‌ر ن‌ازانم ب‌ی‌سه‌لم‌ین‌م ه‌یچ.

ده‌سه‌لات‌ی سی‌اس‌ی و ده‌سه‌لات‌ی د‌ژ‌کار

کۆمه‌ل‌گا له‌ به‌ر‌ه‌ت‌دا له‌ ر‌ینگ‌ای ک‌ون‌تراک‌ت‌یک‌ه‌وه دروست بو‌وه. نه‌م ک‌ون‌تراک‌ته ک‌ون‌تراک‌ت‌یک‌ی نه‌وس‌را‌وه‌یه‌و پ‌ی‌وی‌س‌تی‌ی ر‌یان ه‌ینا‌ویه‌ته ک‌ایه‌وه. ک‌ون‌تراک‌ت له‌سه‌ر م‌ارج د‌امه‌ز‌را‌وه. ه‌ر ک‌ات‌یک م‌ه‌رج نه‌ما ک‌ون‌تراک‌ت ن‌ام‌ین‌یت، مر‌ۆ‌ف‌یک له‌ ب‌نه‌مایه‌کی سه‌رو‌شت‌یه‌وه (وا‌ته ب‌ن‌ ش‌اک‌اش ب‌یت ل‌ئی یان گ‌فت‌و‌گ‌ۆ‌شی له‌سه‌ر نه‌ک‌رد‌ب‌یت) به‌ مه‌ر‌ج‌یک له‌ کۆمه‌له‌یه‌ک‌دا په‌که‌ی که نه‌وه ده‌سه‌لات‌ه‌ی ل‌ئی دروست بو‌وه ه‌م ب‌ی پ‌ار‌یز‌یت له‌ نه‌ندام‌انی گ‌رو‌په‌که‌ خ‌ۆ‌ی و ه‌م له‌ ه‌ه‌ر‌ه‌شی ده‌روه‌ه. ه‌ر ک‌ات‌یک نه‌م مه‌ر‌جان‌ه نه‌ما، ه‌ر په‌ک‌یک‌ی به‌ه‌یز‌تر ب‌یت و م‌الی په‌ک‌یک‌ی ب‌ئ‌ ده‌سه‌لات‌ر ز‌ه‌وت ب‌کات، یان ه‌یز‌ت‌یک نه‌بو‌و له‌ به‌رام‌به‌ر ه‌ه‌ر‌ه‌شی ده‌روه‌دا نه‌ندامه‌کان‌ی ب‌پ‌ار‌یز‌یت، ه‌ه‌ل‌وه‌شان دروست ده‌ب‌یت. نه‌مه ئ‌ی‌ن‌ر نه‌و باره‌یه‌که مر‌ۆ‌ف‌له‌ سه‌ره‌تا‌دا بۆ‌ به‌ر‌ده‌وام‌بو‌ون له‌ ک‌ون‌تراک‌ت‌یک‌دا کۆمه‌ل‌گ‌ای ل‌ئ‌ دروست کرد‌وه. ل‌یره‌دا له‌ ت‌ی‌ۆ‌ر‌یک نه‌و به‌شه ده‌خ‌مه رو‌و که په‌ی‌وه‌ندی به‌م با‌سه‌وه ه‌یه.

ت‌ی‌ۆ‌ری د‌و‌پ‌الی ده‌سه‌لات:

ه‌ه‌موو ده‌سه‌لات‌یک دو‌و پ‌الی ه‌یه. په‌که‌م پ‌الی نا‌وه‌وه، دو‌وه‌م پ‌الی

هیزه دژکارهکان
جگه لهوهی که
خۆیان دهست
دریژکهرن بۆ
ئهنادامهکانی
خۆیان، دلتیاییشن
بۆ هیزه بیگانه،
که کورد کوشن
له سهریان
نهکهو پیت

وینه کۆمهڵیک لای کورد که له لایهن حکومهتی عێراقه، بۆ باکانه، له بهرچاری جهماورهکه گوللهباران دهکرین.

دهروه.

1- دهسهلاتی سیاسی: ئهوه دهسهلاتیه که بالی ناوهوهی بالی ریخستن و بهریوهبردنی کۆمهلهکهیهتی و بالی دهروهی بالی پارێزگاری خهلهکهیهتی له سههر خاکی خۆی له مهترسیی دهروه.

ههسوو دهسهلاتیک بۆ ئهوهی پیتی بوتریت دهسهلاتیک سیاسی دهبیته لایهنی کهمی ئهوه مهرجانهی تیا بیته. ههر دهسهلاتیک ئهوه مهرجانهی تیا نهبوو پهوایی سیاسی نیه.

ب- دهسهلاتی دژکار: ئهوه دهسهلاتیه که بالی ناوهوهی بالی تیکدانی پهوتی ئاسایی و بۆدواوهبردنی کۆمهلهکهیهتی و بالی دهروهی بالی دهست لایه بهردان و فهوتاندنی کهسهکانیتهی له بهردهمی مهترسیی دهروه دا.

ههر دهسهلاتیک ئهوه مهرجانهی تیا بوو له دهروهی نهخشهی سیاسهته. ئهم دهسهلاته بۆ ئهوه نیه گفتزگۆی له سههر بکریته چی بکات، بۆ ئهوهیه لایه بریت.

ئایا به پیتی ئهم تیۆره دهسهلاتی ئهوه سیستیمهی ژمارهیهک پارت و هیزه له باشووری کوردستاندا دروستیان کردوه دهسهلاتیک سیاسی یان دژکار؟ لهم نموونانهی خوارهوه ورد بههروه!

له سههر ئاستی بالی ناوهوه: سههدی بهخهه کارکه و تراکتۆر و شوڤل، که سامانیکی میلیین و ئامیری ئاوهدا نکرده و هه بۆ ئهوهی ئابورین، ئهوه دیو دهکهن و دهیان فرۆشن بۆ خۆیان، گروپی قاچاخچیتی و بازرگانی، هه فایاناسا دروست دهکهن که دژکاری ئابورییهکی ئاسایی و نهجامه کهی نا هه مواریی دهخاتهوه، له سههر خراپه کاریی ناویان دهچیته راپۆ. تی نه منستییهوه، مالی خه لکیی داگیر دهکهن. "ئیریک فالتهی" قسه کهری نهتهوه په ککرتهوه کان له پۆزی ئی مانگی یانزهی پار، به پۆیته ده لیت: "سه ره رای که رهنتی سه ره کی" په کیتی و "پارتی"، به لکه مان به دهسته وهیه که لهم دووه ههفتهیهی دوا بیدا 7000 که سه له شوینی خۆیان راکوینزا وون و دابه شه کردنی نازو و قه دا و ده زمان له ناوچه که دا به و هۆیه وه گران بووه. ههروه ه ناویرا و ده لیت "ئهم سیاسهتی راکوینزانه وه که سیاسهتی پاک کرده وه وایه و به زۆری ژن و منال و پیری تیا دهچیت (19/9). له کاتی که دا مناله کورد له ناو ته نه کهی خۆدا ده که ریت بۆ پارچه نانیک دهسه لاتاره کان مه سه به خ له مهاله کان بیا ندا

دروست دهکهن و بانقهکانی دهروه یان به دۆلار ده ناخن. له کاتی که منالان له قوتابخانه کورسی نیه له سههری دابنیشن، قوربانیهکانی هه له بجه پارهیان پێ نیه بجه بۆ لای دوکتۆر، ئهوان ملوینه ها دینار سههر دهکهن له شههری په کتر کوشتن و وێران کردنی ژبانی خه لک و کۆمه لگادا.

له سههر ئاستی بالی دهروه: واته که دهسه لاتیک ده سه بهرداری ئه ندامهکانی بیت و بیان خاته بهردهمی مهترسیی دهروه، نمونه زۆره لهوانه: ته ماشای ئه و وتاره بکه که عومه ر نوری قادر لهم ژمارهیه دا نووسیویه تی. ئهم وتاره ئه وه پیشان ده دات که چۆن ژمارهیه ک لای کورد له بالی ناوهوهی ده سه لات هه ل دین و بالی دهروه شی چۆن ده سه بهرداریانه. نمونهی کۆچ و خنکان و کوزراتی پێگای کوردستان جیه پێشتن و ئاواره بوونی بابتهی وه کو کوردهکانی پاکستان، پیشانی ده دن که ئهم ده سه لاته دوره له وه وه له سههر میزیی سیاسهت باس بکریته. ده ربارهی ئه و خاله ش که ده سه لاتی دژکار خه لکه کهی بخاته بهردهمی مهترسیی دهروه، ئه مانه نمونه ن؛ شههری ناو خۆ که شههری ولاتانی بیگانهیه له سههر خاکی کوردستان و به کورد خۆشی ده کریته، هینانه وهی سوپای سههدام حوسهین، له پیش سوپای تورکییه وه رۆشتن، هینانی سوپای ئیران بۆ سههر کۆیه، هینانی ده رگا جاسوسییهکانی ولاتان بۆ کوردستان و تیرۆر کردنی کوردی رۆژه لات. له کاتی که له ژیر ده سه لاتی یاسر عه رقات دا که له ریکه وتندان له که ئ ئیسرا ئیل، مناله فه له ستینی بهرد ده کریته هیزهکانی ئیسرا ئیل و ئالا که یان ده سو تپین، له کوردستان، له ژیر ده سه لاتی سیستیمی حیز به کاند مناله کورد ده بیته ههر جاره و به پیر سوپای دا گیر که ریکه وه بجیت. سهرو شتی ئه و نمونهی سهروه به چۆر یکن، که گفتوگۆ که ده خه نه فهقه ره ی دووه می تیۆره که وه. نمونه کان ئه وه پیشان نادهن که ده سه لاتی حیز به کان به کام شیوه سیاسین، به لکو ئه وه ده که یه ن که به چ شیوهیه ک ده سه لاتیک دژکارن. به واتایه کی تر، له وه ده رجوه باسه که ئه وه بیت که ده توار تیت کۆمه لگاکه له وه با شتر به پتوه بجیت و میلی ته که ش له وه زیاتر له مه ترسیی دهروه ده پارێز ریت.

ئه وه ده سه لاتیه که سیستیمی حیز به کان ئیستا له باشووری کوردستاندا پێکیان هینا وه، نه که

له‌به‌رژه‌وه‌ندیی موزلی کورد نیه له مه‌ترسی ناپارێزیت، به‌لکر خزی هه‌ر شه‌یه‌کی گه‌وره‌یه که خه‌لکی کورد ده‌بیت بز مانه‌وه‌ی خزی به‌زوترین کات خزی له کۆنتراکتیکدا رێک بخاته‌وه.

هژی ئه‌و هه‌ر شه‌یه‌ش هه‌له‌یه‌کی فیکری نیه، په‌یوه‌ندی به‌ زانی و نه‌زانیته‌وه‌ نیه، نه‌به‌ستراوه‌ به‌ جامانه‌و بۆینباخه‌وه، به‌لکوله‌ بنه‌ر هتا ده‌گه‌ر پته‌وه‌ بۆ سروشتی حیزب و هیزه‌کان که نه‌ها به‌ فۆرم کورین، ده‌نا له‌ ناره‌وژکدا به‌شیکن له‌ سیاسه‌تی و لاتانی دهره‌وه.

سه‌رک‌ده‌کانی باشووری کوردستان، زۆرداریش نین

ئه‌و زالم و زۆرداری نه‌ی که میله‌نان به‌ حوکمیان رازی نه‌بوون و هه‌ستاوون له‌ دژیان، ئه‌وانه‌ نه‌بوون سوپای بیتگانه‌یان هینابیتته‌ سه‌ر نیشتمانی خۆیان. هیزیک بووه‌ ئه‌گه‌ر خاکی خه‌لکی تریشی داگیر نه‌کردبیت، ئه‌وا پارێزگاریی خاک و خه‌لکه‌که‌ی خزی له‌ هیزی دهره‌وه‌ کردووه. جۆن ستیوارد میل ده‌لێت: "بۆ ئه‌وه‌ی رێ له‌وه‌ بگیریته‌ نه‌دا، مێکی لاوزتری کۆمه‌له‌که‌ بیت به‌ نێجیری کۆمه‌لێکی له‌ ژماره‌نه‌هاتوو، پێویسته‌ دالیک له‌ هه‌موو داله‌کان به‌هیزتر بیت بۆ ئه‌وه‌ی ده‌ست به‌سه‌ر هه‌موویاندا بگیریته‌. به‌لام له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌م داله‌ پادشایه‌ پۆله‌که‌ش وه‌کو داله‌ بچکۆله‌کانی تر ده‌دات به‌ زه‌ویدا، ئه‌وا ده‌بیت هه‌میشه‌ وه‌کو مه‌رجیکی ناچاریی پیاو خۆی له‌ چنگ و دهنوکی ئه‌م داله‌ش بیاریزیت. خه‌باتی تیکۆشه‌ران ئه‌وه‌ بووه‌ که سنووریکی داتین بۆ ده‌سه‌لاتی حوکمی ئه‌م سه‌رده‌ره‌ به‌سه‌ر کۆمه‌له‌که‌دا، بۆ ئه‌وان ئه‌م سنوور دانه‌بووه‌ مانای نازادیی، هه‌روه‌ها به‌ پێی جۆن میل تا مرفایه‌تی به‌وه‌ رازی بووه‌ که‌م و زۆر گه‌ر نه‌تی ئه‌وه‌ی هه‌بیت که به‌ یارمه‌تی دۆزمنیک دژی دۆزمنیکی تر بچه‌نگیت و له‌ لایه‌ن سه‌رده‌ریکه‌وه‌ به‌ر پتوه‌ بیریته‌، هه‌وله‌کانی دژی زۆرداری له‌و سنووره‌ نه‌چوونه‌ته‌ دهره‌وه‌، به‌لام وه‌ختیک له‌ پێشکه‌وتنی مرفایه‌ تیدا هاته‌ پێشه‌وه‌ که‌ ئیتر پێویسته‌یه‌کی سروشتیی نیه‌ ئه‌وانه‌ی حوکم ده‌که‌ن ده‌سه‌لاتیکی بێ سنووریان

هه‌بیت که‌ پێچه‌وانه‌ی به‌رژه‌وه‌ندیی حوکمراوان بیت، وا بیه‌ر کرابه‌وه‌ که‌ کار به‌ ده‌ستانی حوکمه‌ت نوێنه‌ر یان نێردراوی خه‌لکه‌که‌ بێ که‌ به‌ ویستی خه‌لکه‌که‌ش بتوانیته‌ لا بیه‌رین. نه‌ها به‌م شیره‌یه‌ مرفۆ لای رابووه‌ که‌ ده‌توانیته‌ له‌ سه‌تا سه‌ت گه‌ر نه‌تی ئه‌وه‌ بگیریته‌ که‌ ده‌سه‌لاتی حوکمه‌ت به‌کار نه‌هێنریت بۆ خراپه‌ی خه‌لک (10/9)

به‌ پێی رۆلف ئیغه‌گۆرد، ئه‌و داواکاریانه‌ی له‌ "ده‌سه‌لاتی دیموکراتی" ده‌گریته‌ زۆر جار ئه‌وانه‌ن که‌ دیکتاتۆری بێ ناسراوه‌: ده‌سه‌لاتی حوکمه‌تیکی به‌ هیز، حوکمه‌تیکی دیموکراتی به‌ هیز (که‌ زۆر جار له‌ سه‌ر ئابووری به‌کی ته‌ندروسته‌ و سه‌تواوه‌) بۆ ئه‌وه‌ی: 1- توانای راگرتنی رێکخه‌ستی دیموکراتی هه‌بیت. 2- دانێشتوان له‌ تاوانکاریی بیاریزیت. 3- ئه‌وانه‌ سه‌زا بده‌ت که‌ له‌ یاسا لا ده‌دن. 4- رێ له‌ ناکوکی نیوان گروبه‌ جیاوازه‌کانی ولاته‌که‌ بگیریته‌ و جیاوازیی ناستی ژبانی گروبه‌ جیاوازه‌کان که‌م بکاته‌وه‌. رۆلف که‌ نازییه‌کان به‌ خراپترین دیکتاتۆری مۆدێرن ناو ده‌بات، ده‌لێت ئه‌لمانی مه‌رجی حوکمه‌تیکی به‌هیزو تا راده‌یه‌کی زۆریش ئه‌و چوار مه‌رجه‌ی تری پر کرده‌وه. کاتیک نازییه‌کان ده‌سه‌لاتیان گرته‌ ده‌ست حوکمه‌ت به‌ته‌راوی کۆنترۆلی ولاته‌که‌ی له‌ ده‌ست دا بوو. نه‌ها ئه‌وه‌ نه‌بوو که‌ بێشیش ئه‌وه‌نده‌ زۆر بوو که‌ ئیتر تۆمار نه‌ده‌کرا، پاره‌ش ئه‌وه‌نده‌ بێ نرخ بوو بوو که‌ ئه‌وانه‌ی موچه‌یان وه‌ر ده‌گرت ده‌یوو له‌ رۆژیکدا دوو جار وه‌ری گرن. نرخ پویتیکی پۆست به‌ ملیارد مارک بوو. له‌ مانگی (11) ی 1923 دا نرخ دۆلاری شه‌ریکی بوو به‌ (5000 000 000 000) مارکی ئه‌لمانی. له‌ سالی (1918) ده‌وه‌ تا سالی (1923) ده‌وه‌ که‌ هیتلر حوکمه‌تی جیاوازی هه‌بوو. له‌ دای سالی (1923) ده‌وه‌ که‌ هیتلر هاته‌ سه‌ر حوکم، به‌ چوار سال ئه‌و باره‌ ئابورییه‌ ناهه‌مواره‌ی هه‌بوو به‌ ئابورییه‌کی پته‌و جیگای بێ گه‌راپه‌وه‌ ئه‌لمانی وای لێهات که‌ پێویستی به‌ هیزی کار هه‌بیت (10).

مه‌سه‌له‌که‌ له‌ بواری سیاسیدا کێشه‌ی وه‌کو نازادیی و یه‌کسانیه‌ که‌ حوکمی زۆرداری دیکتاتۆر ده‌گۆریت به‌ حوکمی سیستیمیکی تر، له‌ وانه‌ دیموکراتی. ئه‌مانه‌ی زۆر به‌ی خه‌لکی کورد به‌ سه‌ر کرده‌و تیکۆشه‌ر ناویان ده‌بن، له‌ روانگه‌ی سیاسیه‌وه‌ زۆرداریش نین، ده‌سه‌لاتی دژکار بۆ ئه‌وه‌ نابیت ئیجرائات بکات، هه‌ ئه‌وه‌یه

فۆتۆ: فه‌واز نوره‌دین، DN. فه‌له‌ستینی، ئالای ئیسرائیل و یوکه‌شوشه‌ی سه‌روک وه‌زیرانه‌که‌ی له‌ گه‌زه‌ ده‌سووتین. ئه‌مه‌ له‌ کاتیکدا که‌ له‌ گه‌نوکۆشدا ن.

رێنه‌ی جاشی کورد، کاتی گه‌رنه‌وه‌ی شاری هه‌ولێر، 31-8-96

4-Hannu Tapani Klami, Sanningen Om Rätten.
 5-Einar Eriksson, Klassisk Demokrati Teori.
 6-National Encyklopedin 3, 13.
 7-Sven Ove Hansson, Om Frihet, Jämlikhet, Broderskap!
 8- میمن: کونتراکت، ژ 1، ج 4.
 9-Jon Sturat Mill, Om Friheten, N.o.K.
 10-Rolf Ejvegård, Värld Och Vetande, Nr:5-6 1992.

نیجرائاتی له گه ل بکریت. ئەو نوسەر و هۆنەرانهش که له دهرباری ئەم دەسه لاته دا دهفکرن و ژان دهیان گسرتیت، بۆ ئەوه نابین داوا ی ههلوێستیان لێ بکریت، خۆیان هی ئەوهن ههلوێستیان لێ بکریت.

سەرچاوهکان

1-Sven Ove Hansson, Ideer Om Rättvisa.
 2-Jean Jacques Rousseau, Om Samhällsfördraget, Natur o Kultur.
 3-Sven-Eric Liedman, Från Platon Till Kommunismens Fall.

**مافی مروف له هیرالدا:
 تیبینییهک له لایهن سکریتی
 گشتیهوه**

فهرمانی راگواستنی (1300) خیزانی کوردو تورکمانی له که رکوک دهر کرد. له (20) ی هه مان مانگدا، (37) له و خیزانانه که پشتنه چه مچه مال. له مانگی (8) ی سالی (1997) دا، داموده زگای عیراقی به (440) خیزانی کوردی شارۆچکه ی جه له و لا و قهره ته پهی سهر به خانه قینیان راگه یاند که ده بیت بگۆزنه وه بۆ خواروی عیراق وهیان بۆ نه و ناوچه یه ی که که وتۆته ژیر دهسته لاتی "حکومه تی ههریمی کوردستان" مه له شاری که رکوک سهر باز مه عیراقیه کان به به ره ده وامی هه موو روژتیک (هیندیک جار به یانیان زوو یان ئیواران درهنگ) ماله کان ده که پین. هیندیک جار، که په کتیک ته واری روژه که داده خریت و که س بۆی نییه مالی خۆی جیبه یلێت. بیانوی ئەم ماسپشکنینانه گوایه گرتنی ئەو که سانه یه که له سه ربازی رایان کردوه. به لام له راستیدا، مه به سستی سه ره کی ئەم کاره بیزار کردنی خه لکه که یه بۆ نه وه ی بگۆزنه وه. به گۆزیه ی وتاریکی روژنامه ی (الشرق الاوسط) ی (2) ی مانگی چوار، (1500) که س له خانه قین و (80) خیزان له که رکوک به زۆر راگۆزراون. هیندیک له ئافره ته کان لێدرابوون و ئیها نه کرابوون. ژماره یه که له پیاوه کانیش به ندرابوون چونکه ئاماده نه بوون ماله کانیا ن چۆل بکن. ئەو ماله نه بۆ خواروو و روژئاوای عیراق نێدرابوون چونکه ریگایان نه درابوون بچن بۆ سه رووی عیراق. به پیتی ئەو هه وانه ی که به نوێتیه ی نه ته وه یه کگرتوه کان که یشتبوو، ئەم خیزانه راگۆزراوانه نه یان تووانی بوو شوێنیک بدۆزنه وه بۆ نه وه ی لێی بزین، بۆیه به ناچار بی چو بوونه مرگه وه ته کان له پیتی (الیوسفیه) و (المحمدیه) ی خواروی به غدا و ناوچه ی (مسیب) ی پارێزگای بابلۆن.

راپۆرته که هه شت پێشینیار پێشکه ش ده کات به کۆمه له ی گشتیه ی و کۆمیه تی مافی مروف بۆ نه وه ی عیراق ناچار بکریت ریز له مافی مروف بکریت. به لام ئایا ئەو ریکخراوه ئیونه ته وه یه ی که کورد هیج نوێنه ریکی تیبیدا نییه، هیندیک له ئەندا مه خاوهن هیتۆکانی (روسیا، چین و فه ره نسا) به ئاشکرا لایه نی عیراق ده گرن، و زۆری به ئەندا مه کسانێ دیکه شی له بهر بهر ژه وه ندی ئابوری نیایانه ویت په یوه ندیان له گه ل عیراق تیک بچیت، ده توانیت حکومه تی عیراقی ناچار بکات که ده ست له و کارانه هه لیکریت؟ وه لامی ئەو پرسیا ره له و راستیه دایه که کورد هه تاله دهره وه ی به یار هکان بپێنێته وه مه سه له که ی به ده ست ئەو ریکخراوو ده وله تانه وه بیت که بۆ بهر ژه وه ندی خۆیان به کساری ده هین، ئەوا نه ک هه ر رژی می عیراقی و ئێرانی و تورکی و سووری ناچار نا کریت ده ست له و کارانه هه لیکرن، به لکو زیاتر له چاران مافی مروفی کوردو مه سه له کی پێشیلده کهن.

له مانگی (10) ی سالی (1997) دا، سکریتی گشتیه ی نه ته وه یه کگرتوه کان راپۆرتیکی (A/52/476) کورتی دهرباره ی مافی مروف له عیراقدا خسته به ره ده سستی ئەندا مانی کۆمه له ی گشتیه ی. ئەو راپۆرت له لایهن ماکس شان دهر ستوول (Max van der Stoel) وه شاماده کراوه. شان دهر ستوول راپۆرتی تابه تیه له کۆمیه تی مافی مروف له نه ته وه یه کگرتوه کان. به پیتی ئەو راپۆرت، پێشیلکردنی مافی مروف له لایهن حکومه تی عیراقیه وه ئیجگار زیاد ی کردوه.

به پیتی راپۆرتی ژماره (S/1997/685) ی سکریتی گشتیه ی، زیاتر له (500,000) که س له سی پارێزگای سه رووی عیراق (دهۆک، سلیمانی و هه ولێر) به زۆر راگۆزراون. نیوه ی ئەو ژماره یه له پێش سالی (1991) دا راگۆزراون، (100) هه زار که سیان له نیوان سالی (1991) و (1995)، (150) هه زاریه شیان له سالی (1996) دا راگۆزراون. زیاتر له (3000) که سیش له سالی (1997) دا له مالو حالی خۆیان دهر کراون.

ئێستا، راگواستنی زۆره ملیی کورده کان و تورکمانه کان له چوار چۆیه ی سیاسه تیکدا پیاده ده کریت که مه به سستی گۆرینی نه خشه ی دیمۆگرافی ناوچه نه وتیه کانی که رکوک و خانه قینه. هه رچه نه ئەم سیاسه ته تازه نییه، به لام له سالی (1997) دا ئەم راگواستنه زۆره ملییه نه زۆرتو بووه. بۆ نه وه ی ژماره ی مه ره ب له ناوچه کوردیه نه وتیه کانداز یادیگت، حکومه تی عیراقی، هیندیک له ناوچه کانی که رکوک و ده ور به ره که ی به ته وانه ی له کورده کان چۆل کردوه. به پیتی ئەو راپۆرت، که له وه لو مالی ئەو کورده راگۆزراوانه ده درین به و مه ره بانیه ی که له جیبیان نیشته جی ده کرین. زۆری به راگۆزراوه کان ده لێن که ته نیا هه فته یه ک مۆله تیان پێ دراوه بۆ گواستنه وه وه په شه یان لیکراوه که ئەگه ر سه رپنجی بکن سزا ده درینو به ند ده کرن. ئەو راگۆزراوانه بۆیان هه یه بچن بۆ شاره کانی سه روو (دهۆک، سلیمانی و هه ولێر) یان خواروی عیراق. ئەگه ر بیانه ویت بچن بۆ شاره کانی سه روو (بۆ نمونه شاری سلیمانی که خزم و که سوکارانی لێیه)، ئەو ریتیان نادریت هیج شتیک له گه ل خۆیان بیهن.

له (13) ی مانگی پینجی سالی (1997) دا، داموده زگای عیراقی

دادگایه کی نه ته وه یی و قانون یک

سرهوهر

**مه سه له سه زگرده کسان نیه چی بکه ن،
نیهین چون له بهردهم دادگایه کدا رایان گرین.**

روداوه کانی دهره وهی ولات له گه ل روداوه کانی کوردستان دا لیچکونیان هیه، به لام چاره سر و نه نجامه کانیان جیاوازن. لیپرسراری نه و حیزبانه یی که خراپه دهمپاریزن ده لین "له ولاتانی دیکه ش دز هیه و دزیش ده کری". نه مه راسته، به لام جیاوازی به که یی نه وهیه کاتیک که سیک به دزی به وه ده گیریت موله تدانی حیزبکی له گیرفاندا نیه. کاتیک لیپرسراری حیزبیک مالی میلله ت بز خزی ده بات سکه ندالیک بز حیزبه که یی و دادگایه کیش بز خزی دروست ده کات. نه و که سه یی نه منیبهت و سه به خزی ولاتیک ده فروشیت به خیانه ت کار داد نه ریت نه که به پاله وانی مهیدان. له ناو نه ته وه کانی دیکه دا هیچ سه ریک پیررز نیه نه گه ر له خزمه تی نه ته وه و ولتدا نه بیت. کوردیش ده بیت نه و سه رانه دادگایی بکات که له خزمه تی بیگانه دان. روداوه کانی دهره وهی ولات به خه لکی کورد نامونین، به لام کورد چیان لیوه فیرد ه بیت؟

نه م ونه یی پیرشون له ده زگای راگه یاننده کانی چیندا به پرویاگه نده یه کی پوزه تیف بز رییمی چین به کارهینرابوو.

پیرشون له سه ر قسه که یی و ده عوه ته که یی له پوزی 11/7 دا ده ریت به به شی "دادگای" په رله مان (KU). له به رنه وهی ده عوه تی سه روک کوماری ولاتیک ده بیت نه کومیتیه یی که هه موو حیزبه کان تییدا به شدارن له وه زاره تی دهره وه بریاری له سه ر بدات. نه م کومیتیه به داوایان کرد دوا ی گه رانه وهی پیرشون له چین بیت له به رده می کومیتیه که دا رونی بکاته وه، که له سه فاره که یی چی گوته وه و مه به سستی له گرنگی "سه قامگیری سیاسی" چی بووه (2).

نینگلته ره

پادشای نینگلته ره، چارلس (Charles)، بق دامرکاندنه وهی راپه رینه کانی ناوخو داوای یارمه تی له شیرلند و فهره نسا کرد. په رله مانی نینگلته ره بریاری گرتن و دادگایی کوردنی پادشایان دا، دادگای په رله مان له سه ر چند تاوانیک بریاری کوشتنی چارلسی دهر کرد. له و تاوانانه:

- په یوه ندی کردن به هیزی بیگانه و دوژمنه وه بق دامرکاندنه وهی راپه رینه کانی ناوخو.
- خیانه تکردن له ریازی دینی پروتیسنتانی.
- به کارهینانی مال و دارایی ده ولت بق مه به سستی شه خسی.

له پوزی 1649/1/30 دا به سه ر په پاندن بریاری کوشتنه که یی پادشا جیبه چی کرا (1).

سوید

سه روک وه زیرانی سوید یوران پیرشون (G. ran Persson)، له پوزی 1996/11/6 دا ده عوه تی سه روک کوماری چین ده کات بق سوید. له هه مان ریزدا، له کوبونه وه یه کی پوزنامه نوسیدا له چین، که ولاتیک دیکتاتوره و مانی مرزف پیشیل ده کات، ده لیت "سه قامگیری سیاسی بق نه و پیشکوتن و گه شه کردنه نابوریی که له چیندا هیه گرنگه".

سه روک وه زیران پاش گه پاندنه وهی له به رده می کومیتیه که دا له وه زاره تی دهره وه پاشگه ز بزه و داوای لیپوردنی کرد که به یی پرسی کومیتیه که ده عوه تی سه روک کوماری چینی کردوه.

سه روک پارتی ژینگه، بیریه ر شلاوک (Birger Schlaug)، له سه ر قسه که یی پیرشون که له چین کردیوی نه می پیده لیت "له راستیدا نه و فیری به ک شت نه بووه. له به ر نه و ناردن و سه فیری دهره وهی نه و

پنويستە پياو بيخاتە ژير پرسياره وه" (3). له پۆزى 11/22 دا باوه پ بون به حكومهته كەى پيرشون له پەرله ماندا خرايه ژير پرسيار و ليكۆلینه وه و پاشان دهنكى له سەر درا. به بونى نزيكهى نيوهى دهنگه كان حكومت توانى له سەر كار بمنيته وه. پۆزنامهى يوتيبورى پۆستن (GP - Goteborg Posten) دهنوسيت " به لام ئەمه نيشانى دا كه پيرشون له دهره وهى وولات بوى نيه هه موو قسه يهك بكات" (4)

ئىتاليا

له سالانى 1992 و 1993 دا ناره زايى خه لگ له ئىتاليا سيستيمى ده ست لاندريتنيان پوخاند. پۆزنامهى (Svenska Dag bladet -SvD) سفينسكا داگبلاديت دهنوسيت (5): سيستيمى ده ست لاند دابه شكردن له شيوهى فيودالدا بوو. حيزه كان خزيان به خاوهنى داموده زگا ده وله تيه كان دهرانى و به شيوهى پژهه يى و قه باره ي حيزه كه ده ست لاند كان دابهش كرابوون. ئەو پارتەى بيوستايه شوينى خوى به هيز بكات ده بوو زۆرترين ئەندامى هه بيت. ئەمانهش پيوستيان به گيرفان و جزدانى ئەستور هه بوو. كارتى ئەندامەتى وه كو بوونى ئەكسيه ي (سه مى) شهريكه كارى ده كرد. زۆر كهس كرابوون به ئەندام به لام هه رگيز پاره ي ئەندامه تيان نه دابوو. هه نديك كهس ناگادار نه بوون كه كرابوون به ئەندام، هه نديكى نيكه هه ر له ژيانيشدا نه بوون. هه ر كه سيك شوينى له حيزيدا به رزتر بوايه پاره ي به رتيلى زياترى وه رده گرت. ئەم بارو دۆخه سياسيه وولاته كه ي به ره و په شتوى و ليك هه لوه شان برد. نه وهى نوى داواى شكاندنى ده ست لاندى زۆرانبازه كۆنه كانيان ده كرد. خواستى گۆرپانكارى له ناو خه لكه يه وه ده ستى پيكره و پاشان داموده زگا دادگايه كانيان گرتوه وه. له داوى شه پى جيهانى دووه م دادگاكان زۆر بى هيز بوون، له برياره كانياندا سه ره بخۆ نه بوون و له ژير كاريگه رى سياسيه كاندا بوون، به لام له ژير فشارى خه لكيدا توانيان گۆرپانكارى پيوست به وينه كابه وه و سه ره بخۆ و نه ترس ين. هه رچه نده ژماره يهك پاريزه ر و حاكم تيرزى كران، به لام گۆرپانكاره يه كان به رده وام بوو تاوه كو هه موو سيستيمه كه ي خسته ژير پشكنين و دادگايى كردنه وه (6).

ليكۆلینه وه له سەر تاوان و تاوانكاره كان به رده وام تووشى ديوارىكى ده ست لاند ده بوو كه به هيزتر بوو له قانون. هه نديك جار، پياوه قانونيه كان خزيان بوو بوون به به شيك له سيستيمه كه. كاتيك ديوارى ده ست لاند سياسيه كه پوخا، هه موو سيستيمه كه ش له گه ليدا پوخا. ئەندامى پەرله مان و سەرۆكى پارتى ئەنتى مافيا ناندۆ دالا چيسا (Nando Dala Chiesa) ده لیت " به كه مين جاره له داوى پوخانى فاشيه كانه وه رژيميك ده رووخيت له ئىتاليا. هيوادرم پوخانه كه گشتى

و به كجارى بيت كه كهس نه توانيت خوى پزگار بكات و له جىگاي خويدا بمنيته وه" (7).

تاسالى 1993، يهك له سەر شه شى ئەندامانى پەرله مانى ئىتالى له ژير ليكۆلینه وه ي پۆليس و دادگا دا بوون، به رپوه به رايه تى زۆربه ي شماره وانيه كان گۆرپران، له و شارانه (Rom, Milano, Neapel) ي تيدا بوو. سه رۆكى پارتيه يه كان ناچار كران يهك له داوى يهك واز له كاره كانيان به ينن و بخرينه ژير ليكۆلینه وه ي پۆليس و دادگا وه. دوو پارتە گه رده كه ي ئىتاليا (پارتى ديموكراتمه سيح و پارتى سۆسياليس) پاش دهر كه وتنى تاوانىكى زۆر تياياندا به ره و له ناوچون هاتن. پۆزنامه نووس ئەنده رش ليندەر (Anders Linder) دهنوسيت " ئەمجاره گۆرپانكاره يه كان له لابردين و گۆرپينى چه ند كه سيكدا نه مايه وه. به لكو هه موو سيستيمى ده ست لاند سياسيه كه ي له بناغه وه گۆرى" (8).

ئيتيئۆ كراكسيس

ئيتيئۆ كراكسيس، كه شانزده سال سه رۆكى پارتى سۆسياليس بوو، تاوانبار كرا به دروست كردنى شه به كه يه كى نا شه رعى پاره كۆكرينه وه له ميلانو (Milano). له هه مانكاتدا به رتيل وه رگرتن و به شيوه ي ناقانونى پاره پيدا كردن بۆ حيزه كه ي.

كراكسيس باوه رى ئەنداميتى پەرله مانى ليه سە ندرابه وه و درا به دادگا. ئەو گووتبووى " ئەگه ر من حوكم بدرم ژماره يه كى زۆر وش له گه لندا حوكم ده درين" (9).

سه رۆكى پارتى ديموكراتمه سيح ئەندريوتيس (Gialio Andreottis) له داوا جهنگى جيهانى دووه مه وه به هيزترين سباسه تمه دارى ئىتاليا بوو و جىگه ي باوه رى زۆربه ي خه لكى بوو، 33 جار وه زير و 7 جار سه رۆك وه زير بووه.

ئەندريوتيس

ئەندريوتيس تاوانبار كرا به هاوكارى كردن له گه ل مافيا، به رتيل وه رگرتن و به شيوه ي ناقانونى پاره پيدا كردن بۆ حيزه كه ي (9).

سه ره نجامى ئەو كه سانه ي ده ستيان له تاوانه كاندا هه بووه تاكو سالى 1993 به م شيوه يه ي خواره وه يه (9).

- 2500 سباسه تمه دار، كه سانى ئيدارى و چه ند بازگانتيك تاوانبار كران.
- 1356 كه سى سياسى و ئيدارى زيندان كران.
- 1116 كه سى سياسى و ئيدارى له ژير ليكۆلینه وه ي پۆليس و دادگان.
- 3 سه رۆكى پارتى سياسى وازيان له كاره كانيان هيناوه.

• **لادان له هەر قانونیک سزایه کی تاییه تی هه یه نه ک سونجیک**
 • **له م هه موو تاوانبارانه ته نها زیندانیکی دروست ده کربت نه ک به کیتیه کی نه ته وهی**

سوید – مۆتالا

دادگا حوکمی شهش لیپرسراوی بهرزی سیاسی ده دات له شاری مۆتالا (Motala). دادگا نه مانه تاوانبار ده کات به خراب به کارهینانی نه و باوه دهی که خه لکی پیی دابوون. له سه رو هه موویانه وه سه روکی شاره وانی سزلفی کۆنراداسۆن (Solve Condradsson) بوو. که به سال و نیویک زیندان و 760 هه زار کرۆنی سویدی سزا درا. تاوانه کانی بریتی بوون له به کارهینانی پاره ی شاره وانی بۆ جلوه گرک، کرین، خواردنه وه، جگه ره، سه فه رکردن و ناههنگی پۆژی شه ست سه لای له دایکبوونی (10).

دادگا به پیی 37 خال حوکمی تاوانبار ده دات. له وانه:

- به کارهینانی پاره و دارایی گشتیی بۆ کاری شه خسی.

- باوه له ده ستدان به رامبه ره خاوه نی سه ره کی که (شاره وانییه).

دادگا نه م حوکمه ی دا یۆنه وه ی پیشانی بدات به کارهینانی پاره ی گشتیی بۆ کاری شه خسی تاوانیکی مه رنه. نه و پۆژنامه نووسه ی که سه کهناله سیاسییه که ی شاری مۆتالیای ده رخست. مۆری سیترون (Morie Citron)، ده لیت: ”بریاری مه حکمه زۆر توندو ئاشکرا نووسرابوو، پیویسته به ئیجباری هه موو سیاسییه که ببخوینیته وه تا کو مه رگیز دوودل نه بیت له وه ی کامه راسته و کامه ش چه وت. بۆ نه وه ی بزانی پاره ی گشتیی بۆ گشت به کار به یتریت نه ک بۆ مه به ستی شه خسی” (10).

سه ره پای نه و حوکمه ش، خه لکی شاری مۆتالا نارازین و ده لین سالتونیویک زیندانیی که مه. دادگا ده لیت ”کرده وه ی نه م لیپرسراوانه به شپوه ی جیاواز، کاردانه وه ی نیگه تیفی له سه ر شاری مۆتالا دانا و باوه ری گشتی خه لکی به رامبه ره به سیاسییه کانی له ناوبرد”. قسه که ری سۆسیالیدیموکراته کانی نه م شاره، رۆنی هادارسۆن (Ronny Hadarzon)، ده لیت ”سه کهنالی شاری مۆتالا وای له خه لکی کرد که ئاماده یی خۆیان ده ربیپن و بینه ناو سیاسه ته وه بۆ نه وه ی کاریگه ربیپان مه بیت له پووداوه کاندای. ئیستا پیویسته ئیمه پیشانی بده ی که ده بیت چیگه ی باوه ری خه لکین” (10).

کۆریا

پاش دۆپاندنی هه لپژاردنی سالی 1998، سه روک کۆماری کۆریای باشوور به چاویکی پێگریانه وه سه ری بۆ گه لی کۆریا دانه واند و مائتاوایی کرد. چه ند که سیک له هاوکاره کانی و کوره که ی به تاوانی به رتیل وه رگرتن زیندان کران. سه روک کۆمار کیم یۆنگک سام (Kim

Young Sam) داوای لیپوردنی کرد بۆ نه و باره ئابوورییه خرابه ی که نه م بۆته هۆکاریو له داوی خۆی به جیی ده مه لیت. کیم بریاری دا ئیترواز له سیاسه ت به ینت (11).

یابان

سه روکی بانگی مه رکه زی یابان، له مانگی سیی 1998 دا، پاش سه ردانه واندن له په رله ماندا داوای ده ستکیشانه وه ی له کاره که ی کرد. له بهر نه وه ی به کیک له و سه روکی به شانه ی له به رده ستیدا کاریان ده کرد به وه رگرتنی به رتیل تاوانبار کرا. سه روکی بانگی مه رکه زی خۆی به شداری نه م سه کهنالی به رتیلوه رگرتنه ی نه کردبوو. به لام له یابان عاده ت وایه سه روک یاخود به پروه به ری گشتیی داموده زانگایه ک واز له کاره که ی ده مه نیت نه گه ره که سیک خوار خۆی سه کهنالیک بکات. نه مه ش بۆ نه وه ی نارهبازی و نزایه تی خۆی پیشان بدات به رامبه ره نه و کاره خرابه ی که سیک خوار خۆی ده یکات. له هه مان کاتدا بۆ پاراستنی ناوبانگی نه و ریکخراو داموده زانگایه ی که نه م کاری تیدا ده کات (12).

کوردستان

نمونه زۆین له سه ر پوداوه کانی ده ره وه، به لام زۆربه یان هاوبه شن له بوونی چه ند خالیکدا وه کو: تاوان، تاوانبار، دادگایه ک، قسانوتیک و سزایه ک، هه موو پوداوه کانی نه وه ده سه لمین که له کۆمه لگای داد دا ده سه لاتی سیاسی چه نده مه زن بیت ده بیت له ژیر بریاری خه لکی و قانۆنی نه ته وه که دا بیت. ده سه لات هه رچه نده به رز بیت ده بیت له خزمه تی گشتیی که سه کاندای بیت. بوونی دادگایه کی نه ته وه یی و قانۆنیک ده توانیت به کیتی نه ته وه یی دروست بکات.

لادان له هه ر قانۆنیک سزایه کی تاییه تی هه یه نه ک سولحیک. پیچه وانه ی کۆمه لگای داد کۆمه لگای چه نگه له که هیز تیدا حوکم ده کات نه ک قانۆن. تاوانبار سزا ندریت به لکو سولحی له گه لدا ده کربت. نه م سیستیمی چه نگه له نه ته وه له تاو ده بات نه ک به کیتی تیدا دروست ده کات.

خه لکی ئینگلته ره 349 سال له مه وپیش سنووریان بۆ ده سه لاتی پادشا دانا و له سه رخیانه ته که ی دادگاییان کرد. مه سعود بارزانی له سه ره تای هه شتا کاندای له پیش سوپای ئیرانه وه هاوو کوردستانی بۆ گرتن. له 1996 دا له پیش سوپای عیراقه وه هاوو کوردستانی ته سلیم کردن. له

1997 دا له پيش سوپای تورکياوه هاتوو کوشتاری کوردی باکوور و باشووری بۆ کردن. له کۆمه‌لگای دانوهریدا خیانته به نه‌توه ره‌نگی کالو توخی بۆ نییه، به‌لکو جه‌مسهرگرتووه. ئه‌وه‌که‌سه‌ی له‌ سنووره سووره ده‌په‌رپه‌توه له به‌ره‌ی دوژمه‌نه. ئه‌وه‌که‌سه‌ی تاوانیک ده‌کات ئه‌گه‌ر چی په‌شیمانیش بیته‌وه سزای خۆی هه‌ر وه‌رده‌گریت. دادگای په‌رله‌مانی ئینگلیز به‌ سه‌رپه‌راندن سزای پادشاکه‌یان دا، به‌لام کورد دادگایه‌کی نه‌توه‌یی نییه تاوه‌کو سزای خیانته‌کاره‌کانی خۆی بدات. سه‌رۆک وه‌زیرانی سوید پیکرشۆن به‌ین پرسسی وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه ده‌عه‌تی سه‌رۆک کۆماری چین ده‌کات، ده‌دریت به‌ به‌شی "دادگای" په‌رله‌مان. مه‌سعود بارزانی ده‌عه‌تی دوو سوپای داگیرکهر ده‌کات و پيشی سوکایه‌تییه له په‌رله‌مانی کوردیدا دانیشیت.

له سوید باوه‌رپی به سه‌رۆک وه‌زیره‌که‌یان ده‌خه‌نه ژیر پرسپاریو لیکۆلینه‌وه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ته‌یه‌ی ده‌رباره‌ی سیاسه‌تی چین گووتبووی. جه‌لال تاله‌بانی له دانوستاندنی سالی 1983 له‌گه‌ل پزیمی سه‌دام دا ده‌لێت "سه‌دام حوسین ناوڕێکهر نه‌ک دوژمن". حوسین کامیل به‌کیک بوو له به‌رپرسپاریانی سه‌ره‌کی شه‌هیدکردنی دوو سه‌ده‌زار کورد به ئه‌نقال و کیمیاوی. جه‌لال تاله‌بانی ده‌عه‌تی ده‌کات بۆ کوردستان و داوای کردنه‌وه‌ی باره‌گای بۆ ده‌کات، پاش کوشتنه‌که‌ی به "مه‌رحوم" ناوی ده‌بات. سه‌ره‌کرده‌کانی کۆمه‌له‌ی زه‌حمه‌تکیشان بزوتنه‌وه‌یه‌کی کورد ده‌خه‌نه ژیر ده‌ستی چنده‌ فارسیکه‌وه و ئه‌وانیش له‌ناوی ده‌به‌ن. کۆمه‌له له پتیناوی هیانه سه‌رکاری پزیمکی کزیکاری فارس له ئیراندا نه‌توه‌ی کورد به‌کوشته‌ ده‌ده‌ن. سه‌رۆکه‌کانی حیزبی دیموکرات هه‌موویان به دوا‌ی یه‌کدا شانازی به ئیرانی بوونی خۆیانه‌وه ده‌که‌ن. پاش کوشتاری مه‌هاباد و سته و نه‌غه‌ده، مه‌لاعه‌بدولای سکرته‌ری گشتی حیزب ده‌لێت: "له ناخی دل‌وه ته‌نه‌سوف ده‌خۆم بۆ ئه‌وانه‌ی که خۆیان له ئیمه به ئیرانیتر ده‌زانن...". به پتچه‌وانه‌ی سیاسه‌تمه‌دارانی سویده‌وه، سه‌رۆکه‌کانی کورد هه‌رچه‌نده به قسه‌وه به‌ کرده‌وه کورد سوک و پسوا ده‌که‌ن، به‌لام دادگایه‌کی نه‌توه‌یی نییه تاکو ئه‌مانه بخاته ژیر پرسپاری و لیکۆلینه‌وه.

دادگا سه‌رۆکی دوو حیزبه‌گه‌ره‌که‌ی ئیتالیا تاوانبار ده‌کات به هاوکاری کردن له‌گه‌ل مافیا، به‌رتیل وه‌رگرتن و پاره په‌یداکردن به شینوه‌ی ناقانونی بۆ حیزبه‌کانیان. سه‌رۆکی حیزبه کوردیه‌کان نه‌ک ته‌نها ناشه‌ریانه پاره بۆ حیزبه‌کانیان په‌یدا ده‌که‌ن، به‌لکو به ئاشکرا هاوکاری له‌گه‌ل داگیرکهراندا ده‌که‌ن و له بری ئه‌وه پاره‌یان لێوه‌رده‌گن.

دادگا له شاری موتالای سوید، شه‌ش سیاسه‌تمه‌داری به‌رپه‌رپه‌رایه‌تی شاره‌وانی به "به‌کاره‌ینانی مالو دارایی گشتیی بۆ مه‌به‌ستی شه‌خسی" تاوانبار ده‌کات و سزایان ده‌دا. ئه‌وان پاره‌یان بۆ کزینی چلوبه‌رکه، جگه‌ره، خواردنه‌وه و سه‌فه‌رکردن به‌کار هیناوه، سزای دادگا بۆ ئه‌وه‌یه

ده‌ری بخات شتیکی قیমে‌ته‌که‌ی چه‌نده که‌میش بیت به‌لام ئه‌گه‌ر له پاره‌ی گشتیی خه‌لکی بکدریت تاوانیکی مه‌زنه‌و لیبوردنی نییه. ئه‌گه‌ر ئه‌م قانونه له کوردستاندا پیاده بکویت ده‌بیت ژماره‌یه‌کی زۆر لیبورسراوی حیزبی شوینه‌کانیان بۆ زیندان بگوزینه‌وه.

سه‌رۆک کزماري کزیا له کاره‌که‌یدا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوو، له‌به‌رئه‌وه خه‌لکی له هه‌لپه‌راندن ده‌نگیان بۆ نه‌دا و دۆزاندی. ئه‌ویش سه‌ری بۆ دانه‌واندن و داوای لیبوردنی لیکۆلنه‌ن. به‌لام سه‌رۆکی حیزبه کوردیه‌کان چ کاریکیان له پتیناوی خزمه‌تی کوردا کردووه تاکو سه‌رکه‌وتوو نه‌بووین تییدا. به‌پتچه‌وانه ته‌نها ئه‌و کارانه‌یان کردووه که دژ به خواستی خه‌لک و په‌کیتی و سه‌ره‌به‌خۆیی کورد بووه. به‌لام نه‌ک سه‌ریان هه‌ر بۆ کورد دانه‌واند به‌لکو ئه‌وان سه‌ریان به هه‌موو نه‌توه‌ی کورد دانه‌واندووه و به خواستی خۆیان به‌رپه‌وه‌ی ده‌به‌ن.

ئه‌گه‌ر ئه‌وه عاده‌ته‌ی یابان به‌هینرته کوردستانه‌وه ئه‌وا که‌س نه‌ به لیبورسراوی حیزبی و نه به به‌رپه‌وه‌به‌ری گشتی ده‌میتته‌وه. له‌م رپو‌داوه‌ی یاباندا نه‌ک ته‌نها قانون، به‌لکو هه‌ست به لیبورسراویکردن، مۆرال و دیسپلین ده‌ور ده‌بینیت. لیبورسراوه سیاسیه‌کانی کورد ته‌نها نه‌بوونی قانون نییه که ئه‌م کارانه ده‌که‌ن به‌لکو نه‌بوونی مۆرال و دیسپلینشه. کورد ئه‌گه‌ر ده‌یه‌ویت وه‌کو نه‌توه‌یه‌ک به‌میتته‌وه ده‌بیت خۆی بریار بدات له کام کۆمه‌لگادا بژی. راستکردنه‌وه‌ی رپبازی بزوتنه‌وه‌که پتیبستی به دیسپلین، قانون و دادگایه‌کی نه‌توه‌یه‌ی هه‌یه نه‌ک سولج و خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان. تاوانباریش ده‌بیت سزا بدریت هه‌رچه‌نده به‌هیز بیت. له‌م هه‌موو تاوانبارانه‌ش ته‌نها زیندانییک دروست ده‌کرت نه‌ک په‌کیتیبه‌کی نه‌توه‌یه‌ی.

1998/03/24

سه‌رچاوه‌کان:

- 1-Sir Mattew Hale, 1606- 1676, Alan. S 58-73
- The British Empire, 1558-1983, Iloyd,Trevor Owen
- 2-Gefle Dagblad, Owe Nilsson 96.11.8
- 3-Dagens Nyheter(DN), Goran Eriksson o Lotta Samec 96.11.20
- 4-Goteborg Posten(GP), Lagg papperen pa bordet nu 96.11.23
- 5- Svenska Dag bladet(SvD),Rolf Gustavsson, 93.8.1
- 6- Tempus 1993 nr. 18-24
- 7-Svenska Dag bladet(SvD), Ann-Marie Kjellander, 1993.3.14
- 8- Svenska Dag bladet(SvD),P J Anders Linder, 1993.11.23
- 9- Tempus 1993.4.15
- 10- Dagens Nyheter(DN),98.1.15
- 11- Metro 98.2.21
- 12- Text Tv 98.3.12

هه موو كه سيك زاتى ئه وه ناكات

راسه تى بلييت

من ناوم باهوز بۆتانيه، ته مه نم 72 ساله. پيشه م خه بات و تيكۇشان و راكردن و خۇشاردنه وه بووه. هه ر له ته مه نى 14 ساليمه وه تا ئيسا هه ر له خه بات و تيكوشاندامه، به لام وه كه هه ر كوردىكى ديكه منيش جگه له چه رمه سه رى به ولاوه ده سته وتم نه بووه. ئاشنايان به شه رى خۇكوژى و براكوژى كردين كه شه و يش به پنى بير و بۆچوونم له فه ره هنگى شۆرشگيريتى و كوردايه تى ره سه ندا نيه و ته نيا له فه ره هنگى پارته كاندا ده بينرئ.

سه برى بۆتاني

بى په ره وه به ده نكيكى بلند ده مه و يت بليم:

”هينانى سوپاى داگيركه رانى كوردستان جگه له تاوان و خيانه ت به و لاوه، ئاويكى ديكه ناتوانم بيبيم. به لام به داخه وه زوربه ي شاعير و ماعير و نووسه رو مووسه رو روشنپيره كان نه مه نالين“

پ 1 : به خه يالاندا ده هات رۆژيك بيت كه كوردستان به جى به يليت ؟

مه ستم به ژان و بركى نه ته وه كه م كردوه، نه وه ديارده تالم به چاوى خۆم بينيوه و ئيسا بۆ خۆشم لهو حاله دا ده ژيم. دوور له ولات و گه ل و خاكى خۆم، چاوه پوانى و به ئوميدى گه رانه وه له ولاتيكى نازادى سه ره سندا و دوور له ده سته لاتى داگيركه ر.

هه رگيز نا، مرؤفى كورد به دريژايى ميژوو نه كه له به ر خۆشى و پنى پارزيبوونى خۆى، به لكو به هۆى زهخت و زۆر و تالان و سه رۆى داگيركه ر و دوژمنانيه وه ناچاربووه نيشتمانى خۆى به جيبه يلى و په ريووه ئاراره ي هه نده ران بيت. منيش نه وه تى خۆم ناسيوه و

پ 2 : چۆن بوو ريت كه وه نه وروپا ؟ ئيسا له نه رويج خه ياله كانت كوردستانى ئيدا ماون ؟

به لئى ئيسا تاش هه ر خه ون به كوردستانه وه ده بينم و خه ون و خه يالم به په رۆشه وه ده رواته بۆ هه ژارگه ي كاويل و ويران و ژير چه پۆكى داگيركه ر كه له هه موو لايه كه وه وهك گورگ ده ميان تيناوه، شه و يش له سايه ي شه رى ناوخۆيى پارته كانه وه.

ده بئى بليم: باى ره ش هينامى، وهكو زوربه ي هه ژارانى گه له كه م له كاتى كۆچ و په ووه له ژير زولمى دوژمنى به عس. هه ر وه كو نه و كاته م ديه وه بير كه له ته مه نى پينج ساليدا بووم له گه ل زۆر كه س، له ترسى كوشتوبه رى نه تاتورك و پاش نه مانى شۆرشى شيخ سه عيد (1925) و شۆرشى ئاگرى (1930)، په نامان برده به ر ناوچه كانى باشوورى كوردستان.

پ 3 : هينانى سوپاى داگيركه رانى كوردستان، كۆچكردنى خه لك، خكان و كوژرانيان له ريگاي ده ره وه دا،

ئهمانه چى له لاي تۆ دروست ده كه ن ؟ هه روه ها ئهمانه چى ده كه يه ن ؟

بليم هه ر جزه هاريكاريه كى له گه ل داگيركه رانى كوردستان به هه ر به ر بيانوويه كه وه نه نجامه كه ي به زيانى كورد ده گه رپته وه ته نيا داگيركه ران و نۆكه رانيان بوونه كه سوديان له ناتهبابى و ناكۆكى كورد وه رگرتووه. بئى په رده وه ده نكي بلند ده مه وئ بليم كه شه ر جزه هاريكاريه جگه له تاوان و خيانه ت به ولاوه چ ئاويكى ديكه ناتوانم لئى بيم. به لام

يهك له و ديارده هه ره كۆنانه ي كه هه ميشه كۆسپ بووه له سه ر ريگاي بزاقى نه ته وابه تيماندا، هاريكاريدنى سه رۆك عه شيره ت و ئيل و نه ماره ته كانى كوردى بووه له گه ل دوژمنان له دژى لايه ن و ناوچه يه كى ديكه ي كوردى. هه زار مه خابن شه و كرده وه ناكوردانيه نه مۆكه ش له لايه ن ده سته و تاقم و ريخراوى به ناو كورديه وه له شه ستوو داوينى كورد نه بۆته وه. به كورتى ده توانم

به داخوه ده شلم که زوربهی شاعیرو ماعیرو نووسهرو مووسهرو کۆچکردن و خنکاندن و کۆژرانی گه له کهشم شه ره ده گه یه ئی که گه لی کورد، له لایه ن سه رجهم داگیرکه رانیه وه هه ره شه ی ژینۆساید و فه وتاندنی لێ ده کروت، به مه به ستی نه هیلانی گه لی کورد بۆ وه ی بتوانن به ئاسوده یی خاک و سهروه ت و سامانی کوردستان تالان بکه ن. شه و سیاسه تی کۆچپیکردن و چۆلکردنی رلاتی کورده ش هه ر له درێژه ی سیاسه ته شو قینیس ته دایه. به لای منه وه یه کگرتوری هیزه کانی گه لی کورد، به مه رجی بوونی ستراتیژییه کی کوردستانی و سه ره خۆیی له تیوانیاندا، کارکردن

و روشنبیره کان شه مه نالین. له بواری دیپلۆماسی دا یه کخستنی هیز و توانای گه لی کورد له پینا و شه و ئامانجاندا ده توانیت ده ورێکی کاریگه ر ببینن، له وه دا که کورد بۆ خۆی بتهوانیت پیش به و کاره ساتانه بگریت که به سه ری دین و به مافی ره وای خۆی که ئازادی و سه ره خۆیییه شاد بییت، که ریگای راست و دروسته، واته وه ک خۆششان ده لێن (جیا بوونه وهر پیکهینانی ده وله تیکی سه ره بخ مافیکی موله قی خه لکی کورده).

گۆشاری کۆتتراکت پرسیارنامه ی ناراسته ی چه ند که سیکێ خاوه ن برۆانامه و نووسه ر کردووه. بۆ نه وه ی له رتی شه و پرسیارانه وه راو هه ئۆستیان له سه ر رو داو دکان ده ر بێرن. هه ر شه م ژماره یه دا وه لامی یه کیک له و پرسیارنی کراوانه بلاو ده که ی نه وه. میوانی شه م ژماره یه شمان سه بری بۆتانی شاعیره.

کۆمه لیکه مندالی کورد وینه ی که سوکاری ونبوویان هه لگرتووه

ئە و پۆژەي "تریفەي هە ئبە ست" بۆم بوو بە "گە ژاوەي گریان"

كامهران قازی

دووڕم خەنەوێ لە وو شەپەك :

- فوو لە چرای بێرکردنەوێم بکات
- لە پیناوی هیچدا بەکوشتم ببات
- خوینی براکەم پی برێژیت

ئەز شاعیر نیم، بەغیلی بە شیعەرەکانت بەرم. ئەز شاعیر نیم، رقم لە خۆم، لە تۆ بینەوێ، کە بۆچی ئەو
شیعەرە جوانە بەرزانە هی من نەبوون. ئەز شاعیر نیم تا لە بەرھەمی زۆرت بترسم. ئەز شاعیر نیم

دووشت : بەکەم لەبەر ئەوەی لام گران و شەرم بوو ئیتر قوتابییەکان
بە سوکی تێم بپارێن و وا بزانیان درۆم کردووە. دوو مێش لەبەر
چوونەوێم بۆ مائەوێ و زراوم چوو بوو، نەم دەزانی لەلای دایکم چی بلیم،
چۆن باوەڕم پی بکات، پەنگە و بزانیات هەموو پارەکەم داوێ بە نوقول
و شیرینی؟! زۆر گریام و بەمە دیار بوو کاوێ بەزەیی گرتی ووتی: "پارە
پارەستە یا پارەکە بژمیرم". چەند جاریک پارەکانی ژمارد و هەر (25
فلس) ی لێ زیاد بوو، ئێدی (20 فلس) هکەیی پیدامەوێ. منیش
فرمیسکە کانم سیرین و ناھێکم پیدایا هاتەرە، برێکی باشیش بوو مایە
گاڵتەرە گەمەیی ناو هاوێرێ لاسارەکانی قوتابخانەکەم. ئەو پۆژە (تریفەي
هە ئبە ست) یش بۆ بەکەم جار بۆم بوو بە (گە ژاوەي گریان) .

ئێستا گەلیک لەوسا گەورەترم. ئەوسا بۆ (5 فلس) گریام کە لە دەمی
خۆم گرتەرەو بۆ ئەوەی بەکەم کتیبی ژیانم کری، ئیستاش ئەگەر لە
دەمی خۆشمی نەگرمەوێ، دەتوانم کتیب بکرم، کتیب بۆ کورۆ کچەکەشم
دەکرم، شیعەرەکانی تۆشم کریون. لە زۆر وینەي شیعریشت پامووم و
گویم لە دەنگکە و چاووم لە پەنگیشت بوو، لە شاخیش تۆم بینێوێ.
شادمانیش بووم، کە دانیشتری ئەو گوندە هەژارەي من مامۆستای
مندالەکانیان بووم بۆ کۆری شیعرت وەک پورەي هەنگە سەربان و
بنیانی مزگەوتیان پسر کردبوو، خۆشییان بە وشەکانت دەهات و
روشەکانی تۆیان لە هەموو شتەکانی خۆیاندا دەناسییەوێ. پێیان دەوتم
"مامۆستا، ئەو شاعیرە هەموو روشەکانی ئیمەي دەزانی و بەکاری
دەهێتا!" لە دڵما، لە ناخما، خۆشحال دەبووم، دەمگرووت دەي خوابە
تەکانیک، دەي خوابە جولەیک... دەمزانی کە قولیی روشەکانی تۆ تا
چ پادەیک بۆ ئەو هەژارە نەخویندەوارانە، کاریگەرە. من هەمیشە تۆم

سالی (1969-1970) من قوتابییەکی پوتەلەي، کورێ پیاویکی هەزار
بروم. لە پۆلی شەش، قوتابخانەي سەرەتایی (مولانا خالد)، لە گەرەکی
ئەزمەي شارێ سلەیمانێ دەمخویند. لەگەل (کاک کاوێ عومەر
هەلمەت) دا هاوێرێ بووین. ئەوسا من تەنیا (5 فلس) پۆژانەم هەبوو تا
لە قوتابخانە یان لە رێگا خەرجی بکەم.

کە (تریفەي هە ئبە ست) ی تۆ بلابووێوێ، کاک کاوێ چەند دانەیکە مینا
بۆ قوتابخانەو پێشینیازی کردین، هەر کەستیک دەیەوێت دەتوانی پۆژی
(5 فلس) تا مانگیک بە قەرزی بیکریت. منیش بەکێک بۆوم لەو
کەسانەي دانەیکەم بەو مەرچەو بەقیستی بەک مانگە کری، جا بینەو
بیخەرە بەرچاوی خۆت، مندالیکسی هەژاری کورد، پۆژی (5 فلس)
پۆژانەي بێت و لە دەمی خۆي بگریتهوێ بیدات بە وو شەي جوان.

بەکەم کتیبیک کریم (تریفەي هە ئبە ست) هکەي تۆ بوو، ئەویش بەو
پارەيەي کە ووتم لە دەمی خۆم گرتەرەو، زۆر چاکیش لە یادمە پۆژیکیان
دایکم ووردەي پی نەبوو، (25 فلس) ی نامی بەمەرچە ئەو باقییەکەي
بۆ بێنمەوێ.

کاتیک چووێ قوتابخانە، نیم قوتابییەکان دەوری کاوێیان داوو. هەر
کەس (5 فلس) ی خۆي دەدا، بۆ نەگبەتی منیش کردم و (25
فلس) هکەم خستە ناو کیسە نایلۆنەکەي بەردەمی کاوێوێ. بە داخەوێ
ئەویش سەرگەرمی قوتابییەکانی تر بوو ناگای لەوەي من نەبوو تا
هەموو پارەي خۆیان داو منیش پارەستام بۆ ئەوەي (20 فلس) ی
باقیەکەم پی بداتەرەو، کاوێ بپوای پی نەکردم ووتی "تۆ هەر پارەت
نەداو". منیش قورعانم خوارد، خوام خوارد کە پارەکەم خستۆتە ناو
کیسەکەرەوێ. ئیتر خۆشم پی نەگیروا نامە پرەمی گریان. گریام لە بەر

وهك شاعيرى نه ته وه كه م ناسيو وه بئناگاش نه بووم له شيعره كانت، وهلى دل نه هاتوو ختورهى ناخوش به پوچما بيت . من له زوربهى شيعره كانتا بـ نه ته وه كه م و ئازارو خه مه كانى گه راوم، تيا دا دوزيومنه ته وه، بويه ده رگام له سه ر ختوره كان داخستوو. تـ بـ من هونه رمه نديكى گه وهى، بويه ناتوانم هه روا به ئاسانى له كوئل خومت كه مه وه. تـ نه گه ر سياسيه ك بايتايه، ده ميگ بو قوفلم له خويندنه وهى ووشه كانت دابوو، بيره وه ريبه كانتم دران دابوو، بادانه وه كانتم توپ مه لدا بوو.

ئەز شاعیر نېم بۆيە قسەم بێ غەلەو غەشە، نە تەوێ فەرت و فەیل لە سەر پێگەى ووشەكانتا پادەخەم، نە دوربينى تەمگرتووم لە بەرچاوه، نە دەمارگيرى و رِق و كينەم لە دلدايه، تاكو دەهۆلت بۆ بكۆتم. من دەمەوێ بەرزى و جوانى وینەكانت نەشتیوین. ئەوێ پردى نیوان من و تۆیە، شیعەرى جوان و پەسەنى تۆ و خەم و كەسەرى منە بۆ هەر شتیك بە كوردی بـ و بۆ كورد نەبيت.

تۆ پیم دەلییت: هۆ شیتەكەى بنار پیری! زدیانی توپەى میرگە پان. كهلكى قزلەر. چرای كزی ئەشكەوتەكەى خەمید یاخسەمەرى. مەرگە بەرزەكەى مەلا زەوقى. بەرەیانى پى له ترسى گونده جوانەكەى هەناران. تۆ پیم دەلییت: ئەى ماوێ مەرگ و ژيان. ماوێ نیوان دوو "كاريزه". ئیوارەى پى له هەلمەتى كانی بەردینەى هاوێ جەبار. گەرانهوێ پاش شەوانى بەرەنگارى. ئەى تەقەى دەرگای له ناوەختى دلیرە شیت. ئەى تەنورى داگیرساوى گى له خۆ بەرداو بۆ نانى پيشمه رگە. ئەى هەزاران ختورهى پى له ترسى ئەو دایكانەى له ژیر سيبه رى تەنگ و پۆستالى عەره بدار، له نیوانى دوو مەرگدا، مەرگى هاتن و چوونه وه. دەمردن و دەژيانه وه. تۆ پیم دەلییت: ئەى ئەو دلەى له سه ر لوتكەى پیره وه بۆ بالا قشته جوانەكەى خەم رین دەسوئای، ئیستاش پیم دەلییت: وەرە وەختە دەنگ بەهه سهوز؟؟!!

چەند هەستم بە كەمى خۆم كړبو كيوى هیوام رما. چەند هەستم بە بیکهسى خۆم كړد. هەستم كړد چەند درۆزن بووم، ئەو پۆزهى خەلكى گوندی قزلەرم بانگە كړد، پیم روتن: "وەرێن گویى له ووشەى وهك گول بگرن". نایا دەكریت له پاش ئەم بانگوازەت، ئیدی باوهر بهوه بگم كه لایەنى خیر له لایەنى شەرى بەیفت بەهیزتره؟؟!

**تۆ پیم دەلییت ئیستا وەختە وەرە دەنگت بەهه سهوز!!!
سهوز چیه؟ فەلسەفەیه؟ بیرە؟ پڕۆزەیه؟ چیه؟ چیه
سهوز؟ كه پیم دەلییت دەنگ بەهه سهوز. بانگیشم
دەكەیت دەنگ بەهه به زەرد.**

من پیم وابوو، تۆ دەزانى كه هاتنى سوپای نوژمنانى كورد له باشوردا له بەرەكەتى شەپى براكوژیه! من پیم وا بوو تۆ دەزانیت كه ئاوارەبوونى ئیمه، دەرپەدەرى هەزارەها كورد لە بەرەمى شەپى براكوژیه! من پیم وابوو تۆ دەزانیت له نیوان زەردو سهوزا، زەپەك بەناستەم بریقەى دیت! زۆر نزیكە بپیته لافاو، بپیته لیشاو زەردو، سهوزو كهسك و ئال و شین و مۆر و هەموو ئەو پەنگاتە.

لەبەردەم خۆپه وه پامالیت... من پیم وابوو... پیم وابوو، پەنگە دوا شیعرت ئیتر بەناوى (دەنگ بەهه كوردستان) وه دەبيت، كه هەق بوو ناوى وابیت. من پیم وا بوو. بەلام داخەكەم تۆ كوردستان بچوكتر له دوزمەنەكانیش دەبینیت، هەر له سهوزدا دەیدۆزیتە وه.

تۆ دەبوو شاعیرى نەتە وهى كورد بيت، تۆ دەبوو بالای شیعرت، له بالای گرگنیان بەرزتر بیت، تۆ دەبوو لای ئیمه بایتايه، ئیمه پەك كه پەكەم كتیبى ژيانمان، تریفەى هەلبەست بوو، نەك له پال سيبه رى خەلكانىكدا كه ئەمڕۆف له ئەسل و فەسل و كوردبوونیان دوو دلە. (مارسى 1988).

ئەوێ پردى نیوان من و تۆیە، شیعەرى جوان و پەسەنى تۆ و خەم و كەسەرى منە بۆ هەر شتیك بە كوردی بـ و بۆ كورد نەبيت.

وهلا مېک بو نالوزکردنه کهی شيرکو بيکس

بیانوهی قسه سردی نیه

کاک شيرکو بيکس له "رونکردنه و ميه کدا"، له ژماره (47) ی شوياتی (1998) ی "کوردهستانی نوځ" دا، که (ی.ن.ک) له دهرهوه دهری دهکات، نالوزکردنکی دهربارهی نو چاوپيکهوتنه بلاوکردوتوه که کونتراکتی ژماره (1) له گهلی ساز کرد بوو.

یه کهم، کاک شيرکو دنوستیت: "هر که سنی چاوی بهو سردیترانه بکه وځی که به درشتی چاپکراون و چاوله خویندنه وهی دریژهی قسه کانم بیوشیت، نینتیا عیگی وای لا دروست دهیت که من شیری ناوځو شیری داگیرکران و دوژمنانی کورد هر به یک چاوته ماشا دهکه م".

وهلام: نو سردیترهی په یومندی بهم به شوره هیه نه ميه: "شیری یه کیتی و پارتی شیری بهرهی گهل و بهرهی دوژمنه" نه مش دریژهی قسه گانی ناوبراوه با خویندر چاوی لی نه پوشتی و بزانتیت چ نینتیا عیگی جیاواز له سر دیره که ده دات:

- له دوی 31 ناب و 14 هی نایارو شم رژگارانهی نیستناش، شتیگ نه ماوه پی بوتیرت شیری ناوځو و براکوژی. نیست شیری، شیری نیوان کوردو داگیرکرانیتی، شیری نیوان بهرهی گهل و دوژمنانه، شیری نیوان له شگری سه ددام و پیشمهرگه له شگری نه تاتورک و له شگری گریلاکانه. له بهرته وه من پیم وایه شم بهرانه تم و مژیان به سره وه نه ماوه، نیست له خوارووی کوردستاندا، دوی هانتی نانک و توپ و دبابه کانی سه ددام، فرۆکه کانی ترکیا، دریژهی گیانی خه لک و پیشمهرگه نه کن. بهم پیبه سه نگره مکان؛ بهرمانی خوځیان په کالاکردوتوه. هه موو ده مامکه کان که وتونه ته خواروهو دم و چاوهکان به هه موو حقیقه ته کانی خوځیانه وه، پش و سپی، که وتونه ت روو. له لاه: بهرهی یه کیتی و هه موو نو حیزب و پیکراوه نیشتمانی پروه رانهی که نه پوخته که وا سووری بهر له شگری دوژمن. له لاشوه: بهرهی دوژمن و پارتی به هیزی عیراق و تورکیاوه

کاک شيرکو دنوستیت: "... یان هه موو هلویتت و سیاسه تیکی یه کیتی نیشتمانییم لا په سنده و بی قهیدو شورت دا کونکیان لی دهکه م" شيرکو دوو نمونه له سردیتره مکان دنوستیتوه که یه کیتیکانم پیشتر نووسیوه، نه ميهی تریشیان که په یوه ندی بهم به مئی ترپانه وه هیه نه ميه: "دهنگ بده به سهوز"

وهلام: نه ميهی که بهر زکردنه وهی شم دیرهش بۆ نه وه بوویت که نو یتتیباعه دروست بکات که نو ده لیت، نابراو خوځی له پیشه وه وهلامی داومه وه که قسه که ی بی بناغیه، چونکه کاک شيرکو گوتی خوځی لهو سردیتره که پر کردوه که رهنه یه له یه کیتی و نه ميه: "ژبه سهرا هینانی سه رانی یه کیتی شه خسی نیه" نه مش لهو پرسیارهوه دهرهاتوه که دهربارهی نه وه کراوه که ژماره یه که له سه رانی یه کیتی ژنیان به سهر هاوسه رکانیاندا هیناوه ناوبراوه به شه خسی نه زانیوووه به هه لای له قه لیم داوه ره خنه یان لی دهگرت. دووه م. کاک شيرکو دنوستیت: "نازاتم بۆ چی کارکیرانی گوفارمه که به شیک له وه لامدا نه وهی پرسیارهی یه که میان بلاونه کردوتوه که دوابه دوی نه ميهی نه لیم: "دهنگ بده به سهوز" نو سیجووم: به لام من نه مجاره نامه وځی له ریگه ی لیستوه دهنگ بدهم به لکوله ناو "سهوزیشدا" نه و "تاکانه" هه لته بیژیرم که خوم له هه موو روویه که ره په سندیان نه که م".

وهلام: نه ميه زانینی ژور ناسانه. 1- پرسیاره که له نسلدا بۆ نه وه نه کراوه که باسی هه لیزاردن بیت، چونکه شتی وا له نارادا تیه.

باسی دهنگدان له هه لیزاردنیکدا که پوونی نیه بی ناگییه. نه سلی پرسیاره که بۆ نه ميه که نوای 5 سال و پاش شم هه موو کاره سات و دژاریب ناخ شيرکو بيکس نیستا ده لیت چی؟ ناخ ده لیت دهنگ مه دن به هیچیان؟

2- نیمه نه مان پرسپوره کام سهوز هه لده بیژیرت؟ سهوزی ناوی یان سهوزی قه رسیلی؟ دهنگ ده دیت به چه بار فرمان که شیعرت پیشکش کردوه یان به عومه ره فاتح؟ نه وه مانی خوځت و نه یینی خوځته له هه لیزاردندا. نه مان پرسپوره رات له سهر ریگای لیستیه یان ریگایه کی تر؟

سیتیم. کاک شيرکو ده لیت: "وهلامی دوو پرسیار یان سن پرسیار یان هر بلاونه کردوتوه. نه ميه له کانتیکدا که نه بوو ناگادارم بکه نه موو پیش بلاو پوونه وه رای منیش وهر بگرن یان له بنچینه دا پرسیاره مکانیان نه کردایه".

وهلام: لهو نامه یه دا که بۆی چوه نووسراوه: "تکایه وه لام کورت و کونکرتیت. بۆ گوفارنکی سیاسی که بواری شهرحی که م، لام وایه هه ندیک له پرسیاره مکان وه لامه که ی یهک وشه یه؛ نا یان نا! هرچ نیه هه موو وه لامکان بۆ شم ژماره یه بیت".

نه ميه به سه بۆ نه ميهی که پیشانی بدات سیتیم به ندی نویسنه که شتی له سه رچاوه یه کی یابه تیبه وه سه رچاوه ناگرتیت. به لام ده مانه ویت نه وه شی بخینه سه ر که هه ندیک لهو پرسیارانه وه کو له نامه کشدا دهره که ویت بۆ ژماره کانی داهاوتو بووه. بۆ نمونه نو پرسیاره یه یومندی به کوردستان چی به پیشته وه هیه، هه ل بگیریت بۆ نو کاته ی له سهر شم بابته دنوسین. ده نا له هه موو ژماره که دا تاکه نویسن که پاشماوه ی لی که وتبیتته وه نه ميهی شيرکو یه که نو سنوره ی بریوه که نیمه له باری تکنیکه وه دامان نابوو. نه مش له بهرته وهی به حازه ره وه جگ له سهوزه قه رسیلیبه که که په یوه ندی به پرسیاره که وه نیه نه ميهی تری و مکو خوځی بلاو یژته وه.

چواره م. کاک شيرکو ده لیت: "هه لویتستی سیاسی من بهرام بهر یه کیتی نیشتمانی کوردستان له سه رچاوه ی بهرته وه ندی نه ته وه یی و نیشتمانی کوردوه سه رچاوه یان گرتوه"

وهلام: نیمه هیچ سه لماندنکی زانستیمان به دهسته وه نیه که بررا نه که یین کاک شيرکو دنیا ی ناوا دیته بهرچاوه، به لام نیمه که خوځمان جیولجی کمان له گه له و له سهر ناو دنوسین، پیاسه یه کیشه بۆ نیمه نه کهر خوځمان نارمه کان بهرینه وه بۆ سه رچاوه کان.

هه روه ها ده لیت: "به لام نه ميهی به من ناگرتی و به ناره وای نه زاتم: تیکه ل کردنی گوناوه و خه تاوه هه لیه له گه ل ناپاکی و خیانه ته و کوزکردنه و ميه انه له ناو یه که جه والدا".

وهلام: له ژماره ی پیشوودا باسی بالای بهرزی خیانه تی مه سعود بهر زانیشی کردبوو، نه ی نیستا دوی نامه که ی سکر تیری پتک و شتی تریش، له بالای نو که م ده کاته وه یان خشتیک ده خاته ژیر پیی نه ميهش؟

نیمه دنیا و نابین که بلین: ناوبراوه بازی به سهر نو سردیتره دا نه دایه که رهنه یه له یه کیتی، خوځی لهوه بی ناگا نه کردایه که پیی و تراوه مه رچ نیه هه موو وه لامه کان بۆ شم ژماره یه بن. نیمه تیگه شتتمان هیه بۆ ناوبراوه که خوځی بکاته وه به کوردستانی نوځ دار، له وی له ناو دور و بهر که ی خوځیدا نامۆ نه بیت، تیگه شتتمان هیه بۆ نه ميهی که سانیک هه بن نه ی بریاری نینتیا عیان بۆ بدات و نو بزنه ره شانه ی دوتنی نه مرق به قازی سپی بیین. به لام ژاکاندنی "کونتراکت" بۆ مه به سستیکی تیگه تیفی نادیار، ره موقی ناوبراوه خوځی پیشان ده دات که خالکی گرنکی شاعیریه. دنیا ش بهوه لای هه موو که سیک نابیت به شه و که کاک شيرکو چاوی بۆ بنوقیتیت.

کونتراکت 24.4.1998

زمان و دەوروبەر

هینین

گەرنگ شووبه وشەى بىنگانە بە زۆر نەسەپتەنریت

زانست كۆمەلەك ووشەى هیتا ناو زمانى كوردییهوه. به كوردنى خویندن به كوردی له كوردستانى خواروودا كتیبى فیزیا و كیمیا و بايۆلۆجى و ... هتد وەرگیردان بق كوردی. به ناماده كوردنى ئەم كتیبە كوردیيانە كۆمەلەك وشەى زانستى (بق نمونه وهك: ئەمپیر، وات، پلازما، به كتریا، فایرۆس، ئەه كترۆن) هاتنه ناو زمانى كوردییهوه و زمانى زانستى كوردیيان پشخصت، ئەم وشە بىگانانە به شپۆمه كى ناساى له گەل گەشەى زمانى كوردیدا جىگای خۆيان كوردۆته و هو بوون به به شىك له زمانه كه. وەرگیرانى ئەم كتیبانە رىگاشى خۆشكرد بق كۆمەلەك زاراوو وشەى كوردی، كه له ناو خەلكدا به كاردههیندران، جىگای خۆيان له زمانى زانستى كوردیدا بىكەنوه. بق نمونه، وشەكانى (نۆزل)، (جەمسەر)، (هیتى راکىشانى زهوى)، (ياسكى هیتى)، (لاكىشه)، (كۆكردنوه). له لایه كى دىكهوه، له سەر بناغه په كى زانستى هیتىك وشەى تازه داتاشران، بق نمونه: (به لگەنە وىست)، (بىسانە هیل)، (لیدەر كردن)، (مولى و لهى خوین)، (شاپەتکه دەمار) و (رەگى دووجا) كه هم كارىكى زانستى روون دهكهنوه و هم زمانى كوردیيان دهولمهتد كرد. له بهر نه وهى ئەم وشانە له قوتابخانەكاندا به كاردههیندران و قوتابى كورد پىيان ناشنا بوو، زۆر به ناسانى جىگای خۆيان له زمانى زانستى كوردیدا كردهوه. له بهر نه وهى كه خویندن له كوردستانى باشووردا به كوردی بووه، زمانى زانستى كوردی لهم به شه دا پشكه و تىكى گه وهى به خۆیه بىنیه. به كار هیتانى ئەو وشه زاراوه زانستىيانە له لایه نووسەر و پسپۆرى زمانى كوردی له به شه كانى دىكهى كوردستان دوو قازانجى دهیت: په كەم، پتویست ناكات كات و ووزە سەر فېكریت بق داپشتنى وشەى دىكه، كه پرۆسسىكى درێژخایه و زهحمته، به لگودمشبته هۆى ئەوهى كه زمانى كوردی له به شه كانى كوردستان زیاتر لىكدى نزیك بینهوه.

ئىسپانىیه كان تا ئىستاش (Arroz = الرز) و (Azúcar = السكر) و (camisa = قمیص) بق (برنج، شهكر و كراس) به كاردههینن. ئەم وشە عەرەبىيانە له وكاتدا چوونه ناو زمانى ئىسپانىیهوه كه ئىسپانىا به شىك بوو له ئىمپراتۆرىتى ئىسلامى. وشەى ئۆخەل (Ojalá) ی ئىسپانى له (انشا الله) ی ئىسلامیه وه وەرگیراو له لایه خەلكى ناساىیهوه به كاردههینریت كه مەسحین، ئىسپانىه كان ئەم وشانەيان له زمانه كه بیان لانه بردوه چونكه جىگای خۆيان له زمانه كه دا كوردۆته و هو بوون به به شىك لى.

زمان له گەشه په كى دىنامىكدا به له گەل دەوروبەر كهیدا. هه موو ئەو كۆر انكارىیه سىاسى و تەكنىكى و نا بوورى و نایىنىيانەى كه له كۆمه لگادا رووده ن، راسته و خۆ كاردهكه نه سەر ئەو زمانهى لهو كۆمه لگایه دا قسەى پیدەكریت. نمونه په كى روونى ئەو په یوه ندىیهى نىوان زمان و نایىن، بوونى ئەو هه موو وشە نایىنىيانەى له زمانه كانى كوردی و فارسى و توركى و ئەو زمانانەى دىكه دا هەن كه خەلكىكى موسولمان قسەى پیدەكەن. ووشەى (حەرام) و (حەلأل) و (زهكات) و (عیبادەت)، كه به ئەسل وشەى عەرەبىن و مانایه كى تاپه تیان هه به له نایىنى ئىسلامدا، له هه موو ئەو زمانانەى دىكه شدا بق هەمان مه به ست به كاردههینرین.

له كۆمه لگای ئەمڕۆدا، كه تەكنىك له پشكه و تىكى به ردهوام و خیرادایه، ته كۆلۆجیا كارىگه رىیه كى گه وهى له سەر زمان هه به. ئەو كارىگه رىیه تىنا له سەر زمانى ئەم خەلكه تىبه كه ئەو پشكه و تىبه ته كنىكیهى به ده ست هیتاوه، به لكو كارىش ده كاته سەر ئەو زمانانەى كه ئەو به ره مه ته كنىكیه به كاردههینن. ته له فیزىون، كامپرا، قیدىق، فریزەر، كۆمپىوتەر كه به ره مه ته كۆلۆجىای بىگانەن، هاتنه ناو كۆمه لگای كوردییه وه له گەل خۆياندا ناوه بىگانە كانىان هیتا به ناو زمانى كوردییه وه. له بهر نه وهى ئەم ئامپرانە له لایه خەلكى ناساىیه وه به كاردههیندران، زۆر به خیراى جىگای خۆيان كردهوه له ناو زمانى كوردیدا. هەر وهك چۆن ئەم ئامپرانە جۆر تىك پشكه و تىبان هیتا په ناو كۆمه لگای كوردییه وه، ناوه كانىشمان به هەمان شپۆه پشكه و تىكىان هیتا په ناو زمانى كوردییه وه. هیتىك كۆمه لگا رىستیان له برى ئەم وشه بىگانانە ووشەى "خۆمالى" بق ئەم به ره مه ته كۆلۆجىيانە داباشن. بق نمونه، له عىراق، (مذىاب) له برى (رادىق) و (هاتف) له برى (تەله فون) له زمانى نووسىنى عەرەبىدا به كاردههینران، په لأم خەلكه ناساىیه كه له كاتى قسە كردندا هەر ته له فۆن و رادىقیان به كاردههیتا.

هیتىك لهو به ره مه ته كۆلۆجىيانە پاش ئەوهى بق ماوه به كى زۆر له ناو ملىله ته كانى دىكه دا جىگای خۆى كوردییه وه، دهاته ناو كۆمه لگای كوردییه وه. لهم كاتدا، ئەو به ره مه له گەل ناوه عەرەبىیه كى یان فارسىیه كى یان توركىیه كى دهاته كوردستان و به هەمان ناو دهناسران، بق نمونه: (مېرده) ی عەرەبى له كوردستانى خواروو بق (cooler) و وشە كانى (دوربین) و (دوچرخه) ی فارسى له كوردستانى رۆژه لآت بق (camera) و (bicycle) به كاردههینرین.

دهبیتە هژی ئه‌وه‌ی که بۆ دیاردیه‌یک که له کوردستان نییه، کۆمه‌لیکی وشه‌ی بیگانه به‌کار به‌یتریت که هه‌ریه‌که‌یان کۆمه‌لیکی که‌م کوردی تێی ده‌گه‌ن. بۆیه به‌ده‌وامی له په‌یوه‌ندی نیسوان نووسه‌رانی کوردستان و ده‌روه زۆر گرنگه‌.

ئهم گه‌یروگه‌فتیکه که له داها توو په‌کی نزیکدا به‌ره‌نگاری زمانی کوردی ده‌بیته‌وه و راسته‌وخۆش کار ده‌کاته سه‌ر نه‌وه‌ی په‌که‌می کورده ئاواره‌کانی سوید. ئهم مناله کوردانه به چ زمانیک قسه ده‌که‌ن گه‌یروگه‌فتیکی زۆر له‌وه قوولتیه که لێرندا به چهند دیتیک چاره‌سه‌ری بۆ بدۆزیته‌وه. به‌لام هه‌تا زووتر ئهم مه‌سه‌له‌یه بیه‌یت به‌باس له‌ناو خه‌لکیدا و هه‌نگاو بۆ دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌ری بنه‌یت دره‌نگه‌، بارودن‌خێ کوردستان شه‌وه‌نده سه‌ری باوکویدا یکی کوردی قال کردوه که نه‌په‌رژاون ئهم گه‌یروگه‌فته به شتیکی سه‌ره‌مکیی ده‌نه‌ قه‌له‌م. به‌لام له‌راستیدا ئه‌گه‌ر زیاتر لێی ورد بیه‌نه‌وه، ئه‌و منالانه، که نه‌وه‌ی دواڕۆژی کوردن له‌ده‌ره‌وه‌ی ولات، هه‌تا ئه‌گه‌ر له‌داها توو دا نه‌شگه‌رینه‌وه بۆ کوردستان، ده‌توانن گه‌وره‌ترین خه‌زمه‌ت به‌کوردو مه‌سه‌له‌که‌ی بگه‌یه‌نن. په‌روه‌ده‌کردنی مندا لێکی کورد له‌ده‌روه‌ی ولات، بۆنه‌وه‌ی که هه‌م وه‌ک کوردیک گه‌وره بیه‌یت و وه‌ک تاکتیکی سه‌ره‌خۆش له‌کۆمه‌لگایه‌دا جینی خۆی بکاته‌وه، کارتیکی سه‌خته چونکه ئه‌و مندا له‌کۆمه‌لگایه‌کی بیگانه‌دا ده‌ژی و له‌ژێر کاریه‌گه‌ریی ئه‌و کۆمه‌لگایه‌دا یه. به‌لام ئهم کاره‌ په‌یروژترین ئه‌رکی سه‌ره‌شانی دایکوباوکی کوردی ده‌روه‌ی ولاته.

هه‌تدیک له‌وشه بیگانانه‌ی که له‌لایه‌ن خه‌لکه ئاسایه‌که‌وه به‌کار ده‌هێنن به‌شیه‌یه‌یک جیگای خۆیان کردۆته‌وه له‌زمانی کوردیدا که زمانه‌سه‌لیه‌که‌یان ناسیته‌وه. بۆ نمونه؛ وشه‌کانی فیه‌ستیکلاس (first class)، کۆرنال (comor)، لایه‌ن (lineman)، سه‌کن (second)، ساید (side)، په‌ژیره (powder) و داشبۆل (dash board)، که له‌زمانی ئینگلیزی به‌وه‌ها توو نه‌ته‌ناو کوردی به‌وه، کابرایه‌کی ئینگلیز نایان ناسیته‌وه. ئهم وشانه‌ زمانی کوردی یان ده‌وله‌مه‌ند کردوه. ئهم وشه بیگانانه‌ی که به‌رامبه‌ریان له‌ کوردیدا نییه‌و جیگای خۆیان له‌ناو خه‌لکیدا کردۆته‌وه زۆر له‌وشه داتا شراوانه گونجاوترن که جگه له "داتا سه‌ره‌مکانیان" که سه‌ی دیکه نازانیت مه‌سانایان چیه‌یه. گرنگه‌ به‌یه‌ که وشه‌ی بیگانه به‌زۆر نه‌سه‌پتندریت به‌سه‌ر زمانه‌که‌دا به‌لکه‌ له‌پێی به‌کاره‌ینانی سه‌روه‌شتی خۆیان به‌وه جیگای خۆیان بکه‌نه‌وه. له‌وه‌ش گرنگتر ئه‌وه‌یه که ئه‌و وشانه له‌ کوردستان جیگای خۆیان له‌ناو خه‌لکیدا بکه‌نه‌وه نه‌ک له‌ده‌روه. چونکه ئه‌گه‌ر ئه‌و کاره له‌ده‌روه‌ی کوردستان رووبه‌دا ئه‌وا زمانی کوردی تووشی دوو گه‌یروگه‌فتی گه‌وره ده‌بیت: په‌که‌م، ئه‌و وشه بیگانانه‌ی که له‌زمانی کوردی ده‌روه‌ی کوردستاندا جیگای خۆیان ده‌که‌نه‌وه، ناگه‌نه خه‌لکی کوردستان و ته‌نیا کوردی ده‌روه‌ی ئاشنا ده‌بیت پێیان. دووه‌میش، له‌به‌رئه‌وه‌ی که کوردی ده‌روه‌ی کوردستان به‌سه‌ر چهند ولاتیکدا دا به‌شبوون، ئه‌و وشه بیگانانه‌ی که ده‌چیته‌ ناو زمانی کورده‌کانی به‌ریاتی جیاوازه‌ ده‌بیت له‌وشانه‌ی که ده‌چنه‌ زمانی کوردی کورده‌کانی فیه‌له‌ندا یان سوید یان ئه‌لمانیا، ئه‌مه‌ش

ئۆپه‌ریتی داستانی گۆرانکاریه‌کانی گورگ

پارچه‌یه‌یک له
شیرینی
دریزی
له‌تیف
هه‌له‌مه‌ت

ده‌نگیک

*گورگ جیگای باوه‌ر نیه
جینی کومان و مه‌ترسییه
گورگ هه‌ر گورگ
گوتیه‌نه‌ر ده‌لێن: تۆیه‌ی گورگ هه‌ر مه‌رگ
-کاتی ئهم قسانه نیه
ئهم قسانه سوودی چیه؟
-ئه‌وه‌ی ئهم قسانه ده‌کات
له به‌ره‌ی ئیمه نیه
خه‌زمه‌تی بیگانه ده‌کات
له‌م که‌له‌ی ئیمه نیه...
*ئه‌وه‌ی پاساو بۆ گورگ به‌دا
به‌رگه‌ی له گورگ بکات
خویشی گورگ
*ئه‌وه‌ی رێ بۆ گورگ خۆش کات
ئه‌وه‌ی پایه به‌ گورگ به‌دا
ئه‌وه‌ی چاوپوشی له گورگ بکات

خویشی گورگ

-ئه‌وه‌ی خه‌می برسیی و هه‌زارانی نه‌بێ
-ئه‌وه‌ی خه‌می رووت و بیکارانی نه‌بێ
-ئه‌وه‌ی خه‌می هاوین و زستانی نه‌بێ
-ئه‌وه‌ی خه‌می هه‌رزانی و گرانیی نه‌بێ
کۆرس: له ئیمه نیه گورگ...
کۆرس و بینه‌زان پیکه‌وه: له ئیمه نیه گورگ
*ئه‌وه‌ی خه‌می ئهم نیشتمانه‌ی نه‌بێ
*ئه‌وه‌ی خه‌می ئهم هه‌زارانه‌ی نه‌بێ
کۆرس: له ئیمه نیه گورگ
کۆرس و بینه‌زان پیکه‌وه: له ئیمه نیه گورگ
به‌ره‌ی ئیمه نیه گورگ
به‌ره‌ی گورگ
به‌ره‌ی ورگ
به‌ره‌ی ورگ
به‌ره‌ی ورگ
به‌ره‌ی ورگ

كوردو وهفیق و سیاسهتی ئەمریکی

وهرگیرانی به دهستکاریکردنهوه: هێمن

ئەگەر کۆرانکاری له عێراقدا دانانی جەنەرالیگ بێت له جیاتی
سه‌ددام حوسەین، مانای وابە بەسەلهی کورد لەسەر دەستی
ریکخراوه کوردییەکاندا، نه‌چۆنه‌ هه‌سابه‌وه.

که نامرلیوای پیتشوی هیزی تایبهتی سه‌ددام بوو. له مانگی دووی
سالی (1992) دا عه‌دنان نوری بوو به ئەندامی کۆنگره‌ی میلیلی
عێراقیی (INC) و چه‌ند مانگیگ دوای ئەوه به‌نه‌ینی کرا به‌ئندامی
ئەو گرووپه‌ بۆ ئەوه‌ی بۆ (CIA) کاریکات. عه‌دنان نوری به (ABC
News) ده‌لێت: "پێیان وتم: ئۆ به‌جیا له (INC) کار ده‌که‌یت به‌لام واز
له (INC) مه‌هینه. له مانگی پینجی سالی (1995) دا چه‌ند سه‌عاتیک
پیش ده‌ستپێکردنی هێرشیک بۆ لایردنی سه‌ددام، نوری قه‌ناعه‌تی به
داموده‌زگای کلینتن کرد که واز له‌و کۆدیته‌ی (INC) به‌ینی که
(CIA) پالپه‌شتی ده‌کرد. ئەو کاته کلینتن ده‌میک بوو گه‌یشته‌بووه‌ ئەو
قه‌ناعه‌ته‌ی که کۆدیته‌یه‌که‌ له‌لایه‌ن ئەندامانی گروویی وه‌فیه‌وه
ریکخراپه‌ت چاره‌سه‌رتکی باشتره. له‌هاوینی سالی (1995) ده‌وه
هه‌موو هه‌رێکی واشنتن له‌وه‌دا کۆبیته‌وه‌ که له‌گه‌ڵ شاحسینی
ئهرده‌نو ئه‌فسه‌ره‌ نوێه‌کانی وه‌فیق له‌ ئهرده‌ن کاریکات.

کۆشکی سێی کۆدیته‌یه‌کی خێرای به‌لاوه‌ باش بوو بۆ لایردنی
سه‌ددام پیش هه‌لیژاردنی (1996) ی سه‌ره‌کۆماری ئەمریکی، بۆیه
سی ئای ئەو که‌وته‌ ریکخه‌ستنی پلانیک بۆ جێبه‌جێکردنی
کۆدیته‌یه‌که‌. ئه‌فسه‌ره‌کانی پیتشوی سه‌رپای عێراقی که ئەندامی
وه‌فیق بوون ئەمریکیه‌کانیان دله‌یا کرده‌وه‌ که ئەوان په‌یوه‌ندی
نزیکیان له‌گه‌ڵ خه‌لکی پایه‌ به‌رز هه‌به‌ له‌ عێراقدا. ئەمانه‌ له‌ناو
عێراق سه‌ددام لاده‌به‌نو ده‌ست به‌سه‌ر حوکمه‌دا ده‌گرن به‌ینی ئەوه‌ی
ده‌وله‌تی عێراق تیکبه‌دن. هه‌رچه‌نده‌ هه‌موو ئەو کۆدیته‌ی که به‌ناو
دژی سه‌ددام کراون سه‌رنه‌که‌وتون، سی ئای ئەو هێشتا هه‌یوای

سالی (1991) سی ئای ئەو، به‌فسه‌رانی سه‌رۆکی ئه‌وکاته‌ی
ئهمریکا (جۆرج بوش) ده‌ستی به‌کارکرد بۆ لایردنی سه‌ددام. له‌وه
سه‌له‌دا سی ئای ئەو (CIA) بیست ملیۆن دۆلاری سه‌رفکرد له
پروپاگه‌نده‌ دژی سه‌ددامو یانزه‌ ملیۆن دۆلاری به‌یارمه‌تی دا به
ئۆپۆزیسیۆنی جیاوازی عێراقی له‌ ئه‌ده‌نو کوردستان. سی ئای ئەو،
جۆن ریندۆن (John Rendon) ی به‌کری گرت بۆ ئەوه‌ی که
پروپاگه‌نده‌ دژی سه‌ددام بلساویکاته‌وه. له‌سالی (1989) دا، جۆن
ریندۆن گرووپه‌که‌ی ده‌ریکی سه‌ره‌کیان بینی له‌درووستکردنی
بنکه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری بۆ پشتگیری گه‌رمق ئیندارا (Guillermo
Endara) له‌ هه‌لیژاردنی کۆماری په‌نه‌مادا دژی جه‌نه‌رال مانوئیل
نۆریگا (Manuel Noreiga). به‌ینی بوجه‌ی گروویی ریندۆن خۆی،
له‌ماوه‌ی سالی (23) ملیۆن دۆلاریان له‌ پروپاگه‌نده‌ دژی سه‌ددام
سه‌رفکرد. گروویی راندۆن ناوی کۆنگره‌ی میلیلی عێراقی (Iraqi Na-
tional Congress) له‌وه‌ به‌ره‌ ئۆپۆزیسیۆنه‌ نا که له‌سالی (1992) دا
له‌سه‌رووی عێراق درووستکرا.

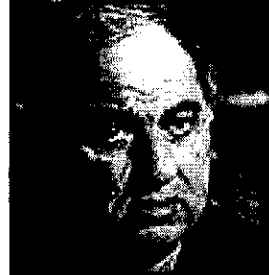
سی ئای ئەو دوو ریگی گه‌رت به‌ر بۆ لایردنی سه‌ددام،
یه‌که‌مجار پالپه‌شتی (ئای ئین سی INC) ده‌کرد که ئه‌حمه‌د چه‌له‌بی
سه‌رکردایه‌تی ده‌کرد. ئای ئین سی ویستی خێراتر له‌وه‌ی که
ئهمریکه‌کان چاره‌روانیان ده‌کرد هه‌نگاوینتو سوپا به‌کی سه‌ره‌خۆی
درووستکردو توانی به‌شێوه‌یه‌کی کاتی گرووپه‌ کوردیه‌کان به‌کبخات
بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر هێزه‌کانی سه‌ددام. له‌ کۆتایی سالی (1994) دا
سی ئای ئەو بنکه‌یه‌کیان له‌ شارێ سه‌له‌ه‌دین کرده‌وه‌وه‌ که‌وته‌
ناپه‌سته‌کردنی چالاکیه‌ سه‌ربازیه‌کان. به‌لام سه‌رۆکانی سی ئای
ئهیو لیتپرسراوانی کۆشکی سێی به‌گومان بوون له‌وه‌ی که ئای ئین
سی بیتوانیت سه‌ددام لایباتو کۆنترۆلی کورده‌کان بکات. ئەمان
به‌دیلتکی دیکه‌یان پێی باشتر بوو بۆیه‌ روویان کرده‌ گروویی وه‌فیق.

گروویی (وه‌فیق) پیکه‌توه‌ له‌ ده‌سته‌یه‌که‌ ئه‌فسه‌ری عێراقیی
راکردوو که بنکه‌یه‌کیان له‌ عه‌مانه‌ له‌ ئهرده‌ن. ئەندامه‌کانی ئەم
گرووپه‌ ئامانجی سه‌ره‌کیان ریکخه‌ستنی کۆدیته‌یه‌که‌ بۆ لایردنی
سه‌ددام حسین. ئەم گرووپه‌ له‌لایه‌ن پۆلیسی نه‌ینی به‌ریته‌نییه‌وه
(MI6) پاش شه‌ری که‌نداو درووستکرا. به‌هاری هه‌مان سال، ئەم
گرووپه‌ له‌لایه‌ن لقی له‌نده‌نی سی ئای ئەو (CIA) یه‌وه‌ پالپه‌شتی لیکرا
کاتی که داموده‌زگای برش بۆ ریگایه‌که‌ ده‌گه‌را بۆ له‌ناوبردنی
سه‌ددام. یه‌کتیک له‌سه‌رۆکه‌کانی ئەم گرووپه‌ جه‌نه‌رال (عده‌ن نوری) ه

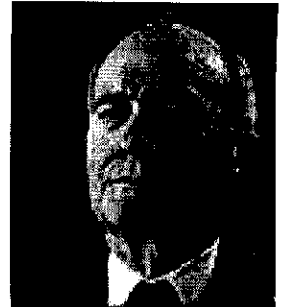
(croft)، کسرواویژن پیکراو بووله کاروباری ناسایشیدا، به (Newsweek) ی گروت: نئیمه شه و همان بۆده ر کسوت که لابردنی سهدام، هر چنده له سه رتاوه سه رنجرا کیش بوو، نه گيرو گرفته کانمان چاره سه رده کات ونه به رژه و هندی شمان ده پارێزیت. بۆیه نئیمه به دیلکی دزیوو بیسمان هه لپژارد، که زۆر جار له واقیعدا، ته نیا ریگایه که له به رده ستدا بیت.

وۆرن ماریک

شه هبه جه له بی

برینت سکاوکروفت

سیاسه تی نئیمه شه و به که سهدام هسین لابه یین، نه ک ریژیمه کدی

کانتیک شیعه کان له خوارووی عیراق له به هاری سالی (1991) دا، که له وه ده چوو ناماده بن کاره که ته و او بکن، له دزی سهدام راپه رین، داموده زگای سه رۆکی نه و کاته ی نه مریکا (بوش)، ریگایدا سهدام هیزه کانی کۆ بکاته وه وه ده سته و ستان ته ماشای ده کرد کاتیک سهدام راپه رینه که ی به هه لیکۆ بته ر دامرکانده وه. واشنتن له وه ده تر سا که عیراق بروختیت و لاتیکی نوێی ئیسلامی له ته نیشت ئیرانه وه دروست بیت. له مانگی پینچی سالی (1995) و له پاییزی سالی (1996) دا داموده زگای کلینتن به هه مان دودلییه وه کاریکرد له سه رووی عیقادا. بۆ شه وه نه بکه و بته به رمی شه و ریگراوه کور دیبانه ی که هاو په یمانی عیراق یان ئیران بوون ونه بشکه و بته داوی خه وی کورستان کی سه ر به خۆ وه داموده زگای کلینتن شه وه هه لپژارد که هیچ نه کات کاتیک هیزه کانی سهدام هیزشمان کرده سه ر ناوچه نازاده که (safe haven) و بنکه کانی شه و ئۆیۆزیسیۆنه یان تیکدا که سی ئای شه ی پشتگیری ده کرد. چوار رۆژ دوا ی هیزشی سهدام بۆ سه ر شاری هه ولێر له مانگی هه شتی سالی (1996) دا، کلینتن بریاری دا که چه ند رۆکێتیکی کرووز بدات به چه ند رادار تیکدا له خوارووی عیراق. سه رۆکی ولاته کانی که ندا و که یشتنه شه و قه ناعه ته ی که سیاسه تی نه مریکی نازانتت بریاری چی بدات له عیراق و سه رۆکه کانی نه مریکا ناماده نین یار مه تی هه و په یمانه کان یان بده ن له که ندا ودا.

سه رچاوه:

Randy Stearns: -www ABC News.com.

به رزه. سه ره رای هه ولی شا حسینی شه رده ن بۆ بنیاتنانه وه ی په یوه ندی له که ل عیقادا، گروپی وه فیک بنکه ی هه ر له عه مان ما بوو و به به رده و امیی پروبا که نده دزی سهدام به رادیق بئا و ده کاته وه شه ندامی تازه ده گرتته خۆی.

وۆرن ماریک (Warren Marik) ی عه میلی پتشیوی سی ئای شه ی له مانگی نوێی سالی (1993) وه تا کاتی خانه نشینی بوونی له مانگی یه کی سالی (1997) دا، کاری له که ل ئای ئین سی ده کرد له سه رووی عیراق. ماریک ئیستاش پتی وایه که شه و کاره ی (CIA) ی ده یکرد کاریکی راست بوو. نه گه ر ریگای بدرایه و به به رده و امی پشتگیری لیبکرایه له لایه ن واشنتۆنه وه، شه و هه وله ی سی ئای شه ی نه ک هه ر سهدامی لاده برد به لکو بار و دۆختی له به اریشی پتکده هینا بۆ دروست بوونی عیراقیکی دیموکراتی. ماریک به رۆژنامه ی (The Washington Post) ی وت: کۆشکی سپی و کلینتن سه بریان نه بوو بۆ هه ولتیکی راستییانه بۆ بنیاتنانی دیموکراتی. " له بری شه وه، بۆ لابردنی سهدام، نه وان روویان کرده جه نه ر له کانی پتشیوی عیراق که ده یان ویست جیتی سهدام بگرنه وه. ماریک هیواداره که، پاش شه و شکستییه ی مانگی نوێی سالی (1996)، سی ئای شه ی کۆشکی سپی شه و هه لیه دووباره نه که نته وه.

کلینتن و بوش هه ر چه نده له هه لپژاردنی کۆ ماریی نه مریکیدا دزی یه ک بوون، به لام هه ر دوو کیان له وه دا یه کبوون که ده بیت سهدام له ناو بیریته. بۆیه هه ر دوو کیان له رتی سی ئای شه وه هه ولیاندا بۆ نه چامدانی شه و کاره. گيرو گرفته سه رده کیان شه و بوو که هه ر چه نده زۆر چه زیان ده کرد سهدام لایبریته، به لام نه یان ده ویست هاوسهنگی سیاسی له که ندا ودا تیک بچیت. یه کێک له جیگه ر کانی سه رۆکی سی ئای شه ی ده لیت: "سیاسه تی نئیمه شه و به که سهدام حسین لابه یین، نه ک ریژیمه که ی". بۆیه هه موو جاریک که واشنتن پشتگیری له مافی مرۆفو دیموکراتی ده کات له عیقادا، شه وه دووباره ده کاته وه که زۆر گرنگه به کیتی ولاتی عیراق بیاریزی ریت، شه و هاوسهنگییه سیاسی له نه یوان هیزه به ره رده کانیکه رده کانی رۆژه لاتی ناوه راستدا (تورکیا، عیراق، ئیران، سواریا و سعودییه) هه به تیکده جیت شه گه ر عیراق ببیت به کۆمه لیک ولاتی به ناسته م پتکه وه لیکدراوی میلی فیدرالی. واشنتن کۆدیتا یه کی پتی با شتر بووه که له کۆشکه وه بکریته وک له سه ره لدان کی جه ماوه یی بۆ له ناو بردنی سهدام. له پرا کتیکدا شه و هه ی که یانده که واشنتن به روو که ش پشتگیری سه ره لدان کی جه ماوه یی کرد وه بۆ له فکر دنی ریژی عیراق، به لام له راستیدا هه موو ناوانی شه وه بووه که یه کێک له ناوه وه (له کۆشکی سهدامه وه) کاره که نه چام بدات. شه و هه وای کرد که هه ر گیز رقی سیاسه ته دارانی نه مریکی له سهدام نه کاته ناستی ترسیان له دروستی بوونی بۆ شاییه کی سیاسی له که ندا ودا. له پاییزی سالی (1996) دا، جه ته رال برینت سکاوکروفت (Brent Scow-

ههوانهكان چي دهگهپه نین

ناصر حنفید
14/4/1998

- نایا سهوزو زهره، لهگهمن سووری "علی حهسن مهجید" دا په لگه زږینه په که دروست دهگه ن بو هیئانهوهی سوپاو شهمن بو کوردستان؟

- سهزکردهی هیزهكان به هوکمی سهزانی بهفداد تاوانبارن، بهلام شهم میژوویدی کورده ههزگیز ناتوانیت قازی موهمهدیگ دروست بکات.

- "رؤشنبیران" سکوت به خویمان دهگهمن، بهلام ناتوان ددهسهاته دژکارهکانیان رووسور بکه نهوه.

- رووداوهکانی شهروی کوردستان، تهوموژیان لهسهر هیج شتیگ جی نه هیشتووه. مهسه له تیگه شتن نیه، ههلبزارنه: له بهرهی گورگی یان له بهرهی نینسان!

ناوهردانهوهی ئیران له هیزه کوردیهکان له سالی (1986) هوه

ئیران دوای شهوهی بوئی دهرکوت ناتوانیت له مهیدانی شهههکانی خواورودا بهسهز عیراقدا زال بیت، ناوری له ئویژسییونی عیراقیی له کوردستان دایه وه، که له پراکتیکدا ههز کورده کهی دهگهتره. رۆژنامهی کهیهانی مههیبی شهز مهساره (ژ: 955) نویسیبووی: "نوخته په کی گرنه هیه له ههز کاتیکدا بیت ئابوری عیراق توشی گیربوون دهکات، شهویش بریتیه له مهستانی هیزه ئیسلامیهکان و شهویر شگریه کورده عیراقیهکان به بیرینی بووری نهوتی کهر کوک که هه موور رۆژیک زیاد له په کم ملیژن بهرمیل تیده بهریتیت" (1). شهمش شهوه پیشان دههات که ریکخساره کوردیهکان له وکاته دا توانویانه مه بهستی ئیران بهیتنه دی.

مههیبی (ژ: 932) نویسیبووی که: "لپرسراوانی پدک وینکه به دهسپیشکه ری کوماری ئیسلامیی وئاماده بوونی نوینه ری، کۆبونه مهه کیان کردوگه بهشتنه شهو ریکه وتنه. شهوهی شاهیهنی باسه لپرسراوانی شهو بووکومه له دوای جیبه جیکردنی چالاکییه سهزکه وتوه هکانی کهر کوک که بهشتنه تاران" (1).

له (24-27/12/1986) دا کۆنگره ی "نصرت الشعب العراقی" له تاران بهسترا. هاشمی له رۆژنامهی (الشهاده) ی ژماره (188) دا دهر بهاره ی شهم کۆنگره یه ده لیت: "ئامانجی کۆنگره که پیکه نانی بهرهی سیاسی فراوان نیه، به لکو کورتهی ئامانجی کۆنگره که په خستنی مهیدانی راسته قینهی مه موور لایه نه کانی ئویژسییونه. وه من ده بیژم که نیمه وه کوئیسلامیی چاوه رتی لایه نه کانی ترمان ده کرد که راستگویی مو عاره زه کردنی رۆژیم و مه بهدئی سیراع په ملیتان و بهرده هوام بن له سهز هیلسی به ره موو بوونه وه دژی رۆژیمی حاکم له به غداد، شهم کۆرانه شهمان لای مه نندیک لایه نه دهسکوت، په تاییه ت لای برا کورده کانمان له عه ملیاتی (الفیح) ی په کم و دووهم وهی تردا" (1). کهیهانی ژماره 932 نویسیبووی: "به رپز جهلال تاله بانئ له چاو پیکه وتندیکدا له گه له محمه د باقر که کیم دا باسی دهوری پيشمهز که کوردهکان و هاوکارییی ته اوای نیوانی شهوان و هیزه ئیسلامیهکانی کرد که بووه شهوی زه بهر لیدان نیکي کهوره له رۆژیمی سه د نام، هه ره ها شانازی خوبی پیشان دا که ینک له روانگی ئیسلامیهی وه دژی سوپای عیراق دهجه نگیت" (1)، ئیدریس بارزانی له ژماره (188) ی رۆژنامهی (الشهاده) دا دهر بهاره ی پتویستی بوونی عوله ما له کوردستاندا ده لیت: "به لام دهر بهاره ی عوله ما ده بیت دلنیا بن، له کاتی خوا لپخوشبووی پاوکمدا گرنگی درا به دروستکردنی په کیتی عوله ما وه دواییه دا هه لمان دا عوله ماکان بخرینه به رد هم مه ستولیا تیانه وه ئاساننیمان بکردن و هه ندیکیان

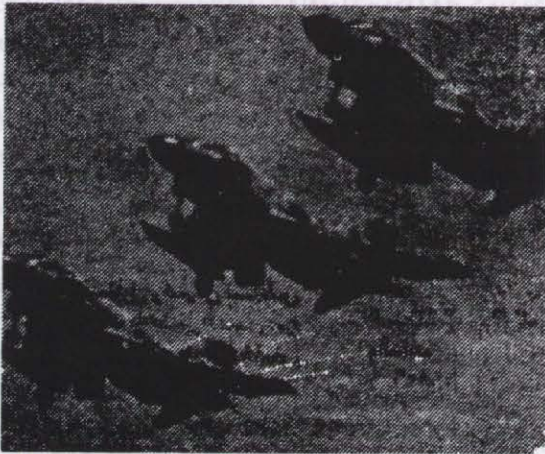
په کیتی نیشتمانیی کوردستان (ینک) تازه له هه ولی سهزته گرتووی خو ریکخستن له که ل حکومتی عیراق که رابوووه. ینک پیش شهوهی سالی 1984 بکه وتته دا نوساندنه وه له که ل عیراقدا، له شهردا بوو دژی هیزه کانی تر؛ حسک، پاسوک، حیزبی کۆمونیستی عیراق و پارتی دیموکراتی کوردستان (ینک) که له به ره ی "جود" دا کۆبویونه وه. ئاوردانه وهی سیاسهتی سهزایی ئیران له هیزه کوردیهکان نه انجامیکی شهوتی نهده بوو به جی ینک که به هیزترین هیز ی مهیدانه که بوو. شهم ئاوردانه وهی ستراتیجی سهزایی ئیران له توانای هیزه کوردیهکان، بوو به سهز چاوهی ئیلهامی ناشتیوونه وهی گشتی. به لام بوونی ینک به مهلوسی له ئیراندا دهر نه کهوت تا دهنگو یاسی لیدانی مرجاهیدین (دوژمنی حکومتی ئیران) و لیدانی نهوتی کهر کوک بلاو بووه که دوو مهیان به عه ملیاتی (فیح) ی په کم له لایه ن ئیرانه وه ناورا. له (8/11/1986) دا ریکه وتندیک له نیوانی ینک و پدک دا مۆر کرا. رۆژنامهی کهیهانی

وێنەی کچه
کوردێکی
هه‌له‌بچه، له
عه‌ره‌بان‌یه‌کی
گواستنه‌وه‌ی
پر لاشه‌کاندا.

ئایا عێراق ئه‌وه ده‌کات که ئێران مه‌به‌ستێتی؟ ئایا سوپا که‌ی له خواروه ده‌گێرێته‌وه بۆ کوردستان؟ لاوازیوونی سوپای عێراق له به‌رده‌می ئێراندا یه‌عنی شکاندنێ بربره‌ی پشتی سه‌ددام. که‌واته سه‌ددام له‌بری ئه‌وه‌ی سه‌رباز بکشێته‌وه چه‌کی کیمیاوی به‌کار ده‌هێنێت. به‌چه‌کی کیمیاوی ئه‌و شوێنانه پر ده‌کاته‌وه که ده‌ستی ناگاتن.

سه‌ددام بۆ مانه‌وه‌ی خۆی نه‌ک چه‌کی کیمیاوی، نه‌گه‌ر چنگی بکه‌وتت نه‌تۆمبیش به‌کار ده‌هێنێت. نه‌گه‌ر نه‌مان زانیبێت سه‌ددام چه‌کی کیمیاوی به‌کار ده‌هێنێت، یه‌عنی نه‌مان زانیوو ده‌ژی کێ شه‌ر ده‌که‌ین.

به‌رده‌وامیی شه‌ر مه‌که‌وگواستنه‌وه‌ی بۆ کوردستان شارو شارو چه‌که‌کانی تریش ده‌خاته به‌ر بۆمبای ره‌شه‌کوژیی (2).

دوای نزیکه‌ی سالتیک، رۆژی 15/3/1988 هه‌تزی حیزبه‌کان و پاسداری ئێران له سێ لاوه هه‌تیش ده‌که‌نه سه‌ر ده‌شتی هه‌له‌بچه و شار مه‌که ده‌گرن. له‌م هه‌تیره‌دا 4000 سه‌ربازی عێراقی به 25 ئه‌فسه‌ری که‌رروه به دیل ده‌گیرین. ئه‌م گرتنه‌ش ده‌بوو به ئازادکردن له‌قه‌له‌م بدریت. رۆژی دوایی، (16) ی مانگ، سه‌عات (11) ی پیش نیوه‌رۆ، فرۆکه‌کانی عێراق به‌گازی کیمیاوی دۆزه‌خه‌یکیان بۆ خه‌لکی هه‌له‌بچه و هه‌رچی گیانه‌له‌به‌ریکی تر هه‌یه، داخست. نزیکه‌ی 5000

هاتنه سه‌ر ساخه. هه‌روه‌ها ناویراو ده‌لێت: " ئێه ومکو کورد ومکو بارزانی به‌و شتووه‌یه ده‌مارگیریی نه‌ته‌وه‌میمان نه‌یه که ته‌نها ته‌ماشای خۆمان بکه‌ین، ئێمه‌ ته‌ماشای ته‌نگوچه‌له‌که‌ ده‌که‌ین ومکو ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی عێراقیی به‌گشتی (1). له رۆژنامه‌ی که‌یهانی عه‌ره‌بی ژماره (973) شدا **حوجت الاسلام النعمانی** ئه‌وه‌ی دویات کرده‌وه که کۆماری ئیسلامیی یه‌کێتی ریزه‌کانی ئۆیۆزیسیۆنی عێراقیی خسته سه‌رشانی خۆی و، هه‌روه‌ها کورده‌کان به‌یه‌کێتیان، داواکارانه له خه‌باتگه‌ره عێراقیه‌کان که بینه سه‌ر خه‌تی ئیمام، سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌یان به‌ده‌ست هه‌ینا (1).

سیاسه‌تی سه‌ربازی ئێران ده‌یویست مه‌یدانی تری شه‌ر بکاته‌وه بۆ سوپای عێراق. هه‌تزه کورديه‌کانیش به‌ پێی سروشتی خۆیان له‌م موگناتیزه‌که‌یوونه‌وه. ئه‌وه‌ی ده‌بوو خه‌لک به‌یه‌کێتی حیزبه‌کان ببینیت، گه‌رسانه‌وه‌ی هه‌تزه‌کان بوو له‌سیاسه‌تی ئێراندا. ئه‌م گه‌رسانه‌وه‌یه بوو به‌ بنکه‌یه‌ک بۆ دامه‌زراندنی به‌ره‌ی کوردستانیی. ئه‌مه‌ش ئه‌و به‌ره‌یه بوو که دواتر، دوا‌ی راپه‌ڕینی خه‌لکی کوردستان، هاته ناو شاره‌وه‌و ده‌ستی گرت به‌سه‌ر ره‌وشه‌که‌دا.

به‌کاره‌یتانی هه‌تزه کورديه‌کان له لایه‌ن ئێران‌ه‌وه

به‌لام ئایا کردنه‌وه‌ی ئه‌م مه‌یدانی شه‌ره له کوردستاندا که ئێران ده‌یویست قه‌شاری پێ بخاته سه‌ر سوپای عێراق له به‌رامبه‌ر سوپا‌کانی خۆیدا له مه‌یدانه‌کانی چه‌نگدا، چۆن ده‌که‌وتت له‌سه‌ر کورد؟

قه‌سه‌یه‌ک ئیستا بیکه‌یت بۆ ئه‌وسا هه‌چ نرخیکی نه‌یه. بۆیه ته‌ماشای ئه‌م ده‌قه بکه که له مانگی پینچی ساڵی 1987دا، بلاو بووه‌وه:

(ته‌نها خسته سه‌ر ساخه‌ی چه‌ند چه‌کی و هه‌کۆنار، بێ جی و دۆشکه‌ و فرۆکه‌شکین، گۆزانیکی بینراو له سه‌ر ساخه‌ی شه‌ری کوردستانی عێراق دروست ده‌کات. قه‌له‌مبازیک به‌ شه‌ری زیانلێدان ده‌دات بۆ شه‌ری ناوچه‌گرتن. گرتنی ناوچه‌کانیش شکاندنێ کۆنترۆلی رژیمی چه‌قۆکیشی به‌غداده. ئایا رژییم له‌م کاته‌دا چی ده‌کات؟

سوپا بۆ ئێران و چه‌کی کیمیاویش بۆ کوردستان

شەڕ و ڕوستاندنی خۆی بەو دایەووە کە دەرگا بکاتەو بە جیهان بێن
ئەم کارساتە گەورەییە بێبێن. هەلەبجە، بە پێچەوانەی ئەنقەلەووە کە
ولایتیک نەبوو بە کاری بەتێنیت بۆ بەرژوومندی خۆی، لە جیهاندا
دەنگی دایەووە. لە ستۆکھۆلم خۆپیشاندانێکی گەورە ڕێکخرا. لە
خۆپیشاندانە کەدا، کاتیک کە دەستەبەک هواتافیان کێشا دژی
حکومەتی ئێرانیش، ژمارەبەک ئێرانیی کە دیار بوو سەر بە
حکومەتی ئێران بوون، قاوی ئەندامانی لایەتیکیان لێ دان و بوو بە
شەڕ. لە ئەوروپا پارەبەکی زۆر کۆکرایەو بەشەهیدانی هەلەبجە،
ئەم پارەبە بە کوێ گەشت؟ کورد دیارە حسابی داناووە خودا بۆی
بکات.

3- **پیاچوونەووە.** ئێران دەبیت لەو بەگات کە کلیلی بەهەشت
لەملکردن ناتوانیت لەگەڵ تەکنیکدا دەر بچیت. ترستیک کەوتە دڵمەووە
کە کارساتی هەلەبجە بوو بێت بە فیکە دەسپێکردنی پێشپێکێ
بۆ پەیدا کردنی چەکی کوشتار. پاش دە سال ڕۆژنامەیی الشرق
الاولسط، ژمارە 1998/3/24 دەنوسیت کە واشنتۆن پۆست کە شفی
کردووە کە موخابەراتی روسیی چەند سالێک بە نەتێنی زانا
دەنێریت بۆ ئێران بۆ مەشق پێکردنی دروستکردنی چەکی کە
1920 کیلۆمەتر دەرووات و دەتوانیت نووکی چەکی کوشتندە
هەلبێریت. بەلام ئەم چەکانە بۆ کورد هەرگیز لەو خەتر تر نابن کە
حیزبە کوردییەکان بە شێکی کوردیی بن لە دامودزگای ولاتە
داگیرکەرەکانی کوردستان.

ئێران بە گورگیی بە عێراقی دۆراند، بە ورچیییش لە شێرەکەیی ناباتەووە

ئەو عێراقەیی پەرداخە ژەهرەکەیی بە خومەینی خواردەووە، سالی
1991 لە بەردەمی ئەمەریکا و هاوێیمانەکانیدا، لە جەنگی کەنداودا
تیک شکێنرا. ئێران دەبیت ئەم تارماییەشی لە بەرچاوی بێت. ئێران
بە گورگیی بە عێراقی دۆراند، بە ورچیییش لە شێرەکەیی ناباتەووە.
ئەمەریکا ولاتە پیشەسازییەکان خۆیان چەکە کە دروست دەکەن. ئەم
جۆرە ولاتەش تا ئەو نوقتەییە دەتوانن لە چەکداریدا بەرز ببنەووە کە
سەریان بەگاتە ناستی بۆکزی ئەمەریکا و تاقمەکەیی.

ئێران هەمیشە پێی خۆشە کە UN ئەو چەکانە نەهێلێت کە پەرداخە
ژەهرەکەیی بە خومەینی خواردەووە. بەلام هەر کاتیک تازە چەقەلەکە
خۆی لە بریارەکانی UN کیف دەکاتەووە، جگە لە چەکەکان بوونی
ئەمەریکا لە ناوچە کەدا بەهێز دەکات، ئەوێ کە ئێران پێی
نیگەرانی. سەرکۆماری ئێران موخەمەد خاتەمی لە مانگی دووی
ئەمسالدا دەلێت: "هێزەکانی بێگانە بونەتە هۆی گەڕایی لە
ناوچە کەدا، مانەو میان ئیھانەیی بۆ ولاتانی ناوچە کە. هەر وەها
دەلێت: "ئیمە بە توندیی نازەزایی خۆمان دەردەبرین بەرامبەر هەر
هێرشێک، دژی عێراق کە دەتوانیت زیان بە گەلی عێراقیی
بگەینیت، بەلام ناگاداری حکومەتی عێراقیش دەکەینەووە کە خۆی
راست بکاتەووە لەگەڵ هەموو یاسا و بریارە جیهانییەکاندا" (4).
ئێران نایەوێت چەقەلەکە شێرەکەیی لێ نزیک بکاتەووە. (سەددام)یش
بە هێشتەنەووی ئەمەریکا لە ناوچە کەدا دەتوانیت لاوایی خۆی
بشاریتەووە گەرمەنتی خۆی لە بەرامبەر کۆنە دوژمنە کەیدا (ئێران)

کەسیان رەشە کوژی کرد.
ئەوێ کە پێش سالیک باسی کوشتاریکی لە بابەتی هەلەبجە کرا
بیت، ئەوێ پیشان دەدات کە ئەو کارساتانەیی بەسەر کورد دێن نە
غەزەبی خودا وەندن و نە لەسەر و ئەقلەوون. ئەوێ پیشان دەدات کە
ئەو هێزانی میللەتە کە دای ناووە بێپاریتزن، خۆیان بە شێکن لە
مەترسییە کە. ئەوێ ناگەینیت کە سەرائی حیزبەکان نەزان و کەم
ئەقلن. ئیمە نابیت ئەوێ نەوێ کە هوج بین لامان و ابیت سەرکردە
حیزبەکان کە خۆیان روودا و دروست دەکەن نازانن ئاکامی ئەوێ
دەیکەن چی بەسەر خەلکێکی وەکو هەلەبجە و میللەتە کەدا بە
گشتیی دەهێنیت. لە قەسە کەدا ئەوێ توانیبووی خۆی دەرکات،
تەنها سەربازی ئێرانیی و پێشمەرگە بوو کە دەمامکی گازی
خۆیان پێ بوو (3).

کورد سیاسیەتەکەیی لە دەستی بێگانەدا بیت، کارساتەکانیش هس خۆی نابیت

سەددام بە کوشتاری هەلەبجە بە تارانێ راگەیان ئەگەر شەڕە کە
نەووستینیت گەنجینەکەیی ئەم جۆرە چەکەشی تیا بە کاری بەتێنیت
دژی شارەکانی ئێران. حکومەتی ئیسلامیی ئێران لەو تێگەشت کە
لەگەڵ ئەو تەکنیکەیی پێناکریت کە ولاتانی پیشەسازیی "سەددام"
یان پێ راگرتوو، ئەم لوتشکانە ئەو سەر بەرزهی حکومەتی
ئیسلامیی دانەواند کە لە گەڵ لێشاوی شۆرشیی ئیسلامییدا لەگەڵ
خۆی هێنا بووی و پێشتر ناویری پێ لە هێزە کوردییەکانیش نە
دەدایەووە. ئەم بارە تالە حکومەتی ئیسلامیی خستە بەردەمی چەند
خاڵیک:

- 1- ڕوستاندنی شەڕ. خومەینی کە بریاری وستاندنی شەڕە کەیی دا
وتی: "وێک ئەو وایە پەرداخیک ژەهر بخۆمەووە".
- 2- بە کارمێنانی هەلەبجە. ئێران تا رادەبەک سەبووری

هەلەكەشی بەرپر سيارە لەودی شتیکی بەسەرەا تیبەر نەبیت خۆی هەلی نەبزارەبیت

هەولی شەرۆهستاندن ئیوان کوردەکاندا دەبیت وەکو سەرەمتای گفتوگۆیەک بۆ گەشتن بە ڕێکەوتنێک لە سەر بناغەیی ئەو پڕۆژەیی ئۆتۆنۆمیەییی کە بەغداد لە سالی (1991) دا خستی بەردەمی حیزبەکان و ئەوان ڕەتیان کردەوه. هەرودە بە پیتی هەمان گۆڤار لە (2) ی ئۆکتۆبەری پاردا نوینەری تالەبانی، بۆ ڕێکەوتن لەگەڵ بارزانی لە سایەیی چاودێریی عێراقدا، نامادەیی خۆی پیشان داوه کە هەولی خۆی یەک بخت بۆ قسەکردن لە گەڵ بەغداد. بۆیە ئەو نامەییی کە سکرێتێری ینک لە پڕۆژی (1997/12/31) دا بۆ سەرۆکی "پدک" ی دەنوسیت وەکو شیعر بۆی نەهاتوو تەنها لەسەر زەوی لای کوردەکە خۆی کتوپڕییە. دەنا حیزبەکان وەکو گێچێک هەمیشە سیاسەتی ئەو و لاتانە پیشان دەدەن کە دەستیان تی خستوون.

تیکستی تەلەفیزیۆنی سویدی، پڕۆژی 98/2/12 لە ژێر ناوینیشانی (هەرەشی ئەمەریکا عێراق لە ئێران نزیک دەکاتەوه) دا نوسیوی کە سەرۆکی دەزگای جاسوسی هەردوو وڵات (ئێران و عێراق) کۆبوونەوه بیان کردوو بۆ ئەوی چالاکێهەکانیان بەیەکەوه ڕێکبەخەن. تیکستەکە دەستی راکیشاوه بۆ پڕۆژنامەیی The Times کە ئەوه پیشان دەدات حکومەتی عێراق پشتگیری گروپە ئۆپۆزیسیۆنەکانی ئێرانی کەم کردبیتەوه و ئێرانیش داوا کردنی 100 ملیارد دۆلار خەسارەیی جەنگەکی سالانی (1980) ی لەسەر عێراق لابردبیت. بە پیتی هەمان تەلەفیزیۆن کە پڕۆژی دوایی نوسیوی هەر (12) ی مانگ، هەردوو گروپە خەنیمەکی بەکتریی (پدک و ینک) ڕێک دەکەون بۆ درێژکردنەوهی ئەو شەرۆهستانەیی کە لە مانگی دوانزەدا دەستی پێ کردوو، هەرودە ئەو دیلی شەرانی کە لای بەکتریی هەیانە بەریدرین.

تیلانە سیولین دەنوسیت کە ئێران و عێراق لە دوای جەنگەکیانەوه تارا دەیهکی زۆر خۆیان لە بەکتریی پاراستوو و نوینەری رەسمی ئێران چەند جارێک ئەوهی دووبارە کردبیتەوه کە دەبیت کیانی عێراق بپارێزیت. هەرودە ناوبراوا باسی ئەو دەکات کە لە کاتیگدا کە هەندێک لە ئەمەریکیەکان داوای رووخانی سەددامیان کردوه، کەسانی ئێرانیەکان خۆیان لەم جۆرە توندوتیژییە پاراستوو (4).

تیکستی (CNN) ی پڕۆژی 1998/3/22 دەنوسیت کە ئەو دوو حیزبە خەنیمەیی بەکتریی کە لە شەردان لەسەر کۆنترۆلی ناوچەکە، لە لایەن عێراقەوه دەعوەت کران بۆ حلکردنی ناکوکی نیوانیان بە برایانە، بە یارمەتی بەغداد. تیکستەکە دەنوسیت کە بەیەک لە پڕۆژنامە گەرەکان، کە عودەیی کورپی سەددام خاوەنیتی، داوای بەسەنتی کۆنفرانسیکی نیشتمانی دەکات بۆ حلکردنی ئەو وەزە. پڕۆژنامەکە دەلیت: "ئیمە ئاگاداری یارە کوردییەکان دەکەینەوه کە لە ژێر فشاری هێزێکی دەوهودا ئەم داوا رەسمییە کراوئییەیی حکومەت بۆ گفتوگۆ رەت نەکەنەوه".

نەم میژوو و ناتوانیت قازی مەمەد دروست بکات

حیزبەکان کۆتایی سالانی هەشتاکان ئێران لە جەنگەکییدا دژی سەددام بەکاری هێتان و ئاکامەکی بە هەلبجەو ئەنفال شکایەوه. سالی 1991، لە کاتیگدا پڕۆژی 1000 منالە کورد لەسەر سنوور دەمرد،

بکات. ئێران ناتوانیت راستەوخۆ بەرامبەر بە ئەمەریکا بوەستیتەوه، بەلام هەول دەدات بیانوهەکانی ئەمەریکا لە ناوچەکەدا نەهیلیت و دژی نیشەکانی بجولیتەوه. بۆ نمونە پڕۆژی 1996/8/31، کاتیک پدک سوپای عێراق دەهیتیتەوه هەولێر، (ینک) یش بە لایەنی کەمەوه بە دەسبەرداری ئێران کوردستان چۆل دەکات و ئیتر ناوچەیی پارێزراو کە بۆ پاراستنی خەلکی کورد لە پڕۆژمی سەددام لە لایەن وڵاتە یەگرتوو هەکانی ئەمەریکا و یرتانی و قەرەنسای تورکیا و دامەزراوو، مانای نامینیت. بەیەکێکیان دەچیت سوپای عێراق دەهیتیتەوه ئەوی تریشیان ڕێگای بۆ چۆل دەکات و نای پارێزیت. بەم پیتی لەم زەمان و شوینەدا، بە بەکارهێنانی حیزبەکان کە تاکە دەستیاون بۆ ئەم مەبەستە، کیشەیی کورد کارەکتەری سیاسی لێ دەسەنریتەوه.

گێچە حیزبەکان جولانەوهی وڵاتە دەستێخەرەکانیان پیشان دەدەن

گوفاری "الوسط" ی (1998/1/26) دەنوسیت دوای هێرشێ (14) ی مانگی پینجی پاری سوپای تورکی، تالەبانی بە نارەیی و هەفتیک بە سەرۆکایەتی ئەندامی لیژنەیی مەرکەزی عیباد ئەمەد بۆ بەغداد، بەیوهندیی لەگەڵ عێراقدا دروست دەکات. تالەبانی نامەییکی زارەکی لە بەغدادەوه وەرەگرتت کە داوای هەولی قەشەل پیکردنی هێرشێ تورکی لێ دەکرت. بە پیتی "الوسط" تالەبانی بەهەلی زانیوو کە داوای یارمەتی لە عێراق بکات و بەغدادیش هەست بەوه دەکات کە دەتوانیت بە راکیشانی کوردەکان بۆ ڕێکەوتنێکی سیاسی زیان لە بەرژوونەیی ئەمەریکی بەدات. بۆیە داوای لە تالەبانی کردوه کە هاریکاری خۆی لەگەڵ ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی بەتایبەتی کۆنگرەیی نیشتمانی کە بەغداد تاوانباری دەکات بە هاریکاری لەگەڵ ئیسخباراتی مەرکزی ئەمەریکییدا، نەهیلیت. بە پیتی "الوسط" تالەبانی داواکەیی عێراقی رەت نەکردبیتەوه کەسانی کۆنگرەو چەکارانی لە سلیمانی دەرکردوو بەغدادیش پاداشتی ئەمەیی بە نارەیی چەکی سووک و مامناوەندی داوەتەوه کە بە کۆترەیی "الوسط" لە (12) ی ئۆکتۆبەری پاردا هێرشێ پێ کردبیتە سەر پدک. هەرودە "الوسط" دەنوسیت کە دواتر تالەبانی، دوای هاتنە ژوووهی سوپای تورکیی لە (24) ی ئەیلولی پاردا، و هەفتیکە مەکتەبی سیاسی بە سەرۆکایەتی ئەرسەلان بایز دەنریت بۆ بەغداد، کە ئەو کاتە نوینەری پدک بە سەرۆکایەتی سامی ئەو و حەمان لە بەغداد دەبیت و بەغدادیش لە

خاکی عیراق ده‌کن، به‌لام هرگیز لای سهرانی به‌غداد" چی‌گی
 متمانه نین که رژژیک له لایین ولاتانه‌وه دژی حکومتی به‌غداد به‌کار
 نه‌هینرین. ئاره‌که به‌رمو تکنیکی بروت ماسیه گه‌وره‌کانیش دینه‌وه
 به‌ر لوتی تیمساح‌که: عه‌لی حسه‌ن مه‌جید. به‌لام، میژوو‌یه‌ک
 به‌ره‌مه‌کی خیانه‌ت بیت، هرگیز ناتوانیت "قازی محمه‌د" تک
 دروست بکات.

ده سال دواي هه‌له‌بجه قوربانیه‌کان هه‌ر قوربانین و تاوانکاره‌کانیش هه‌ر تاوانکار

کریستین گۆسدن دهنوسیت: "هه‌له‌بجه به‌گه‌وره‌ترین میقداری
 گازی شه‌ر، که دژی خه‌لکی مه‌ده‌نی به‌کار هاتیبیت، بۆمباران کراوه.
 کیمیاوییه‌که بریتی بووه له تیکه‌له‌ی گازی سیناب، سارین، تابون و
 VX. سیناب کارده‌کاته سه‌ر پیتست، چاو و په‌رده‌ی که‌نال‌ه‌کانی
 قورگ و سی. سیانه‌کی تریشیان کار ده‌کته سه‌ر نه‌عساب. ئه‌م
 تیکه‌له‌یه به‌هاری 1988 پیتست و له‌شی خه‌لکه‌کی هه‌له‌بجه‌ی
 به‌یه‌که‌وه نوساند، له بۆری هه‌ناسه و میشک و چاوی دان و خواردن
 و ئاوو ده‌وره‌یه‌که‌ی ژه‌هراوی کردن" (6).

واینه رۆبهرتس سالی 1997 ده‌چینه‌وه هه‌له‌بجه‌و فلیمیک به
 ناوی "بای مردن" ده‌رده‌کات. کریستین گۆسدن که پزۆقیسۆزه

کریستین گۆسدن:

- به‌هاری 1988 تیکه‌له‌ی گاز، پیتست و له‌شی
 خه‌لکی هه‌له‌بجه‌ی به‌یه‌که‌وه نوساند، له بۆری
 هه‌ناسه و میشک و چاوی دان و خواردن و ئاوی
 ژه‌هراوی کردن.

- ده‌ردیکیان توش بووه که هرگیز پیتستر
 نه‌بینراوه و راپۆرتی له‌سه‌ر نه‌دراوه.

- زۆربه‌یان پاره‌یان نیه بۆ هه‌رزانتین چاره‌سه‌ر
 یاخود ده‌رمان.

سه‌ر کرده‌کانیان به‌تۆپه‌ل چون بۆ لای سه‌ددام و ئاکامه‌که‌ی
 هینانه‌وه‌ی کیتشه‌ی جیهانیی کورد بوو بۆ به‌رده‌می جه‌لاده‌کانی.
 سالی 1992 په‌رله‌مانیکی کار تۆنیان به‌خه‌لکه‌که هه‌له‌بژاردو
 ئاکامه‌که‌ی نه‌هیتشتنی ئه‌لته‌ر ناتیفیکی سیاسی تروسوو کردنی
 داموده‌زگای دیموکراتی بوو. سالی 1994 شه‌ری ناوخۆیان ده‌ست
 پتی کردو ئاکامه‌که‌ی جگه له ویرانکردنی کوردستان و به‌کوشتدانی
 چه‌نده‌ها لای کوردو مالدۆرانیی بۆ که‌سوکاریان، ئه‌وه‌یان پیشانی
 جیهان دا که کورد دووره له‌وه‌ی له‌روانگیه‌کی سیاسییه‌وه
 ته‌ماشای بکریت. سالی 1996 سوپای سه‌ددامیان هینایه‌وه بۆ
 هه‌ولتێرو ئاکامه‌که‌ی هه‌لدی زۆنی پارێزرا بوو له‌روی
 سیاسییه‌وه. له‌م رۆژه‌وه‌وه وا دیتته به‌رچاو که:

ئه‌مه‌قه‌سته‌ی ده‌مه‌داخستنی شه‌ری ناوخۆی کوردکوشتنه‌و
 ده‌مکردنه‌وه‌ی یه‌کگرتنی بۆ لیدانی مه‌سه‌له‌ی کورده، ئیستا ئه‌رکیتک
 له میژوو‌یه‌که‌یدا له‌به‌رده‌میدا وه‌ستا بیت هینانه‌وه‌ی حکومتی
 عیراقه بۆ کوردستان. به‌لام ئایا سهرانی به‌غداد ئه‌م قۆنته‌راته‌یان
 ده‌ده‌نی؟ له‌حاله‌تیکدا به‌غدادی سه‌ددام ناچار بیت ئاو له هیزانه
 بدانه‌وه، ئه‌وه‌ی ده‌میتیت‌وه گه‌فتوگۆی له‌سه‌ر بکریت چۆنه‌تی
 هینانه‌وه‌یه‌تی، چ شانۆیه‌کی بۆ ده‌کێرن، یان له ژیر کام په‌رده‌دا
 چی‌به‌جیتی ده‌که‌ن؟ شه‌ری ناوخۆ ده‌خه‌نه‌ شاره‌که‌نه‌وه سوپای
 عیراق بۆ گێرا نه‌وه‌ی ئاسایش دیتته‌وه؟ یان (43) ی مانگ به‌یانیک
 ده‌خوینریتته‌وه؟ ئه‌وه‌ی که وه‌لامی ته‌واوی لایه‌وه‌توانیت وینه‌ی
 راستیه‌که‌مان پیشان بدات کاته، به‌لام ده‌وێرم به‌نچه بۆ هه‌ندیک
 بۆ چوون رابکێشم که نه‌گه‌ر راست بن، رۆلی خۆیان له
 پزۆقیسه‌کاندا ده‌بینن:

1- سه‌ددام وه‌کو لایه‌نی سیاسی حساب بۆ حیزبه‌کان ناکات و عه‌لی
 حسه‌ن مه‌جید بۆ ئه‌وه له‌گه‌لێان کۆنایه‌ته‌وه به‌یانیک یان خاڵیکیان
 بداتی تا پایه‌یه‌کی سیاسی له‌ناو خه‌لکدا پتی وهر بگرن.

2- حیزبه‌کان به‌ پیتی سروشتی خۆیان که حیزبی سیاسی نین، هیزی
 کوردیان پتی نیه بتوانن به‌رامبه‌ر به‌ حکومتی مه‌رکزه‌یی به‌کاری
 به‌یتن. له‌حاله‌تیکدا ئه‌و ولاتانه‌ی ده‌ستیان تی خسترون له‌گه‌ل
 حکومتی عیراقدا یه‌که‌بن بۆ گێرا نه‌وه‌ی هیزی حکومت،
 حیزبه‌کان رێگایه‌کی تر که هه‌یان بیت، ئاشبه‌تاله.

3- ئه‌وه‌ی که حیزبه‌کان بتوانن سه‌ودا کاری له‌سه‌ر بکه‌ن، ترسی
 راپه‌رینی خه‌لکه‌که‌یه‌که له پیتشه‌وه ئیشی بۆ کراوه‌و پیشانیان داوه
 که شکاندنی ده‌رگایه‌که‌که‌کردنه‌وه‌ی ده‌رگایه‌که‌بۆ به‌رده‌می
 ده‌رگایه‌کی داخراوی تر. جگه له‌وه‌ش ئه‌و هیزی جاشانه‌ی که
 حکومتی عیراقیان گۆرپیه‌وه به‌ حیزبه‌کان، ده‌توانرین به‌کار
 به‌هینرینه‌وه بۆ پیتچه‌وانه‌که‌ی.

4- حکومتی به‌غداد له بارتیکی میژوو‌یی وادایه که چاره‌ی کیتشه‌ی
 کورده‌که‌ی خۆی له‌گه‌ل ولاته‌کانی تری ناوچه‌که‌دا ده‌کات نه‌که له‌گه‌ل
 کورده‌که‌ی خۆی. ئه‌و ولاتانه‌ی ده‌ستیان له هیزه‌که‌کاندا یه، ده‌توانن
 ده‌ست به‌رداری ئه‌و دوو هیزه‌ گه‌وره‌یه‌ بن و ده‌فته‌ری مه‌سه‌له‌ی
 کوردیان له باشووری کوردستاندا پتی دا بخه‌ن.

5- سهرانی حیزبه‌کان له‌به‌رده‌می سهرانی "به‌غداد" دا تاوانبارن به
 ده‌ستیکه‌ لاویان له‌گه‌ل بیتگانه. هه‌ر چه‌نده حیزبه‌کان باسی یه‌کیتی

کریستین گۆسمان ده لیت ئو خه لکانه له هه له بجه به زووترین کات پیتوستییان به یارمه تی هه به. پیتوستییان به دوکتوری تایبه تی و دهستیاو و دهرمانه. ههروهه له مهش بنچینه یی تر؛ پیتوستی گه رمیی، ئاوی پاک و خه با تی چاودیری که رانه یه بۆ پاریزگاری کردنیان له هیرشی تر. ناویراو ده لیت: "ده بیت ئو به بزانی که زانیارییه کی پزیشکی یا خودزانتستی زۆر که م هه به بۆ چاره سه رکردنی قوربانیه کانی دوا ی هیرشیک به م جۆره چه که کی گازی شه ن. زۆر له م مرۆفانه بهر تیکه له یه کی نا ناسایی گازی زههراوی که وتوون. دهردیکیان تووش بووه هه رگیز پیتوستر نه بیزراوه و راپۆرتی له سه ر نه دراوه.

"رابوون" چۆن نهم که رویشکه زلهی له ناوگه له وه دهرچوو؟

ده سال دوا ی بۆ مبابارانی هه له بجه ته نه ا کانسهر و نو قسانی و نه شکه نه جی قوربانیه کانی هه له بجه نیه که بهر دهوامن. کورد تازه حیزبه کانی، به چه کی به غداد کوردی تر ده کوژن و عه لی حه سه ن مه جید بانگی سولحیان بۆ ده دات. ده سال دوا ی هه له بجه، به نه نقل و ئیعدام و راپه رین و پهروه ه هه ر کانسهری حیزبه کان نیه، ئیفلجی کولتوری ش به رده واهه؛ "رۆشنییران" (وه کو ئو خه لکه ی تر کوژیایی داهاتبیت) هه ندیکیان بۆ تاوانی حیزبه کان بۆ دهنگ ده بن و هه ندیکیشیان له دژی لایه کیان له رقی شه خسی، یان له دهره وه ی مورال و په ره نسایی ئینسانیه وه بۆ لایه که ی تریان کۆده بنه وه. شێرکۆ پیکه سه به فه رده یه ک دیوان و هاواره وه دهنگی خۆی ده خاته پال هیزیک ئه م سیستیمی ده سه لاته. گۆفاری "رابوون" به م ناوه زله وه که کوردستانی به کۆلۆنی له قه له م داوه سه رنوسه ره که شی "ره فیق ساییر، نیچیره وان" به "عو ده ی" کو پی سه ددام و "گولان" به ده زگای "بابل" ده چو ئیتیت، که چی یه کیک له نه ندامانی ده سته ی نو سه رانی گۆفاره که "کاروان عه بدولا" ده بیت به سه رنوسه ری بلا و کراوه یه کی ده زگای ئه و "گولان" وه سه رنوسه ره که شی "ره فیق ساییر" دیوانه تازه که ی "ژوانی روناکیی" له م ده زگایه دا ژماره "11" ی پتی ده بریت. "رابوون" چۆن نهم که رویشکه زله ی له ناو که له وه دهرچوو؟ له کاتیکدا که "ئیسما ئیل

له چه نه تیک دا ده لیت: "واینه قه ناغه تی پتی کردم که ناچارم بچم بۆ هه له بجه". گۆسدن که به پتی زانسته که ی له ئیفلجی زگماکی و نه زۆکیی و کانسهری سنگ، رهحم و ریخۆله ده کو ئیته وه، بۆ نهم سه فه ره یه کاویه ک ده بیت. گۆسدن ده لیت: "یه که م جار بوو که چه کیک کی میماوی له تیکه له یه کی وا پیس دژی دانیش توانیکی وا که وه ی مه ده نی به کار بیت. بۆ ئارامیی ئه وه گرتبوومی که سه قه تی، نه زۆکیی و ههروهه کانسهر، نه که ته نه له منال و ژن به لکو لای هه موو دانیش توانه که ده رکه وتبیت. ههروهه له وه ده ترسام که کاریگه ری تری درێخایه نی وه کو کو تیری و عه سه بیی هه بیت که هه یج چاره سه ریکی زانراویان نه بیت" (6). خاتوو گۆسدن ده لیت: "ئه وه ی چاوم پیی که وت له و تر سه که وه ره یه ش زیاتر بوو که هه م بوو. کی میماوی به کان به شتیومه کی گران کاریان کردۆته سه ر چا، بۆری هه و و سیستیمی نه عساب. زۆر که سه کو تیر بوون. زۆر که سه له ژیر ئازاری پیتستا ده ژین که ده بیت به کانسهر".

به پتی گۆسدن دوا ی ده سال، نه خۆشیی وه کو ئیفلجی، نه زۆکیی و کانسهر له ناوچه ی هه له بجه دا به لایه نی که مه وه 3 تا 4 جار زیاتره له شاریکی تری هه مان ناوچه. ژماره ی مردنی منال به لیۆکی می (کانسه ری خۆین) هه موو سالیک له زیاد بووندا یه. کانسهره که له هه له بجه به گوتره ی شو ئینه کانی تر، له خه لکیکی زۆر که نه ج دهرده که وت و زۆر که سه توشی گرتی کانسهری پله ی خراب ده بن و مردن زۆر زۆره.

گۆسدن ده لیت: "ئه و ئاکامه نه خۆشیه نه عسابانه له کارمه ساتی مرۆفه کاند له هه موو جاده یه کدا، تا راده یه که له هه موو مالتیکدا و له هه موو به شه کانی خه سته خانه کانیشدا ده بیزیت. خه لکانیک ده گرین و به هۆی په ستیبه کی تونده وه هه لده چن و دوکتۆر مه کان ده بیت زۆر جار خه ریکی ئه وه بن گولله له و که سه انه دهر به یین که هه ولی خۆکو شتیان داوه سه ری نه گرتوه". ههروهه ده لیت: "زۆر به یان پارهیان نیه ته نه نه ت بۆ هه ر زانترین چاره سه ر یا خود دهرمان و بۆیه دودل ده بن له چونه خه سته خانه. ههروهه ده لیت: له رۆژی یه که مدا له به شی منال بوونی خه سته خانه، هه یج ژنیک ئاسایی منالی نه بوو، بوو، ههروهه هه یج ژنیک له و رۆژانه دا منالیک ساغی نه خه سته بۆیه. سی ژن تازه منالیان له بار چوو بوو. فه رمانیه ره مکان باسیان کرد که ریزه یه کی زۆر که وه ی ئه و منالانه ی له دایک بوون سه قه ت بوون".

به پتی کریستین گۆسدن، له هه له بجه منال له بار چوون و ساوامردن چوار جار زیاتره له سلیمانی و نهم سه قه تیبه زگماکیه جینکارانه ی له و منالانه دهرده که ون که پاش چه نه ده ها سال دوا ی به کاره یانی چه کی کی میماوی له دایک ده بن، ئه وه پیشان ده دن که کاریگه ری چه که کی میماوی به که به رداوام ده بیت بۆ نه وه کانی داهاتوش. نهم حاله تانه ی کانسهر و ته فره ی جین که له و گرو په دا ده رکه وتوون، ده تانریت به راورد بکرت له گه ل ئه و حاله تی که له دوو کیلۆمه تر دوور له "هیروشیما" و "ناکازاکی" وه هه بووه ئه وه پیشان ده دن که ئه و کی میماویان به یه کاره اتوه له سه ره وه موویانه وه گازی سیناب، کاریگه ریبه کی گه سته ی هه به له سه ره له ش که ده تانریت به راورد بکرت له گه ل ئه و کاریگه ریبه ی که تیشکدانی چه کی ئه قومی له دوا ی خۆی به جیتی دیتیت.

سەربازی
تورکیی وینه
به کوردی
کوژراوهوه
دهگرن و به
پتکه نینهوه
کوچکەکی
به ککیان
دهبرنهوه.

جولانهوهکه بۆ به بریاری تاکه که سێکی ناشبهتالی لی کرد؟

له بدهمی ئهوهدا که میلله تیک له کۆنتراکتیکدا خۆی ریک بختاوه، تنها ئهوه نیه که دهسهلاته سیاسییهکی دهبیت لهگهڵ ئهوه کفتهدا لاجیت که نای باته سه، تنها نووسهرو ناسراوهکانی نیه که دهبیت بهتاواری خۆیان ساخ بکه نهوهو قسهو کرداریان پهک شت بلیت، بهلکو خه لکه کهش بهرپرسیاره لهوهی که قبولی نهکات ناههقیی و درۆی لهگهڵدا بکریت.

روداوهکانی ئهمرۆی کوردستان ته مومژیان له سه رههچ شتیک نه هیشتهوه. هیچ که سیک لهو سهروه نه په تهوهو بلیت مه سعود بارزانی خپله کیی، یان جه لال تاله بانی دیکتاتور بوو. کاره ساتهکان نه ئه وهن که س بتوانیت چاویان لی بنوقینیت، نه ئه وهشن چاوپۆشیی له هه له داخزانی په کتریی بکهین. ئه وهی به شداریی دهکات له فرۆشتنی مه سه له ی میلله تا، ریزیسی دانه ناوه بۆ تۆش که ئه ندامتیک تیا دا. ده سه لاتیک ریزی نه بیت بۆ خه لک، بی ریزی خۆته وه لامت نه بیت بۆی.

عوهدی کوری سه ددام حوسهین له سه ره تای ئه م مانگه دا، دوا ی ئه م هه موو کاره سات و تاوانه ی به سه ر عیراقیان هیناوه، هیشتا ئه وه ئه منستی دهره کات بۆ رۆژنامه نووسه کان بینه وه به ئازادیی له سه ر عه رشه که ی بنووسن. "رۆشنییران" ده بیت له خۆیان بی رسن له دهریاری ئه م عه رشانه دا که ده بیت چاوه له بابته ی هه له بجه و ئه نفال بیۆشن که زینده به چالی خۆیان، ئیتر جگه له به شداریی له تاواندا، چی تر ده میتینه وه بی نووسن؟

"رۆشنییران" ده توان که ژاوه ی ده سه لاتداره کان به شیعه رو په خشان و شانامه برا زیننه وه، به لام به شدارییان سکوت به خۆیان دهکات و ناتوانیت روسووریی به نینیته وه بۆ ئه وان. کام وشه قه به و رهنگا و په نگه، بی مورالیی نو سه ره که ی ده توانیت به تالی بکاته وهو بیخاته تنه که ی خۆ له وه! ئه مه ش سزای نو سه رتیک دو سه ره نیه که کردارو قسه ی پیچه وانه ی په کتریی به، به لکو له دنیا ی کۆنتراکتدا

بیشکچی" که نو سه رتیک تورکه، له سه ر کورد له به ندیخانه ی "حکومه تی تورکیا" دایه، "رۆشنییران" ی کورد له دهریاری هینتیکدا ده فکر و ژان ده یان گریت که له پیش سو یای ئه م حکومه ته وه دهروات که وینه به سه ری برای ئینسانه وه ده گریت.

"رۆشنییران" ی ئه ندامانی ئه وه په له مانه ی که خه لکی دهنگیان بۆ دا، له وانه "حوسهین عارف" ی چیرۆکنووس، نه بیستران دهنگی وازهینانیان له به رامبه ر کار تۆنیی ئه وه په له ماندا به رز بیته وه. له کاتیکدا که ده سه لاتی سیستیمی حیز به کان میلله ته که یان بۆ ناهه مواریی دهرید، ئه مانه چییان له متمانه ی خه لکیی کرد؟

میلله تیک نو سه رهکانی له بدهمی خه لکییدا قه رزار بارن به وهی روونکردنه وه یان هه بیت بۆ ئه وهی که چۆن کردارو هه لو تسیان له لایه ک و نوسین و هۆنراوهکانیان له لایه کی تره وه په ک ده خه نه وه. ئه وه په ته مورالییه کامه یه که بۆ نمونه:

- شترکۆ بیکه س ده توانیت به سه رتیک له هیزی سه وزدا بیت و به سه ره که ی تری هاواری ئازادیی و مافی مرۆفمان بۆ بکات؟

- په فیق سا بیر ده توانیت به سه رتیک "کاروان عه بدولا" سه ر نو سه ری گۆفاریکی دهرگای گولان بیت و دیوانیک خۆشی له لیسته ی ئه م دهرگایه دا ژماره 11 بیت و، به سه ره که ی تریان لاوکی هه له بجه به وینته وه "نیچیر" به "عوهدی" و "گولان" به "یابل" بچوینیت و کوردستانیش کۆلۆنی بیت؟

له ناو میلله تی بی کۆنتراکتدا نو سه رانی قسه بۆ مردوو ده که ن. گرنه گ نیه له لایه که وه باسی ئازادیی و هه ژارو نیشتییمان و په بو له ی بۆ بکه ن و له لایه کی تره وه له سه ر ئه وه جه ستانه بنیشته وه که ده سه لاته کان، خامۆش دهنگیان لی بریوون.

سالی 1975 جولانه وه په کی 14 سالیی ناشبهتالی پی کرا. میلله تیک لهو سه ره وه هاته وه و تی: مه لا مسته فا بوو. ئه مه راسته، مه لا مسته فا بریاری بلا وه پی کردنی جولانه وه که ی دا، به لام هه موو ئه ندامانی به شدارن له پتکه یخانی جولانه وه په کدا که به بریاری سه رکرده که ی ناشبهتالی پی بکات. پرسیاره که هه ره وه نیه که مه لا مسته فا بۆ ناشبهتالی به جولانه وه که کرد، به لکو ئه وه شه ئی

وینئی
ژنه کوردیکی
رهوهکه، جگه
له پشکوکی
دلی، له
منالی له
چالی ناوه
تنها
رهسمیکی به
دهستهوه
ماوه

ئەدیپ لەگەڵ منالەکه دەچیتە چالەوه، لەگەڵ دایکەکه هەل دەپروکتیت، لە ژێر دەستی ئەو کۆرەدا بۆنی خۆلەکه دەگریت. لە سەر ئەم لوتکەپەوه بیننەکان و رامانی کەسەکان لە بەرھەمی ئەدەبیبیدا دەچنیت. کاتیک جەستە بێ گوناحەکان دەکوژنەوه، بەرھەمیک دادەگیرسیت بۆ ئەوهی رۆحەکان ھەر زیندوو بن. ئەدیپ لێرەدا لە دایک دەبیت، یان لێرەدا پشت دەکاتە ئەم رووداوانەو دەمریت.

ئەوانەیی لە دەرباری دەسلەتە دژکارەکاندا زان دەیان کریت، کەم بلین یان زۆر، پەمەیی بنووسن یان شینی ئاسمانیی، ھەر میژووێکی شەرەزاریی پێ دەولەمەند دەکەن و چێگای گومانە ئەدەب بیت.

میژووێکە تەنھا کۆتایی بە کارەکتەری سیاسی دەسلەتدارەکانی نەهیتناوه، نووسەر و ھۆنەرەکانیشی لەگەڵ خۆیدا راپێچ دەکات. بۆیە ئاسایە نوینەرانی ئەو کۆلتورەیی کە ھێزە دژکارەکانیشی لێ دروست بوون، لە بەرامبەر وەرچەرخیکی میژوویدیا، لە یەک بەرەدا کۆ ببنەوه.

بەپرێسیاریی ھەر یەکیکە کە نامادە نەبیت گۆی لە درق بگریت و یاری بە ھەستی بگریت.

ئیمە ھەرگیز ناتوانین ئەو ساخ بکەینەوه کە ئەو کارەساتانەیی روو دەدەن لەبەر بەدی خرابکارانە یان لەبەر بێ ھەلوێستیی ئیمە. چونکە ھەمیشە نیوھی ئەوھی دیتە کایەوه لایەنەکەیی تر بپاری لەسەر دەدات. نووسەرانی بەرھەمی کۆنتراکت، ئەرکی سەر شانیانە کە دیاردەو رووداوەکان شی بکەنەوهو پیشانی خەلکەکەیی بدەن. بە لایەنی کەمەوه بۆ ئەوھی بزانریت کامانە ئەوانەیی پێویستە بەریان لێ بگریت و بەسەر خەلکیدات تێ نەپەریت.

سەرچاوەکان:

- 1- بیلوکراوھی 'لەدایکبوون' ژ: 1، سالی 1987
- 2- بیلوکراوھی 'لەدایکبوون' ژ: 2، سالی 1987
- 3- رۆژنامەیی (داگنس نیھتەر) ی سویدی، پۆزی 1988/3/29
- 4- ئێیلانە سیولینق، کۆقاری: 'تیمپۆس' سویدی، 1998 / 2 / 25-19
- 5- کۆقاری 'الوسطی' عەرەبی، (ژ: 313)، 26/1/1998
- 6- رۆژنامەیی (داگنس نیھتەر) ی سویدی، 16/3/1998

"رۆشنبیران"
نوینەری کام کۆلتورن؟! !!
بە ئازادبیمان ئاشنا دەکەن؟
یان
لەگەڵ ملکەچیدا رامان دەهیتن؟
وہلام: ژمارەکانی داھاتوو؟

ھۆنراوہ و سلی بێ مورالیتی
کەس دەر ناکات

شههید هکان دهگه رینه وه

شهوانه ی خویمان به گوشت دا بو مهسه له ی نیشتمان بوو، له شههیدانه
چی دروست کرا؟ پرسیار تکه له بهرده می هه مووماندا

به چ هیوا یه که وه شههیدیک به ره وروی مردن دهجیت؟ چۆن ئه و شههیده بیر دهکاته وه له کاتیکدا دهزانیت که تهنا چند سعاتیکه ماوه له زیاندا. ئه و ههستانه کامانه کاتیک هیچ شتیک له بهرده می مرۆفیکدا نامینیتته وه جگه له پینوسیک و پارچه یه ک کاغزه ی لول کراو؟ لیره دا هه ندیک له نامه ی سێ مرۆف دهخهینه بهرچاو. ئه م نامانه ی ئه م شههیدانه دهینوسن، نامه ی ئه و مرۆفانه ک زیانیان به زۆر لێ دهسه نریتته وه ده بیت و ره بهرزو نه ترس و جوامیرش بن له بهرده می په تی سیداره دا. سه ره پای ئه وه ش هه ست به وه ده که ن که ئه وه ی کردویانه که لیک که متره له وه ی که خواستیان بووه هه قی پێشمه رگایه تی به خویمان ناده ن. ئه م نامانه چی لای تۆ جێ دێلن، شتیکه له وانه ی که رونی دهکاته ره تۆ خۆت کیت؟

نامه ی ژماره 18

ناوی شههید: ئاوات عومه ر عه لی
پۆزی له سیداره دان: 1979.5.2
به ندیخانه: موسل

- مرۆف له گه وه ترین شت ببه خشیته ته نها گیانیتنی،
ئیمه ی لاوی کوردیش، هه ر ئه وه نده مان له توانا دایه که
گیانمان ببه خشین و گیانفیدا کاری بکه یین له پیناوی ئه م
خاکه جوانه و ئه م میله ته هه ژاره ی کوردا.
هه ر ئاواته خوازی ئه وه م که شۆرشه مه زنه که مان هه ر له
که شه کردندا بیت و به ره و سه رکه وتن بروات،
تۆ له سه ندنه وه مان له دوژمن له بیر نه جیتته وه،
وه داوا کاری من هه ر ئه وه یه به شههیدیکه کورد، به
پێشمه رگه یه کی دلسۆزی کوردم دا بنین.

نامه ی ژماره 17

ناوی شههید: ره فیک مارف
پۆزی له سیداره دان: 1979.4.24
به ندیخانه: موسل

- سه ره تای ژیان خه باته، مایه ی خه بات سه رکه وتنه،
شۆرشگیر ئه و که سه یه که له دوا په ی خه باتدا خۆی
ببینیتته وه. شۆرش کاری جه ماوه ری که له، که لیش خاوه نی
چه ندین شۆرشگیر و تیکۆشه ره. هیچ هه ورازیک بی
سه ره و خوار نیه. شۆرش کاریکی ئاسان نیه. شۆرش
هه لمه ت و قوربانی و شکست و سه رکه وتن و فه وتان و
سه رخستنه.
- ئه وه ی که من داوا کاریم لیتان هه یه ئه وه یه به
پێشمه رگه یه کم قبول بکه ن، به کوردیکه راستم دا بنین، وه
هیوادارم که له که م به شههیدیکه خۆیم قبول بکات.

سهره‌تای پرسیاره‌گان

شعیری: له تیف هه‌لمه‌ت

شه‌هیدانمان
ناونیشانی لووتکه‌ی سه‌خت و
شعیری به‌رزن
له ترسی شه‌هیده‌گانمان
دوژمنانمان
له شعیره‌گانمان ده‌له‌رزن
له ترسی شه‌هیده‌گانمان
ناحه‌زانمان
له‌گه‌وره‌گانمان ده‌ترسن

ئه‌ی ئیتر بۆ‌تان و به‌رگی
منالانی شه‌هیده‌گانمان ده‌دزن
بۆ‌ته‌نانه‌ت کفن و گلکۆی
شه‌هیده‌گانمان ده‌فرۆشن
بۆ‌ناترسن
(شه‌هیده‌گان ئه‌م هه‌فته‌یه
له تویی کفن و گلکۆ ده‌رچن)
ده‌س بده‌نه‌وه تغه‌نگ و
ئه‌م جارهبان
پوو به‌ رووی ئیوه بوه‌ستن
بۆ‌ناترسن...؟

عه‌سرو ئیواره‌ی حه‌وشه‌یه،
بۆ‌له‌ بۆ‌ل و
ناوچه‌وان گرژکردنی
نیوه‌پوانی نانکردن و جل‌شتنه.
غه‌م.. کۆتری ئیواره‌یه
ده‌نۆکی له‌ په‌ری سنگیا شار‌دۆته‌وه‌و
به‌رامبه‌ر به‌ حه‌وشیکی چۆ‌ل هه‌ل نیشته‌وه‌و،
غه‌می.. شه‌هید
بزه‌ی سه‌رلێوی کوشته‌وه‌و.

نال، 1986

ناوی شه‌هید: دکتۆر مارف (عوسمان عبدالرحمان محمد)
پۆ‌زی له سێداره‌دان: 1979.6.18
به‌ندیخانه: موسل

-من شه‌هید ئه‌کریم، به‌لام ئیوه خۆش بن، کورد خۆش بێت،
مامه‌م خۆش بێت، هه‌زارو چه‌وساوه‌گانی ئه‌م گه‌له‌ خۆش،
ته‌نیا غه‌م ئه‌وه‌یه که نه‌متوانی درێژه بده‌م به‌ خه‌باتکردن و
نه‌متوانی خزمه‌تی ته‌واوی گه‌ل بکه‌م، به‌لام شانسی وای هه‌تانا
که منی پۆ‌له‌ی هه‌زارترین جوتیاری ئه‌م کوردستانه‌ هه‌ر
ئه‌وه‌نده‌م به‌ریکه‌وی له‌ خه‌بات که خۆم به‌تی سێداره‌ی
دوژمن بخه‌مه‌ گه‌ردن، به‌ زه‌رده‌خه‌نه‌وه ئه‌و وته‌یه بلێمه‌وه:
ژیان زۆر خۆشه، به‌لام مردن له‌ پیناوی ژیا‌نی خه‌لکیدا له
ژیان خۆشته‌وه.

سه‌رچاوه‌ی نامه‌گان:

چهند نامه‌یه‌ک له‌ زیندانی فاشیسته‌گانه‌وه، به‌کیتی نیشتمانی کوردستان، ده‌زگای
چاپ و بلاوکردنه‌وه -10- سالی 1982

پارچه‌یه‌ک له‌ شعیری: داستانی شاره‌که‌م

چ خیزانیک کوریک، دووانی،
له‌ به‌رچاوان بزر نه‌بووه؟
نه‌رۆشته‌وه بۆ سه‌فهری نه‌هاتنه‌وه؟
ئاه‌ی دایک دوکه‌لیکه
له‌م وه‌رزه‌دا
له‌ بناری هه‌موو کێوه‌گان هه‌ل ده‌ستی
ته‌رزیه‌کی ئیقلیمگیره
دار به‌ داری
هه‌موو ماله‌گان ده‌کو‌تی
شه‌هید شوینی ده‌ستویه‌نجی
له‌سه‌ر چی جی نه‌هیشته‌وه،
مه‌گه‌ر هه‌واو خۆلێش بۆ‌نی
شه‌هیدانی نه‌گرتوه‌و؟

غه‌م: شه‌هیده

غه‌م ئاودانی باخ و لاسیک پچرا‌نه‌وه‌ی

چۇن بىر دەكەنەۋە، ئەۋە پەيۋەندى بە خۇيانەۋە ھەيە، بەئام كەلاۋەكەي
پشتيان پرىسپارىتىكى سىياسە ئەبەردەمى ھەمووماندا.

Fax. 018-24 03 83

Adress:
M S D C
Albert Engströmsg.3 tr 2
754 30 Uppsala Sweden

ئىزى زىمەتچى ئە سوپىدا ۳۰ كىرۋە، بە پۇستەۋە
۴۰ كىرۋە.

بۇ ھەردەمى سوپىدا ۴ دۆلار، چىكە ئە پارەي پۇست.
خاۋەنى ھساب: S. Ahmed

زىمەردى ھساب: Post giro: 6196267-6

CONTRACT

Political Journal

Number 2

April 98

No one is born as a leader and no leadership is for life

In this issue:

- *Water; the source of future conflicts*
- *Contract Theory; background and applications*
- *Mines; the hidden problem of Kurdistan*
- *Anfal and the doomsday; continuation*
- *What does the news mean?*
- *The Sultani Family*
- *Kurds, Wafiq and the American policy*

Kurdish children; victims of mines, and internal and external conflicts

Kurdistan is a densely mined region. 20% of agricultural land is unusable because of mines

Some quotes:

"The next war in the Middle East is fought over water, not politics", Butrusghali (National Geography)

"Our policy is to get rid of Saddam Hussein, not his regime", A former CIA Deputy (ABC News)

"The seemingly attractive goal of getting rid of Saddam Hussein, would not solve our problems or even necessarily serve our interests", National Security Advisor Gen. Brent Scowcroft (News Week)